

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KİTLE İMHA SİLAHLARI BAĞLAMINDA
ORTADOĞU: SORUNLAR VE
BEKLENTİLER**

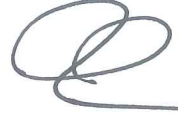
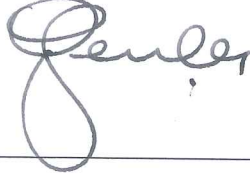

HULUSİ EKBER KAYA

DANIŞMAN: PROF. DR. SİBEL TURAN

EDİRNE 2012

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ

HULUSİ EKBER KAYA tarafından hazırlanmış olan **KİTLE İMHA SİLAHLARI BAĞLAMINDA ORTADOĞU: SORUNLAR VE BEKLENTİLER** konulu **YÜKSEK LİSANS** tezinin sınavı, Trakya Üniversitesi Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12-13. Maddeleri uyarınca 15/03/2012 tarihi Perşembe günü saat 16:00'da yapılmış olup, tezin Kabul edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof.Dr. Sibel TURAN (Danışman)	Kabul Edilmesine	
Doç.Dr. Ayhan GENÇLER	Kabul Edilmesine	
Yrd.Doç.Dr. Sibel KAVUNCU	Kabul Edilmesine	

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	426409
Yazar Adı / Soyadı	Hulusi Ekber KAYA
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 29540094362
Telefon / Cep Telefonu	05423023465
e-Posta	eko_pasha@yahoo.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Kitle İmha Silahları Bağlamında Ortadoğu: Sorunlar ve Beklentiler
Tezin Tercümesi	Middle East In The Context Of Weapons Of Mass Destruction: Challenges And Expectations
Konu Başlıkları	
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	134
Tez Danışmanları	Prof. Dr. Sibel TURAN
Dizin Terimleri	Kitle imha silahları=Mass destruction weapons
Önerilen Dizin Terimleri	Ortadoğu;Middle East Nükleer Silahlar; Nuclear Weapons Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması; Non-Proliferation Treaty
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Ertelemesini istiyorum [3 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının 15.03.2015 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.
NOT: (Ertelme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

16.03.2012

İmza:.....

Yazdır

Tezin Adı: Kitle İmha Silahları Bağlamında Ortadoğu: Sorunlar ve Beklentiler

Hazırlayan: Hulusi Ekber KAYA

ÖZET

Bu çalışma, kitle imha silahlarını genel olarak incelemek ve bu bağlamda Ortadoğu'da söz konusu silahlara sahip olmaya çalışan ülkeleri araştırmak üzere hazırlanmıştır. Ortadoğu bölgesi geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir stratejik konuma sahiptir. Bölgede zengin petrol yataklarının bulunması stratejik önemini bir kat daha arttırmıştır. Soğuk Savaş sonrası ABD ve Batılı ülkelerin yeni tehdit algıları doğrultusunda gözler Ortadoğu'ya çevrilmiştir. Ortadoğu; terörizm, petrol ve kitle imha silahları ile birlikte anılmaktadır. Komşuluk ilişkilerinin zayıf olduğu ve düşmanca politikaların izlendiği bölgede, tehdit algılarını üzerlerinde hisseden bölge ülkeleri hızlı bir silahlanma yarışına girmişlerdir. Sonuç olarak günümüzde de devam eden bu yarış, caydırıcılığı yüksek, etki alanı geniş ve büyük sorunlar yaratan kitle imha silahlarına sahip olmanın yolunu açmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Kitle imha silahı kavramı ve nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar tek tek açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise Ortadoğu kavramı ve Kitle imha silahlarına sahip olmaya çalışan Ortadoğu ülkelerine, bu bağlamda yaşanan sorunlara değinilmiştir. Ülke olarak her bir silaha ne gibi ilgi gösterildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise beklentilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Kitle İmha Silahı, Nükleer Silah, Kimyasal Silah

Title of The Thesis: Middle East in The Context of Weapons of Mass Destruction: Challenges and Expectations

Prepared by: Hulusi Ekber KAYA

ABSTRACT

This research has been prepared to examine mass destruction weapons in general and in this respect, to analyse the countries in Middle East who struggle to possess abovementioned weapons. Today, just as in the past, Middle East region constitutes quite an important strategic location. The strategic importance of the region has increased even more due to its rich oil fields. During the post-cold war era, Middle East has pulled all attention towards itself in accordance with the threat perception of USA and Western Countries. Middle East is associated with terrorism, oil and weapons of mass destruction. Having poor neighbourhood relations and adopting hostile policies; the countries of this region who felt the threat perceptions upon themselves have been dragged into a dangerous armament race. In conclusion, this ongoing race has open the way of possessing high-deterrent mass destruction weapons with wide area of impact and capable of creating great problems.

In the first part of this research, the concept of mass destruction weapons, chemical and biological weapons have been individually identified in details. And in the second part, the concept of Middle East, the countries of Middle East who struggle to have weapons of mass destruction, and the problems experienced within this context have been referred. And the question of which countries show more interest in which weapons has been depicted. Finally in the conclusion part, the expectations have been discussed.

Key words: Middle East, Weapons of Mass Destruction, Nuclear Weapon, Chemical Weapon

ÖNSÖZ

Ortadoğu, dünyada çatışma ve krizlerin yoğun olarak yaşandığı bir bölgedir. Sorunların yaşandığı bu coğrafyada egemen güç olma arzusu, silahlanma yarışı ve bu bağlamda caydırıcılığı yüksek ve etkisi çok büyük olan kitle imha silahlarına yönelik çalışmalar dikkat çekmektedir. Bu çalışma Ortadoğu'da İran, Irak, Suriye ve İsrail'in kitle imha silahlarına yönelik girişimlerini, bu çerçevede yaşanan sorunları ve beklentileri ortaya koymak açısından önem teşkil etmektedir.

İlk olarak, kendisi ile tez çalışma konusunda isteğimi geri çevirmeyen, çalışma sürecinde fikir alışverişinde bulunduğum, engin bilgisi ile bana yol gösteren, her türlü destek ve anlayışı esirgemeyen çok değerli hocam Sayın Prof. Dr. Sibel Turan'a sonsuz şükranlarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans eğitimimde değerli bilgilerinden faydalandığım Trakya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümündeki hocalarıma ve bu zaman zarfında yanımda olan yakın dostlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak, çalışmamın hazırlanmasındaki zorlu süreçte, hem maddi hem manevi anlamda bana verdikleri destekle beni yalnız bırakmayan, hayattaki en kıymetli varlığım olan aileme teşekkür ediyor ve bu çalışmamı onlara ithaf ediyorum.

Yüksek lisans tezim Trakya Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Birimi tarafından (2010/69 sayılı) desteklenmiştir. Trakya Üniversitesine sağlamış olduğu destekten dolayı ayrıca teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

Hulusi Ekber KAYA
EDİRNE-2012

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTLE İMHA SİLAHLARI

1. Kavram Olarak Kitle İmha Silahları.....	4
1.1 Nükleer Silahlar.....	10
1.1.1 Gönderme Araçları.....	12
1.1.1.1 Uçaklar.....	13
1.1.1.2 Füzeler.....	14
1.1.2 Nükleer Silahların Ortaya Çıkışı.....	16
1.1.2.1 Manhattan Projesi.....	18
1.1.3 Nükleer Silahların Etkileri.....	20
1.1.3.1 Ani Etkiler.....	21
1.1.3.2 Kalıntı Etkiler.....	23
1.1.3.3 Nükleer Silahlarla Klasik Silahlar Arasındaki Farklar.....	26
1.1.4 Uluslararası Nükleer Silah Anlaşmaları.....	26
1.2 Kimyasal Silahlar.....	29
1.2.1 Kimyasal Silahların Tarihsel Gelişimi.....	31
1.2.2 Kimyasal Silahlardan Korunma.....	34
1.2.2.1 Korunma Tedbirleri.....	34
1.2.2.2 Tıbbi Personelin Bireysel Korunması.....	35
1.2.3 Nükleer Silah ve Kimyasal Silah İlişkisi.....	36
1.3 Biyolojik Silahlar.....	37
1.3.1 Biyolojik Silahların Tarihsel Gelişimi.....	40
1.3.1.1 1972 Biyolojik Silahlar Sözleşmesi.....	42
1.3.2 Biyolojik Silahların Tercih Edilme Nedenleri.....	44

1.3.3	Biyolojik Silahlardan Korunma.....	46
2.	Ortadoğu'da Kitle İmha Silahlarına Kimler Sahip?.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA KİTLE İMHA SİLAHLARI

1.	Ortadoğu Kavramı ve Ortadoğu'nun Coğrafi Konumu.....	50
2.	Ortadoğu'da Kitle İmha Silahlarına Sahip Olma Gayretleri.....	54
3.	Kitle İmha Silahları ve Bölge Ülkeleri.....	61
3.1	Genel.....	61
3.2	İran.....	62
3.2.1	Biyolojik ve Kimyasal Silahlar.....	64
3.2.2	Nükleer Silahlar.....	67
3.2.2.1	Şah Dönemi İran Nükleer Programı.....	68
3.2.2.2	1979 İslam Devrimi Sonrasında İran Nükleer Programı.....	72
3.2.3	Nükleer Kriz.....	79
3.2.4	İran'ın Nükleer Çalışmalarını Sürdürdüğü Tesisler.....	85
3.2.5	İran'ın Balistik Füze Programı.....	86
3.3	Irak.....	89
3.3.1	Nükleer silahlar.....	90
3.3.2	Kimyasal Silahlar.....	93
3.3.3	Biyolojik Silahlar.....	98
3.4	Suriye.....	101
3.4.1	Nükleer Silahlar.....	103
3.4.2	Kimyasal ve Biyolojik Silahlar.....	105
3.5	İsrail.....	106
3.5.1	Nükleer Silahlar.....	109
3.5.2	Kimyasal ve Biyolojik Silahlar.....	115
	SONUÇ.....	117
	KAYNAKÇA.....	122

TABLolar LİSTESİ

- Tablo 1:** Biyolojik Silahların İnsan Üzerindeki Etkileri
- Tablo 2:** Kimyasal Silahların İnsan Üzerindeki Etkileri
- Tablo 3:** Nükleer Silahların İnsan Üzerindeki Etkileri
- Tablo 4:** Patlama Basıncının Oluşturduğu Hava Hareketleri
- Tablo 5:** Yüksek Basıncın Meydana Getirdiği Fiziki Etkiler
- Tablo 6:** 7X10 Kaidesi
- Tablo 7:** 1998-2008 Yılları Arasında Sabit ABD Doları Cinsinden Ortadoğu Ülkelerinin Askeri Harcamaları
- Tablo 8:** 1998-2008 Yılları Arasında Ortadoğu Ülkelerinin Yerel Para Birimleri Cinsinden Askeri Harcamaları
- Tablo 9:** Petrol İhracatı, Askeri Harcamalar 1973-1992
- Tablo 10:** İran'ın Sahip Olduğu/Olacağı Füze Sistemleri
- Tablo 11:** 1983-1988 Yılları Arasında Irak'ın Kimyasal Silahları Kullanım Alanları
- Tablo 12:** Suriye Balistik Füzelerinin Tasarım Özellikleri
- Tablo 13:** İsrail'in Nükleer Kuvvetleri, Ocak 2009

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AB-3	: Avrupa Birliği Üçlüsü
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
AMF	: Amerikan Makine ve Döküm
ATCC	: Amerikan Tipi Kültür Koleksiyonu
b	: Milyar
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
Bkz.	: Bakınız
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CSIS	: Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi
CTBT	: Kapsamlı Test Yasağı Anlaşması
ESCWA	: Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu
GF	: Siklosarin
GKB	: Genel Kurmay Başkanlığı
IAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı
KDP	: Kürdistan Demokratik Partisi
KİS	: Kitle İmha Silahları
km	: Kilometre
KWU	: Kraft İş Sendikası
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
m	: Milyon
MERIA	: Uluslararası İlişkiler Ortadoğu İncelemesi
MÖ	: Milattan Önce
MPH	: Saat Başına Kilometre
MS	: Milattan Sonra
MT	: Megaton
MW	: Mega volt
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

SALT	: Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
START	: Stratejik Silah Azaltma Anlaşması
STED	: Sürekli Tıp Eğitim Dergisi
TNT	: Trinitrotoluen
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
UAEA	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
UN	: Birleşmiş Milletler
UNRWA	: Birleşmiş Milletler Filistinli Mültecilere Yardım Kuruluşu
UNMOVIC	: Birleşmiş Milletler İzleme, Doğrulama ve Denetleme Komisyonu
UNSCOM	: Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu
USD	: Amerikan Doları

GİRİŞ

"Kitle İmha Silahları Bağlamında Ortadoğu: Sorunlar ve Beklentiler" başlıklı çalışmada, kitle imha silahlarının neler olduğu, Ortadoğu'da bu silahlara sahip olan veya olmaya çalışan ülkeler ve bu bağlamda yaşanan sorunlar ve beklentiler incelenmektedir.

Dünyanın geneline bakıldığında petrol ve doğal gaz rezervlerinin neredeyse üçte ikisini barındıran Ortadoğu toprakları aynı zamanda Arap-İsrail çatışmaları ile de özdeşleşmiştir. 1948 yılında düşman bir coğrafyada kurulan İsrail devletinin temel hedefi İsrail'in varlığını korumak ve vatandaşlarının güvenliğini sağlamaktır. Bu açıdan bakıldığında başvurulacak en doğal yol olan silahlanma konusuna önem vermiştir. Silahlanmanın da caydırıcı güç olabilmesi için de kitle imha silahları üretimi için çaba göstermeye başlamıştır. İsrail'in bu çabaları birçok bölge ülkesinin hızlı ve yoğun bir şekilde kitle imha silahları edinme girişimlerine neden olmuştur.

Konunun güncelliğini koruması, her geçen gün yeni gelişmelerin yaşanması ve kaynakların azlığından dolayı çalışma kapsamlı iki bölümden oluşmaktadır. Tezimizi destekler nitelikte olması bakımından ilk bölümde öncelikli olarak, kitle imha silahları kavramı ve kitle imha silahlarının üç türü olan; nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların özelliklerinin neler olduğu, nasıl elde edilebileceği, tarihsel gelişimleri ve korunma yolları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Ortadoğu kavramı, Ortadoğu coğrafyası, Ortadoğu ülkelerinin kitle imha silahları açısından silahlanma gayretleri ve her bir silaha ülke olarak ne gibi ilgi gösterildiği hem tarihsel hem de günümüz açısından belirlenmeye çalışılmıştır.

Ortadoğu denilince birçok ülkeyi kapsayan geniş bir coğrafya söz konusudur. Bu çalışmada, kitle imha silahları kapsamında Türkiye'ye komşu olan İran, Irak ve Suriye ile birlikte, bölgenin silahlanma konusunda önemli bir aktörü olan İsrail incelenmiştir.

A. Problem

Ortadoğu bölgesi dünyada çatışmanın ve buna bağlı olarak silahlanmanın en yoğun olduğu bölgedir. Ülkeler arasında devam eden çatışmalar ve güvenlik endişeleri silahlanma yarışını devam ettirmektedir. Ortadoğu ülkelerinin konvansiyonel silahlarının yanı sıra kitle imha silahlarına sahip olma arzuları, hem Ortadoğu hem de dünya barışı için önemli hale gelmiştir. Çalışma bu temel noktalardan hareket etmektedir.

Geçmişte yaşanan savaflara bakıldığında ve o dönemin imkanları çerçevesinde değerlendirildiğinde, çok uzun süren savaflara rastlamak mümkündür. Kitle imha silahları bu söz konusu uzun süren savafları kısaltmak için, insanların yüksek teknolojik imkanlardan faydalanarak oluşturduğu, yıkıcı özelliğinin yanı sıra tümünden ortadan kaldırma özelliği de olan silahlardır. Bu silahlara sahip olan ülkeler, uluslararası alanda prestij sağlama, gücüne güç katma ve caydırıcı olabilme adına ellerindeki silahları daha etkili seviyeye getirmek için uğraşmaktadırlar. Ortadoğu kitle imha silahları bağlamında incelendiğinde sorunların ve beklentilerin kaynağında bu tip unsurlar görülmektedir.

B. Amaç

Kitle imha silahları ve bu bağlamda Ortadoğu ülkeleri incelenecektir. Bu çalışma ile Ortadoğu'da kitle imha silahlarına yönelik bir kaynak oluşturmak amaçlanmaktadır.

C. Önem

Ortadoğu coğrafyası, büyük medeniyetlerin kurulduğu, üç büyük din olan Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in doğup yayılmaya başladığı, farklı dillerin konuşulduğu, zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip bir coğrafyadır. Bu özelliklerinin yanında yıllardır süren Arap-İsrail çatışmasına da tanıklık etmektedir.

Bu kapsamda bölge ülkelerinin hakimiyet ve prestij yarışının bir sonucu olan kitle imha silahlarına sahip olma çabalarının varlığına yönelik sorulara yanıt aranacak ve beklentilere değinilecektir.

D.Sınırlamalar

Bu çalışmanın birinci bölümünde kitle imha silahları kavramından ve bu silahların üç türü olan nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlardan bahsedilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Ortadoğu coğrafyası, Ortadoğu kavramı ve İran, Irak, Suriye ve İsrail devletleri kitle imha silahları kapsamında incelenecektir.

E. Tanımlar

Tanımlar ile kavramlar çalışmanın içerisinde alana uygun terimlerle açıklanacaktır.

F. Araştırma Modeli

Ana kaynakların taranması çalışmanın temelini oluşturacaktır. Elde edilen verilerle ana tema ve bulgular tespit edilecektir.

G. Veriler ve Toplanması

Materyal olarak konu ile ilgili bilimsel içerikli kitaplar ve makaleler, çeşitli kuruluşların yayımları ile internet sitelerinden faydalanılacaktır.

H. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Elde edilen veriler analitik ve nesnel bir yaklaşımla ele alınarak, bu bağlamda kitle imha silahları kapsamında Ortadoğu'da yaşanan sorunlar ve beklentiler irdelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTLE İMHA SİLAHLARI

1. Kavram Olarak Kitle İmha Silahları

Kavram olarak kitle imha silahlarına değinmeden önce kavramın ifade ettiği anlama değinmek yerinde olacaktır. Kitle İmha Silahları, konvansiyonel silahların defalarca kullanılması sonucunda ortaya çıkabilen insan zayıyatını sadece bir kez kullanılmaları sonucunda meydana getirebilen, bununla beraber konvansiyonel silahların oluşturamadığı saldırı sonrası olumsuz etkileri de bulunan silahlar olarak tanımlanabilir.¹

Kitle imha silahları, ABD Silahlı Kuvvetleri Kimya Okulu tarafından yayımlanan "FM 3-100 Kimya Birliklerine ait Talimatname"de, "Kitle imha silahları, kullanımı veya kullanma tehdidi sonunda büyük ölçüde zayıyata, kirlenmeye sebep olabilecek, hareketin hedeflerini, safhasını ve hareket istikametini değiştirmeye neden olacak silahlardır"² şeklinde de tanımlanmıştır.

Kitle imha silahları ya da konvansiyonel olmayan silahlar; nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar olarak kategorilendirilmiştir. Hem içerikleri, hem yapım araçları ve kullanım yöntemleri, hem de etkileri bakımından bu silahlar birbirlerinden aslında oldukça farklıdır. Fakat hepsi konvansiyonel olmayan silahlar kategorisindedir. Konvansiyon, üzerinde bir anlaşmaya varılmış demektir, bu silahların ise silah olup olmadıkları konusunda askeri literatürde ve genel ahlak kavramları çerçevesinde bir anlaşma yoktur. Yani bir nükleer silah gerçekten silah mıdır, bir kimyasal silah gerçekten silah mıdır, bu konuda bir anlaşma olmadığı için bunlar "konvansiyonel olmayan silahlar" olarak tabir edilir.³

¹ A.Serdar Erdurmaz , *Orta Doğu'daki Kitle İmha Silahları ,Silahların Kontrolü ve Türkiye* , Ümit Yayıncılık , Ankara 2003 , s.27.

² Barış Gürsoy, *Soğuk Savaştan Günümüze Asimetrik Tehdit*, I. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s.114.

³ Mustafa Kibaroğlu, "Kitle İmha Silahlarının Gelişim Süreci, Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Yapılan Çalışmalar ve Geleceğin Güvenlik Tehditleri",

Kitle imha silahlarının gelişim tarihçesi incelendiğinde, çok eski dönemlere dayandığı görülmektedir. Çünkü insanlar dünya üzerinde var olduğundan beri, birbirleri ile sürekli savaş halinde olmuşlar ve savaşlarda üstün olabilmek için çok çeşitli savaş silahları geliştirmişlerdir. İlk ilkel düzeyde geliştirilen kitle imha silahı, MÖ 600-400 yıllarında geliştirilmiş ve kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir. İspartalılar, savaşlarda kükürtlü duman kullanmışlardır. Çinlilerin arsenik-oksit dumanları kullanarak, düşmanın savaş yeteneğini azalttıkları görülmüştür. Romalıların da arsenik dumanları kullandıkları bilinmektedir. Bizanslılar, MS 600 yıllarında kükürt, sönmemiş kireç, reçine ve petrolü karıştırarak elde ettikleri Rum ateşini icat etmişler ve bunu Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethine kadar kullanmışlardır. Tatarlar, MS 1346 yılında, vebalı cesetleri mancınıkla Kaffa (bugünkü Ukrayna'daki Feodosia) kentini savunanların üstüne atmışlardır. Bunun sonucunda kentte veba salgını baş göstermiş ve kentin direnme gücü kırılmıştır. İspanyolların, 16. yy'da Amerikan yerlilerine karşı Biyolojik silah kullandıkları ve Amerikan yerlilerinin soyunu tükettikleri bilinmektedir. İngiliz ordusu, 1763 tarihindeki Pontiac ayaklanmasında, çiçek mikrobu taşıyan battaniyeleri Amerikalı yerlilere dağıtmıştır. Battaniyeleri kullanan ayaklanmacılardan çoğunluğu çiçek hastalığına yakalanmış ve hayatlarını kaybetmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı boyunca (1914–1918) kullanılan klorlu gazlar yüzünden 100 bin kişi ölmüş ve 1,3 milyon kişi yaralanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda kimyasal silahlar sorumsuzca kullanılmıştır. Savaş bitmiş ve ülkeler barışı ve anlaşmaları yeniden hatırlamışlardır.⁴

Kitle imha silahları kapsamına üç farklı tür silah girmektedir. Bunlar; nükleer silahlar, biyolojik silahlar ve kimyasal silahlardır. Bu silahların tehdit ettikleri potansiyel hedefler ise şöyle sıralanabilir:

- Kritik politik ve askeri komuta, kontrol, irtibat ve istihbarat merkezleri,
- Büyük kıta ve zırhlı birlik toplulukları,
- Stratejik askeri hedefler,
- Lojistik merkezler,

<http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/2023DergisiSoylesiMetni.pdf>, (10.03.2011), s.1.

⁴ Ramazan Özey, *Küresel Silahlanma Dünyanın Silah Depoları*, Aktif Yayınevi, Ankara 2007, s.83-84- 85.

- Hava üsleri ve limanlar,
- Kritik altyapı tesisleri, akaryakıt ve enerji merkezleri,
- Su ve su elde etme, arıtma tesisleri,

Büyük nüfus yoğunluğunun bulunduğu merkezler, halkı dağılmaya zorlamak, terör yaratmak ve ülkenin ekonomik ve politik alt yapısını tahrip etmek maksadıyla seçilen hedeflerdir.⁵

Modern toplumlar halen, kitle imha silahları içeren bir taarruz sonucu meydana gelebilecek kitlesel ölümlerden etkilenebilecek durumdadırlar. Soğuk Savaş'ın sona ermesini müteakip, Kitle imha silahlarının yayılması, yeni veya potansiyel bölgesel çatışmaların çokluğuna bağlı olarak, yeni bir ivme kazanmıştır. Silah ihraç eden bazı ülkelerde devam eden ekonomik problemler ve ihracat kontrollerindeki gevşeklikler, kitle imha silahları ve/veya çift maksatlı malzeme ve teknolojilerin yasa dışı yollardan yayılmasına neden olmaktadır.⁶ Bugün modern toplumların en önde gelen hassasiyetlerinden birisi, herhangi bir kitle imha silahı saldırısı nedeniyle yaşanabilecek korkunç boyutlardaki insan kaybidir.⁷

Hangi kitle imha silahının daha korkunç olduğuna karar vermek neredeyse imkânsızdır. Nükleer silahlar açık farkla en güçlü olanlardır; ama malzemelerini bulmak zor, bomba yapımıysa hem zor hem pahalı. "Kirli bombalar" denen radyoaktif malzemeye sarılı patlayıcıların yapımı çok daha kolay, ama bunlar kitlesel ölümlere yol açmamaktadır. Kimyasal maddelerin çoğunu üretmek için basit bir teknoloji yeterlidir, fakat kitlesel zarar verebilmeleri için büyük miktarlara ihtiyaç vardır. Biyolojik maddeler kimyasal maddelerden daha ölümcül olsalar ve kolaylıkla elde edilebilseler de silah haline getirilmeleri zordur.⁸ Belirtilen tablolarda üç kitle imha silahının insan üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

⁵ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s. 40-60.

⁶ GKB, *Kitle İmha Silahları ve Bunların Fırlatma Vasıtalarının Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Genel Politika*, http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_20_Kitle_Imha_Silahlari/Kitle_Imha_Silahlari.htm, (07.03 2011)

⁷ Richard A. Falkenrath, "Confronting Nuclear, Biological and Chemical Terrorism", *Survival*, Vol.40, No.3, Autumn 1998, s. 44-45.

⁸ Lewis M. Simons, "Kitle İmha Silahları", *National Geographic Türkiye*, Kasım 2002, s.72.

Tablo 1: Biyolojik Silahların İnsan Üzerindeki Etkileri

Madde ve Türü	Bulaşıcı Mı?	Ölüm Oranı (Tedavi Edilmezse)	Kuluçka Dönemi (Gün)	Hastalık Süresi (Gün)	Aşı
Şarbon (bakteri) solunum yoluyla	Hayır	%90-100	1-7	3-5	Var
Veba (bakteri) pnömonik/septik	Evet	%100	1-6	Tedavi edilmezse 6 gün içinde ölümcül	Var (ABD'de yok)
Tularemia (bakteri) pnömonik/septik	Hayır	%30-40	1-14	14 veya daha fazla	Var (yeni ilaç deneme aşamasında)
Q fever (rickettsia cinsi bakteri)	Hayır	%0-1	10-40	2-14	Var
Çiçek (virüs)	Evet	%30	7-17	10-28	Var
Botulinum (toksin)	Hayır	%60-100	1-5	Günler-haftalar boyu	Var
Risin (toksin)	Hayır	Değişir	18-24 saat	Günler boyu	Yok

Kaynak: National Geographic Türkiye,Kasım 2002, s.72-73

Tablo 2: Kimyasal silahların insan üzerindeki etkileri

Madde ve Türü	Görüntü ve Koku	Emilme Yöntemi	Etki Oranı	Etkileri
Tabun (Sindir Maddesi)	Renksiz veya kehribar kahvesine çalan sıvı. Hafif meyve kokulu	Deri teması ve/veya solunma	Hızlı (dakikalar içinde)	Burun akması, gözbebeklerinde daralma, göğüs daralması, bulanık görme, bulantı, kusma, havale, vücut fonksiyonlarında denetim kaybı, solunum sistemi felci

Sarin (Sinir Maddesi)	Renksiz sıvı; saf haldeyken kokusuz	Deri teması ve/veya solunum yoluyla	Hızlı	Üsttekiyle aynı
VX (Sinir Maddesi)	Renksizden kehribar rengine değişen sıvı; saf halde kokusuz	Deri teması ve/veya solunum yoluyla	Hızlı	Üsttekiyle aynı
Hardal (Derinin su toplmasına yol açan madde)	Renksizden kahverengimsiye değişen sıvı; hafif sarımsak veya hardal kokulu	Deri teması ve/veya solunum yoluyla	Saatler sonra etki eder; uzun vadeli komplikasyonlar	Gözde ve solunum yollarında tahriş, gözyaşı, kimyasal kaynaklı deri yanıkları ve deride su toplamlar, akciğerde ödem, solunum durması
Hidrojen siyanit (Kan zehirleyici madde)	Renksiz gaz veya sıvı; acı badem kokulu	Solunum yoluyla	Hızlı	Zihin bulanıklığı, baş dönmesi, solunumda ve kalp atışında hızlanma, havale, oksijensiz kalarak boğulma

Fosgen (Boğucu madde)	Renksiz gaz; yeni biçilmiş saman kokulu	Solunum yoluyla	Anında 72 saat içinde	Gözde ve solunum yollarında tahriş, akciğer ödemi, boğulma
Kaynak: National Geographic Türkiye, Kasım 2002, s.72-73				

Tablo 3: Nükleer silahların insan üzerindeki etkileri

Yayılma Türü	Malzemeler ve Kaynakları	Etkileri
Nükleer bomba	Yüksek derecede zenginleştirilmiş uranyum plütonyum	Şiddetli patlama sonucu yıkım, şiddetli sıcak, elektromanyetik dalga etkileri, patlama bölgesi yakınında şiddetli radyasyon; travma nedeniyle ölüm, veya doğrudan iyonlaştırıcı radyasyon ve serpinti nedeniyle gözle görülür radyasyon hastalığı
“Kirli bomba” (radyolojik dağılma aygıtı)	Amerikyum 241 (yoğunluk ölçümü ile petrol çıkarmada keşif amaçlı kullanılır), iridyum 192 (tıbbi tedavide ve sanayide kullanılır), kobalt 60 (tıbbi tedavide ve sanayi tipi radyasyon cihazlarında ve radyografide kullanılır), sezyum 137 (sanayi amaçlı radyografi ölçümlerinde ve gıda sanayindeki radyasyon cihazlarında kullanılır)	Radyasyon nedeniyle ölümlere yol açma olasılığı düşük, ancak psikolojik travmalara ve yüksek enkaz kaldırma, temizlik maliyetleri de dahil olmak üzere olumsuz ekonomik etkilere yol açıyor. Patlamayla etrafa saçılan nesnelere tehlikeli. Uzun vadede yükselen kanser riski. Radyasyon hastalığı olasılığı düşük.
Kaynak: National Geographic Türkiye, Kasım 2002, s.72-73		

Kitle imha silahlarının kullanılmasının tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte özellikle günümüzde dünyada bazı ülkeler veya çeşitli örgütler tarafından kullanılma olasılığı her geçen gün artmaktadır. Kitle imha silahları, muharebe esnasında bu silahların bazı özellikleri nedeni ile konvansiyonel silahların kullanılmasına tercih edilerek kullanılabileceği gibi muharebe dışında da terör maksatlı veya kasıt dışı ortama yayılmaları yolu ile de kullanılabilecektir. Dünyada mevcut barış maksatlı ve yeni teknoloji ürünü nükleer tesislerin çevreye kazara radyoaktif madde yayma olasılıklarının çok düşük olmaları ile birlikte, benzer şekilde çeşitli sanayi tesisleri, araştırma kuruluşlarının da sabotajlar yolu ile çevreye ve insan sağlığına zararlı olabileceği, kitle imha silahları kapsamında değerlendirilen önemli etkenlerdendir. Ayrıca yönlendirilmiş tarım ve hayvan hastalıklarının tarım terörizmi ve hayvan terörizmi şeklinde dünyada baş göstermeleri de kitle imha silahları kapsamında göz ardı edilmemesi gereken diğer etkenlerdir. Etkilerinin büyüklüğü nedeni ile bazı zehirli endüstriyel maddelerin ve radyolojik silahların da bu gruba dahil edilmesi ile kitle imha silahları ile yüz yüze kalma riski her geçen gün artarak büyümektedir.⁹

1.1 Nükleer Silahlar

Nükleer silahlar; atomların parçalanması ve birleşmesi sonucunda meydana gelen çok yüksek miktardaki nükleer enerjiden faydalanılarak üretilmiş silahlara denilmektedir. Nükleer silahlar kullanıldıklarında patlama etkisi, ışık ve ısı etkisinin yanında radyasyon yayarak çok fazla oranda toplu ölümlere yol açmaktadır. Yayılan radyasyonun etkisiyle uzun yıllar kalıcı sakatlıklara ve sağlık problemlerine sebep olan çok tehlikeli bir silahtır.

Soğuk savaşın bitmesi ile birlikte stratejik önceliğini yitiren nükleer silahlar ve diğer kitle imha silahları, 11 Eylül sonrası süreçte terörle ilişkilendirilerek yeniden uluslararası ilişkilerin öncelikli konularından bir tanesi haline gelmiştir. Nükleer silahlar soğuk savaş boyunca hiç kullanılmamalarına rağmen çok konuşulmuş ve süper güçler arasında korkuya dayanan, görece istikrarlı bir düzenin ortaya çıkmasına vesile olmuşlardır. Nükleer silahlar günümüzde işlevsel olarak askeri-stratejik üstünlük sağlamaktan ziyade, siyasi müzakerelerde eli kuvvetlendiren

⁹ M. Hakkı Caşın, *Uluslararası Terörizm*, Ankara 2008, s.861.

ideolojik ve psikolojik bir baskı aracı haline gelmiş durumdadırlar.¹⁰ Günümüzde nükleer silahlar çok gelişmiş olup, her biri uzun menzilli füzeler ve bombalardan oluşmaktadır. En gelişmiş nükleer silahlar şunlardır; Kıtalararası balistik füzeler, stratejik nükleer silahlar, denizaltından atılan balistik füzeler, kruvazör füzeleri. Stratejik nükleer silahlar; çok uzun mesafeli düşman topraklarındaki hedefleri vurmak için tasarlanmış uzun menzilli ve füzelerden oluşan nükleer silahlardır. Silahların bazıları kara üzerine, bazıları da denizaltılarına yerleştirilmektedir. Stratejik nükleer silahlar, düşman stratejik nükleer silahlarını tahrip eder, düşman ekonomik ve sosyal organizasyonu sekteye uğrar.¹¹

İki tip nükleer bomba vardır. Bunlardan atom bombası olarak bilinen ve atom çekirdeğinin parçalanması sonucunda ortaya çıkan enerjinin değerlendirilmesine dayanan fisyon bombası, ilk defa 16 Haziran 1945 tarihinde, ABD'nin Alamogordo çölünde denenmiştir. Ardından, 6 ve 9 Ağustos 1945 tarihlerinde bu türden birer bomba, Japonya'nın teslim olmasını sağlamak amacıyla bu ülkenin Hiroşima ve Nagasaki kentlerine atılmıştır.¹² Nükleer bombaların tahrip gücü 1945 yılından bu yana inanılmaz bir hızla artmıştır. O kadar ki, kullanılan ilk iki atom bombası artık konvansiyonel silah grubuna dahil edilebilmektedir. Çünkü 1970 yılına gelindiğinde, ilk atom bombalarının 1000 katı gücünde ve onlarla aynı ağırlıklara sahip, günümüzde ise 6500 katı gücünde ve daha hafif olan nükleer silahlar yapılmıştır.¹³ Hidrojen bombası ise temelde nükleer füzyon reaksiyonuna dayanan ve epey yüksek tahrip gücüne sahip nükleer bir silahtır. Füzyon reaksiyonunda ufak kütleli atom çekirdekleri birleşerek daha büyük çekirdekler oluşturur ve bu sırada çok büyük miktarda güç açığa çıkar. Hidrojen ve izotopları yaklaşık yüz milyon °C gibi epey yüksek bir sıcaklıkla füzyona uğrarlar. Bu sıcaklığa ulaşılarak füzyonun başlatılması için ise atom bombasına gereksinim vardır. Yani hidrojen bombasının patlatılabilmesi için önce atom bombasının patlatılması gerekmektedir. Hidrojen bombasından açığa çıkan güç eş değer ağırlıktaki atom bombasına göre yaklaşık bin kat daha fazladır. İlk hidrojen bombası 1952 yılının sonlarında büyük

¹⁰ Talha Köse, *İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti, Güç Dengesi ve Diplomasinin İmkanları*, 1. Baskı, SETA, Ankara 2008, s.13-14.

¹¹ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.107-108.

¹² Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s.405.

¹³ Salih Özgür, *Geleceğe Yönelen Tehdit, Kitle İmha Silahları*, 1. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s.24

okyanustaki Marshall adalarında ABD tarafından denenmiştir.¹⁴ Nükleer silahların geliştirilmesi, silahların ateş gücünde ve tahrip yeteneğinde ciddi bir devrim yaratmıştır. Ancak ilk atom bombaları ile karşılaştırıldıklarında, daha önemli bir devrimi hidrojen bombalarının gerçekleştirdiği söylenebilir. 1945 yılında kullanılan ilk iki atom bombası 15-20 kilo tonluk tahrip gücünde (15000-20000 ton T.N.T.) olup, her biri beş ton civarı ağırlıktaydılar.¹⁵

Nükleer silahlar yıkım gücü bakımından çok önemli etkilere sahip silahlardır ve bunlara karşı önlem almak oldukça zordur. Kısmen önlem alınabilmektedir. Belli kişiler, örneğin devlet başkanları, yardımcıları, lojistik önemi olan insanlar korunabilir, ama tüm toplumu ve coğrafyayı nükleer silahlara karşı korumak mümkün değildir. Keza Nagasaki'de atılan bombanın gücü 19 kilo tondur. Bu da yaklaşık 20 bin ton dinamitin patlamasına eş değer bir bomba demektir ve 2000 tane 10 tonluk kamyonun her birinin tamamen dinamit ile doldurulup hepsinin aynı anda patlamasıyla ortaya çıkan gücün etkisine yakındır. Nagasaki'ye atılan nükleer bombanın tahribatını gözler önüne seren kanıtlar, güçlendirilmiş bombaların ne derecede tehlikeli olabileceği hakkında ipuçları vermektedir.¹⁶

1.1.1 Gönderme Araçları

Bir ülkenin sahip olduğu bir hidrojen bombası ya da atom bombası tek başına bir nükleer silah niteliği taşımaz. Çünkü tüm silahlar ancak belirli bir hedefe karşı kullanılabilir oldukları oranda bir işleve sahip olurlar. Bir nükleer bombanın hedefe gönderilebilmesini sağlayan, böylece o bombayı gerçek bir nükleer silah haline getiren unsur ise gönderme araçlarıdır. Nükleer bombaları hedefe taşıyan başlıca iki tür gönderme aracından söz edilebilir: Uçaklar ve füzeler

¹⁴ Ahmet Polatlı, "Hidrojen Bombası", <http://www.makaleler.com/bilim-makaleleri/hidrojen-bombasi.htm>, (12.03.2011)

¹⁵ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2000, s.175.

¹⁶ Yavuz Cankara, *Yeni oyun, İran'ın Nükleer Politikası, 1. Baskı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s.20.

1.1.1.1 Uçaklar

Nükleer bombaları hedefe ulaştırmakta kullanılan gönderme araçlarından en eskisi uçaklardır. İlk başlarda uçaklar, sürat, menzil, taşıma kapasitesi gibi özellikler bakımından, atom bombalarını stratejik bir silah durumuna getirmeye tam olarak uygun birer gönderme aracı değillerdi. Gerek ABD'nin sahip olduğu B-29'lar, gerekse Sovyetler Birliği'nin elinde bulundurduğu Tu-4'ler, ancak bir dost ülkede yakıt ikmali yapabildikleri takdirde bombaları birbirlerinin topraklarına atarak geri dönebilme olanağına sahiptiler. O yıllardaki bu vaziyet de Sovyetler Birliği'nin çevresinde askeri müttefiklere sahip ABD'nin nükleer stratejideki üstünlüğünün ana öğelerinden birini oluşturuyordu. Aslında ABD, bu üstünlüğünü sonradan, bu tip uçaklara ilişkin teknolojide ortaya çıkan hızlı gelişme döneminde de korumuştur. Nitekim ABD'nin elindeki en son model B-52 ağır bombardıman uçakları, 1000 kilometrenin üstündeki süratleri, 13000 kilometrelik menzilleri ve diğer birtakım özellikleri ile, uçakların bir nükleer gönderme aracı olarak ulaştıkları en ileri seviyeyi göstermektedir.

Uçakların, birer gönderme aracı olarak füzelere nazaran çeşitli avantaj ve dezavantajları vardır. Avantajlarından ilki, bir insan tarafından kullanılmalarından dolayı geri çağrılabilmeleri, hedeflerinde değişiklikler yapılabilmeleri ve de birden fazla hedef için kullanılabilmeleridir. Diğer taraftan füzelerin tahrip edilebilirliklerini azaltmak için onları sürekli hareket halinde bulundurma yoluna gidildiği bilinmektedir. İşte, bunun gibi hareketli hedeflerin belirlenerek anında tahrip edilebilmesi bakımından, uçakların, füzelere göre daha avantajlı oldukları söylenebilir. Uçakların bir gönderme aracı olarak füzelere göre dezavantajlarının başında, hızlarının çok daha düşük olması gelmektedir. İkinci önemli dezavantajı da, uçak filolarının gizlenmesi ve korunmasındaki güçlüklerdir. Uçakların hedefe doğru ilerlerken füzeler kadar hızlı ve yüksekten seyredememeleri, bunların karşı tarafın savunma sistemleri tarafından tahrip edilebilme ihtimalini arttırmaktadır. Sonuç olarak, birer gönderme aracı olarak uçakların, füzelere oranla daha az kullanışlı oldukları söylenebilir.

1.1.1.2 Füzeler

Kısa, orta ya da uzun menzilli olan ve roket motorlarınca sağlanan büyük güç sayesinde oldukça hızlı hareket edebilen insansız gönderme araçları füzelerdir. II. Dünya Savaşı sırasında Almanlar tarafından geliştirilen V-2 roketlerinden günümüze uzanan gelişme süreci içinde balistik füzeler, bugün kıtalararası ve çok başlıklı düzeye ulaşmışlardır.¹⁷ Ancak, V-1 uçan bombalarında olduğu gibi, V-2'ler de kendilerinden umulanı verememişlerdir. Her şeyden önce, düşük isabet yüzdeleri sebebiyle V-2'ler vurulması zor askeri ve stratejik hedeflere karşı fazla etkili olamamışlardır. Dolayısıyla Almanlar, gerek V-1 ve gerekse de V2'leri "terör silahları" olarak, yani sivil hedeflere yönelik kullanmayı tercih etmişlerdir. İkinci dünya savaşından sonra gerek ABD gerekse Sovyetler Birliği, Nazi Almanya'sının füze teknolojileri ile ilgili çalışmalarına ve bilgi birikimlerine el koyarak sürdürmekte oldukları füze programlarını pekiştirmişlerdir. 1940'ların sonlarında ve 1950'lerin başlarında ABD ve Sovyetler Birliği'nin stratejileri öncelikle bombardıman uçakları tarafından taşınan atom bombalarına dayanmaktaydı. Söz konusu olan zaman dilimi içinde nükleer başlıkların balistik füzelerde kullanılmasının teorik düzeyde cazip bir seçenek olduğu kabul edilmekle beraber, nükleer başlıkların hala çok büyük ve ağır olmaları gibi teknik nedenlerle, bu düşünceler uygulamaya geçirilememekteydi. Zaten, soğuk savaşın bu ilk yıllarında üretilen balistik füzeler de Alman V-2 silahlarının sadık kopyaları olup, gerek performans gerekse de güvenilirlik bakımından tatmin edici düzeyde bulunmamaktaydılar. 1950'lerin ortalarından itibaren, gerek nükleer başlıkların boyutlarının giderek küçülmesi gerekse de füze teknolojisinin olgunluğa ulaşmaya başlaması sonucu, balistik füzelerin nükleer rollerde kullanılmaları mümkün olmaya başlamıştır. Füze teknolojilerindeki hızlı gelişmeler sonucunda, süper güçler arasındaki güç dengesi de yeni bir çehreye bürünmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği ve ABD'nin, sahip oldukları nükleer başlıklarla donatılmış uzun menzilli balistik füzeleri kullanarak birbirlerini vurmaları mümkün duruma geldiğinde, "dehşet dengesi" adı verilen yeni bir güç dengesi ortaya çıkmıştır. Özellikle Nükleer başlıkları düşman topraklarına ulaştırabilmek için geliştirilen ve kullanıldıklarında büyük yıkım getirecek olan kara ve deniz üslü uzun menzilli balistik füzeler ve ağır bombardıman uçakları, stratejik silah sistemleri olarak anılmaya başlanmışlardır. Buna karşılık, konvansiyonel bir savaşta da kullanılmaları

¹⁷Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.406-407.

öngörülen ve nispeten kısa menzile sahip balistik füze sistemleri ise, taktik balistik füzeler adı ile anılır olmuşlardır.¹⁸

Çok başlıklı füzeler; her biri birden çok başlık taşıyan füze sistemidir. İlk yapılan Amerikan ve Sovyet füzelerinin hepsi bir tek nükleer başlık taşımaktaydılar. 1960'ların başlarında Amerikalılar bunları aşmayı başarmışlardır. Çok başlıklı füzeleri geliştirmişlerdir. Böylece, bir füzenin taşıdığı birden fazla başlık çeşitli yerlere fırlatılarak geniş bir alana yayılacağından, örneğin büyük bir kentin imhasında daha iyi sonuç alınabilecekti.¹⁹

Günümüzdeki balistik füzeler açısından başlıca iki önemli kategori bulunmaktadır: Kıtalararası balistik füzeler ve denizaltılardan atılan balistik füzeler. Bir kıtalararası balistik füzenin fırlatıldığı rampadan yöneldiği hedefe ulaşana kadar geçirmesi gereken başlıca üç uçuş aşaması vardır: Birinci aşamada, fırlatılan füze atmosfer içinde hızlanır. İkinci aşamada, füzenin atmosferden çıkması ile fonksiyonları biten ikinci motorlar füzedeki, daha doğrusu başlıktan ayrılır ve başlığın balistik uçuşu başlar. Balistik yörüngeyi izleyen başlığın tekrar atmosfere girerek hedefe doğru inişe geçmesi ile üçüncü ve son aşama da tamamlanır. Sıvı veya katı yakıt kullanan bir kıtalararası balistik füze, bu uçuşu ortalama 30 dakikada gerçekleştirir. Kıtalararası balistik füze teknolojisindeki en önemli gelişmelerden birisi de, bir füzeyle birden fazla savaş başlığı takılabilmesi olmuştur.²⁰

Havada ve karada kullanılan füzeler denizaltılarda kullanılması için geliştirilmişlerdir. Özellikle denizaltıların en büyük korkusu haline gelen bu füzeler, deniz savaşlarının vazgeçilmez silahları haline gelmiştir. Kıtalararası balistik füze atan nükleer denizaltılarda, dikine yerleştirilmiş ve kendine has kovanlardaki füzeler, çok yüksek basınçlı hava veya buhar ile su üstüne fırlatılmakta ve yakıtı ateşlenip uçuşuna başlamaktadırlar.²¹

¹⁸ Sıtkı Egeli, *Taktik Balistik Füzeler ve Türkiye*, Punto Matbaası, Ankara 1993, s.4-5-6.

¹⁹ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s. 76.

²⁰ Faruk Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s.408-409.

²¹ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s. 72.

1.1.2 Nükleer Silahların Ortaya Çıkışı

1934 yılında İtalyan bilim adamı Enrico Fermi, başka elementlerin yanı sıra, uranyum atomunu nötronlarla bombardımana tutmuştur. Fermi, deneylerinde nötronların parafin ya da sudan geçirilerek hidrojen vasıtasıyla yavaşlatıldığında uranyum atomu tarafından yakalanmalarının kolaylaştığını görmüştür. Fermi'nin asıl amacı, nötron bombardımanı ile uranyumdan daha ağır elementler elde etmektir. Nitekim deneyleri esnasında nötronla etkilenen uranyum atomlarından beta parçacığı salındığını, dolayısıyla da 92 numaralı uranyumdan 93 atom numaralı ve 239 birimlik atom ağırlığında yeni ve ağır bir element elde edilebileceğini düşüncesi Fermi için çok önemliydi ve dikkatini bu noktaya yoğunlaştırmıştır. Bu sırada yavaş nötronların uranyum atomu üzerinde daha etkili olduğunu gözlemlemesi ise, daha önce özel olarak hızlandırılmış parçacıklarla gerçekleştirilen deneylerin artık elde etmesi kolay nötronlarla yapılabileceğini göstermesi bakımından önemli ve ilginçti. Bununla birlikte Fermi'nin deneylerinin sonuçları henüz tam bir açıklığa ulaşmış sayılmazdı. Bu arada, Fermi söz konusu deneylerinden ötürü 1938 yılında Nobel ödülünü kazandı.²²

1933 yılında Almanya'da iktidara gelen III. Reich hükümeti, Versay Antlaşmasını geçersiz saymış, Alman ordusunun itibarını iade ederek ülke içinde bozulmuş olan nizamı düzeltmiş ve milli birliği sarsılmaz bir güce ulaştırmıştır. Almanya'da bu gelişmeler yaşanırken, I. Dünya savaşının galibi olan devletlerin bu gelişmeleri ciddi anlamda önemsedikleri söylenemeyeceği gibi uzun yıllar daha Almanya'nın uluslararası politikada bir taraf olarak boy göstermesinin mümkün olmadığı hususunda da aynı düşüncede olmuşlardır. Ancak Almanya, bir ulusun güçlü olma adına ihtiyacı olan her türlü gereği, 1938 yılı itibari ile tamamlamış bulunmaktaydı. Almanya'nın ve doğal olarak da bütün dünyanın savaşa hazırlandığı bu zamanda, fizik ve kimya Profesörü Otto Hahn, Kayzer Wilhelm Enstitüsü'nde yaptığı deneyler sırasında uranyum atomunu, nötronlarla bombalayarak parçalamayı başarmıştır. Günümüzde "atomun babası" olarak da bilinen Hahn, elde ettiği buluşun savaşlarda bir silah olarak kullanılabileceğini değerlendirerek, çalışmalarını gizli tutmaya çalıştığı bilinmektedir. Ancak çalışma arkadaşlarının

²² Haluk Gerger, *Nükleer Tehlike, Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1983, s.37-38.

sayesinde, bu buluşun gizli tutulması gerçekleşmemiştir. Albert Einstein'a kadar uzanan buluşun sırları,²³ Amerikan Başkanı Roosevelt'e, yine Einstein tarafından yazılan bir mektupla bildirilmiş ve bu konuda ilgili bilim adamlarının çalışmaları için mali destek istenmiştir.²⁴ Mektupta yazılan bazı cümleler şöyledir:²⁵

“Sayın Başkan, Enrico Fermi ve Leo Szilard'ın çalışmaları uranyumun yakın gelecekte önemli bir enerji kaynağı olabileceğine beni inandırmıştır. Bu buluş çok kudretli bombaların yapımına yol açabilir. Nazilerin bu konuda çalışmaları olduğu hakkında elimde bilgiler var. Amerika onlardan önce davranmak zorundadır. Aksi halde medeniyet yok olacaktır.”

Yahudi asıllı Albert Einstein, ABD'nin atom bombası üretimine doğrudan katkıda bulunmamıştır. Ama nükleer bomba üretiminin başlamasına dolaylı olarak aracı olmuştur. 1929 yılında kamuoyuna yaptığı bir duyuruda şöyle demiştir.

“Eğer bir savaş çıkacak olursa, gerekçesi ne olursa olsun, ben bu savaşa doğrudan ya da dolaylı olarak katılmayı reddedeceğim.”²⁶

Ancak Hitler'in Almanya'da sahneye gelmesiyle, 1933'de Einstein tutumunu yavaş yavaş değiştirmeye başlamıştır. Einstein'ın atom bombası üretimindeki en büyük rolü ABD Başkanı Franklin Roosevelt'e yazdığı mektup olmuştur. Sonradan Albert Einstein'ın biyografisini yazan Robert Clark, Einstein'ın mektubu olmasa da ABD bir atom bombası üretecekti, dese de, konuya yakından hakim olan çevreler, Einstein'ın mektubu olmasaydı, ABD'nin bombayı zamanında üretemeyeceğini ve böylece Japonya'yı da vuramayacağını açıklamışlardır. Einstein daha sonraları da Japonya'ya atom bombası atılmasını hep kınadığını yazmıştır.²⁷

²³ “Atom çekirdeğinin parçalanmasına ‘Nükleer Fizyon’ denir. Atom çekirdeğinin parçalanması ile ortaya çıkan enerjinin miktarı, Albert Einstein'ın ünlü $E=mc^2$ (cismin kütlesi ile ışık hızının karesinin çarpımı, enerjiye eşittir) formülüyle hesaplanmıştır...” Yılmaz Dikbaş, *İsrail'in Nükleer Silah Cephaneliği*, 1. Baskı, Asya Şafak Yayınları, İstanbul 2006, s.15.

²⁴ Salih Özgür, a.g.e., s. 20-21.

²⁵ Mektubun İngilizce orijinal metni için bkz., Dikbaş, a.g.e., s.211-212.

²⁶ Ronald W. Clark, *Einstein: The life and Times*, World Publishing Company, 1971, s.428.

²⁷ Yavuz Dikbaş, a.g.e., s.16-17.

Kasım 1954'de, ölümünden beş ay önce, Albert Einstein atom bombası üretimindeki rolünü şu tarihi sözlerle açıklamıştır:

“ Hayatımda bir büyük yanlış yaptım... Başkan Roosevelt'e yazdığım, atom bombası üretimini önerdiğim mektubu imzaladığımda. Gerçi bazı haklı nedenler de vardı, örneğin Almanların bu bombayı üretme tehlikesi.”²⁸

Nükleer silahlar ilk defa, II. Dünya Savaşı esnasında yukarıda değinilen gelişmelerin ardından ABD'de *Manhattan Projesi* adında bir program çerçevesinde üretilmiştir.

1.1.2.1 Manhattan Projesi

ABD'de, Einstein'ın mektubu üzerine Başkan Roosevelt'in kurduduğu komite hemen araştırmalara başlamıştı. Pearl Harbour baskını üzerine ve bu ülke Aralık 1941'de İkinci Dünya Savaşına girince de araştırma faaliyetleri daha çok askeri alana kaydırılmıştı. Mayıs 1942'de bu çalışmalar “Manhattan Projesi” adı altında yeni bir ivme ile sürdürülmeye başlanmıştır.²⁹

1942 yılında Amerikalı bilim adamlarının oluşturduğu ve adına S-1 Komitesi denen bir Komite Roosevelt'e bir rapor verdi. Çok büyük çabalar ve 100 milyon \$'lık maliyetle Temmuz 1944'e kadar bir atom bombası üretilebilirdi. Bilim insanları o zaman bombanın enerjisini 600 ila 2000 ton TNT'ye eşit olacağını tahmin ediyorlardı. Eylül 1942'de Tuğgeneral Leslie Groves Manhattan Projesi'nin başına getirildi. Proje üç yıl boyunca bilgi sızdırılması ve casusluktan korkulduğundan büyük bir gizlilik altında yürütüldü. Groves, projenin bilimsel sorumlusu olarak alanında büyük üne sahip teorik fizikçi Robert J. Oppenheimer'ı laboratuvarın başına getirdi. Bu arada Almanya'nın projesi de ilerlemekteydi. Onu geciktirmek isteyen müttefik kuvvetler Alman işgalindeki Norveç'te ağır su üreten tesisi bombalayıp imha etmişlerdi. Oppenheimer'ın bilimsel, Groves'un militer liderliğinde başlayan Manhattan Projesi kısa sürede gerek ABD'nin gerekse Avrupa'nın önde gelen tüm

²⁸ W. Ronald Clark, *a.g.e.*, s.752.

²⁹ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s.49.

bilim insanlarını bünyesine katmıştı. New Mexico Los Alamos'da büyük bir bilim kolonisi oluşmuştu. Burada alınan tüm güvenlik önlemlerine rağmen casusluk ve bilgi sızması faaliyeti önlenememişti. David Greenglass ve Klaus Fuchs adlı projede çalışan bilim adamları komünizme duydukları sempati sebebiyle en gizli bilgileri Sovyetler Birliğine iletmekteydiler. Böylelikle daha en başından itibaren ABD'nin nükleer güce tek başına sahip olamayacağı anlaşılıyordu.³⁰

Manhattan Projesi'nde çalışan bilim adamları, Alman tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte, atom bombası çalışmasını devam ettirmeye gerek kalmadığını öne sürdüler. Fakat bir başka tehdit ABD'nin gündemindeydi. Bu tehdidin adı Japonya'ydı. Bilim adamlarının en büyük korkusu, Japonya'ya karşı yapılacak bir atom bombasının, Sovyetler Birliği'nde de nükleer silah üzerine çalışmaları başlatmasıydı.³¹

Temmuz 1945'e gelindiğinde Avrupa'daki savaş çoktan sona ermişti fakat Uzak Doğu'da tüm şiddetiyle sürmekteydi. ABD yönetimi Oppenheimer'i ve ekibini bir nükleer deneme yapılması için sıkıştırıyordu. Çünkü savaş sonrası meselelerin görüşüleceği Postdam'da masaya otururken ellerinin güçlü olmasını istiyorlardı. Bu yüzden deneme, konferansın açılacağı 17 Temmuz 1945'den önce yapılmalıydı. Deneme sahası olarak New Mexico'daki Alamogordo kasabası yakınındaki bölge seçildi. 16 Temmuz 1945 tarihinde sabah saat 05.30 civarında 'Trinity' adı verilen deneme gerçekleştirildi. Bilim adamları belli uzaklıktan korunaklı odalardan patlamayı gözlemlediler.³² Denemeyi seyreden bilim adamları arasında yer alan Fermi, patlama esnasında elindeki küçük kâğıt parçalarını yere doğru bıraktı. Patlamanın şok dalgaları kâğıt parçalarını 40-50 cm kadar öteye savurunca, Fermi patlamanın etkisini yirmi bin ton olarak hemen hesapladı.³³

Amerikan nükleer teknolojisi, bu tecrübelerinden sonra tereddüt etmeden, daha karmaşık fakat daha güçlü, daha hafif ve daha etkili silahların dizaynına

³⁰ Evren İşbilen, *Nükleer Satranç, İran'ın Nükleer Politikası ve Türkiye*, Ozan Yayıncılık Ltd., İstanbul 2009, s.25-26-27.

³¹ Erdal Kaplanseren, "Cehennem Silahının Doğuşu", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/106899.asp>, (17.03.2011)

³² Evren İşbilen, *a.g.e.*, s.29-30.

³³ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s.49.

başlamıştır. Başkan Truman'ın onayıyla, Little Boy ve Fat Man³⁴, geliştirilmeye başlanmış ve sonuç olarak termonükleer silahlar icat edilmiştir. Uranyumlu atom bombası 6 Ağustos 1945 yılında Hiroşima/Japonya'ya karşı kullanılmıştır. Atılan uranyumlu atom bombası şehrin büyük bir bölümünü yerle bir etmiş ve ilk anda yaklaşık 68000, kısa bir süre sonra sonrasında da 200000 civarında insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu tarihten üç gün sonra yani 9 Ağustos 1945'de, denemesi yapılmış olan plütonyumlu atom bombası Nagazaki/Japonya'ya karşı kullanılmış ve Hiroşima'dakine benzer bir yıkım daha gerçekleşmiştir.³⁵

1.1.3 Nükleer Silahların Etkileri

Nükleer silahların etkilerini tartışmaya genellikle Hiroşima ile Nagazaki deneylerinden yararlanarak başlamak gelenekselleşmiştir. Fakat bir kez daha hatırlatılması gerekmektedir ki, bugün üretilen ve olası bir savaşta kullanılması öngörülen nükleer bombaların tahrip kuvveti yanında Hiroşima ve Nagazaki'ye atılanlar çok küçük ve sembolik boyutlarda kalmaktadır. 9 Ağustos 1945 tarihinde, Nagazaki'ye atılan atom bombası, kentin 550 metre üstünde patlatılmıştır. Bu bombanın tahrip gücünün 22000 ton TNT civarlarında olduğu hesaplanmıştır. Hiroşima'ya atom bombası atıldığı saatlerde, kentte 350000 kadar insanın bulunduğu düşünülmekteydi. Bombanın üzerinde patladığı kente merkezinden ya da sıfır noktasından 500 metrelik bir alan içinde bulunanların tümü ölmüşlerdir. Sıfır noktasından iki kilometrelik bir alan içindekilerin yüzde 75'i ilk 25 saat içinde ölmüşlerdir. Kesin sayının tam olarak günümüzde de bilinmemesine karşın, 1945 yılının sonuna değin 350000 nüfuslu kentten 140000 kişinin öldüğü saptanmıştır. Nagazaki'ye atom bombası atıldığı sırada, kentte 280000 insanın yaşadığı varsayılmaktaydı. Burada da aynı gelişmelerden sonra, 1945 yılının sonunda yapılan sayımda 74000 insanın öldüğü saptanmıştır. Böylece Little Boy ve Fat Man'in patlamaları sonucu 250000 kadar insan yaşamlarını kaybetmiştir.³⁶

³⁴ II. Dünya Savaşında kullanılan atom bombalarının isimleri

³⁵ Salih Özgür, *a.g.e.*, s.22.

³⁶ Serol Teber, *Nükleer Savaş ve Gezegenin Biyolojik İklimsel Yıkımı*, De Yayınevi, İstanbul 1985, s.43.

Bir nükleer patlamada, ilk önce silahın gücüyle orantılı olarak yarıçapı değişken bir ateş topu oluşur. Ateş topunun merkezindeki ısı, güneşin ısısınının 2-3 kat daha fazlasıdır. Nükleer bir patlamanın ardından çıkan bütün etkiler bu ateş topundan yayılmaktadır. Nükleer silahların etkileri genellikle iki başlık altında incelenmektedir: “Ani Etkiler” ve “Kalıntı Etkiler”

1.1.3.1 Ani Etkiler

Nükleer patlamadan sonraki ilk 60 saniye içerisinde meydana gelen etkilerdir. Bunlardan ilki “ışık”tır. Nükleer şimşek olarak da adlandırılan bu ışık güneşten birkaç defa daha parlak olduğundan dolayı güneşli ve açık bir günde bile bir nükleer patlamayı rahatça haber verebilecek niteliktedir. Fakat belirli mesafeler için çıplak göze direk ulaştığı takdirde 15 ila 45 dakika arasında sürebilen geçici körlüğe sebep olmaktadır. Işıktan korunabilmek için saydam olmayan her türlü ekrandan istifade edilebilir. Bu ekran ince bir kâğıt da olabilir. Ani etkilerin ikincisi “ısı”dır; nükleer ısı radyasyonları, nükleer şimşegin beraberinde gelmektedir. Bu sebepten ötürü belirli bir uzaklıkta ve açıkta bulunan kişiler için çok tehlikeli olabilmektedirler. Isı radyasyonlarının başlıca özellikleri şunlardır: sürekli bir etkiye sahiptirler, çok hızlıdır, çevre ısısını ani olarak yükseltebildiklerinden geniş çapta yangınlara neden olmaktadır ve patlama noktasından uzaklaştıkça azalmaktadırlar yani mesafe ile ters orantılıdır.³⁷ Üçüncü ani etki türü “radyasyon etkisi”dir; Nükleer patlamadan hemen sonra nötronlar, alfa ve beta parçacıkları, gama ışınları ortaya çıkar. Ani radyasyon etkisi ilk birkaç dakika içinde oluşan bir radyasyon türüdür. Radyasyona maruz kalan hücrelerin normal işlevleri değişikliğe uğrar veya yok olur; kromozomlar parçalanır, hücreler şişer ve ödem oluşur. Bazı radyoaktif maddeler bir müddet mantar şeklinde bulutlar ile yukarı yükselip, birkaç dakika sonra yere inerler. Serpinti patlamanın olduğu çevreye doğru olur. Daha yukarı çıkan ve rüzgar ile savrulan radyoaktif parçacıklar ölüm tehlikesini çok uzaklara da taşıyabilirler. Hatta bazı parçacıklar stratosfere çıkıp yıllar sonra yeryüzüne inerler ve patlama bölgesinin çok uzağındaki yerleri dahi tehdit eder ve yiyecekler ile suları kirleterek insan, hayvan ve bitkilerde büyük zararlara neden

³⁷ Salih Özgür, *a.g.e.*, s.34.

olurlar.³⁸ Ani etkilerin dördüncüsü “basınç”tır; ateş topundan yayılan yüksek ısının genişleyerek havayı itmesi suretiyle meydana gelen basınç etkisi, patlama yerindeki boşluğa dışarıdan soğuk havanın hücum etmesinden dolayı iki yönlü olarak görülür. İlk tesir sırasında tamamen yıkılmayan binaların, emme safhası da denilen ikinci safhada yıkılmaları bu sebeptendir.

Tablo 4: Patlama Basıncının oluşturduğu Hava Harekeleri

Patlama Basıncı	Maksimum Rüzgar Hızı
50 psi	934 mph
20 psi	502 mph
10 psi	294 mph
5 psi	163 mph
2 psi	70 mph

Kaynak: The Energy From A Nuclear Weapon, <http://www.atomicarchive.com>, (18.03.2011)

Tablo 5: Yüksek Basıncın Meydana getirdiği Fiziki Etkiler

Yüksek Basınç	Fiziki etkileri
20 psi	Çok kuvvetli yapılar yıkılır.
10 psi	Kuvvetlendirilmiş yapılar yıkılır ve ciddi zarar görür. İnsanların çoğu ölür.
5 psi	Yapıların çoğu yıkılır, ölüm ve yaralanma çok yakındır.
3 psi	Konutlar yıkılır, ciddi yaralanmalara sıkça rastlanır, ölümler olabilir.
1 psi	Camlar kırılır, parçacıklardan hafif yaralanmalar oluşabilir.

Kaynak: The Energy From A Nuclear Weapon, <http://www.atomicarchive.com>, (18.03.2011)

Ani etkilerin sonuncusu “elektromanyetik palstır”; bu etki, elektronik devreler kullanan modern cihazları bozmak ve istenmeyen sinyal çıkarmasına sebep olmak suretiyle malzeme hasarına sebep olur.³⁹

³⁸ Cansın Arda, “Nükleer Silahlar ve Radyasyon”, *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 2006; Cilt No:63, Sayı:1: s,142.

³⁹ Salih Özgür, a.g.e., s.34-35.

1.1.3.2 Kalıntı Etkiler

Gelecekteki savaşların tehlikelerinden belki de en büyüğü olan nükleer silahların kesinlikle önlem alınması gereken etkileri patlamadan sonra meydana gelen tehlikedir. Bu tehlike “Radyoaktif Serpinti” veya “Kalıntı Etkiler” olarak adlandırılmaktadır. Bu tehlikenin meydana gelebilmesi için nükleer bombanın yerde veya yere yakın bir mesafede patlaması şarttır. Hiroşima ve Nagazaki şehirleri üzerine atılan 20’şer kilotonluk atom bombaları 305 metre yükseklikte patlatıldıklarından dolayı havada patlatılmış sayılır.⁴⁰ Atmosferdeki patlamalar da nükleer serpintilere neden olur ancak patlamanın yeryüzünde gerçekleşmesi durumunda serpinti daha etkili olmakta ve partiküller daha geniş bir alana yayılmaktadır. Patlamanın ardından radyoaktif partiküller yükselir ve patlama bölgesi merkez olmak üzere etrafa yayılır. Bu partiküller çok sayıda insanın ölümüne neden olmazlar. Partiküllerin düştüğü bu bölgede bulunanlar zaten patlamanın etkisiyle ölmüş olmaktadır. Bununla beraber, nükleer serpinti en çok kurtarma faaliyetlerinde ve daha sonraki zaman içinde bölgenin yeniden inşası sırasında etkisini göstermektedir. Çünkü nükleer bir serpinti çok uzun yıllar etkili olmakta ve ölümcül etkisini devam ettirmektedir. Bu etki, bölgedeki nükleer serpentinin rüzgar aracılığıyla taşınması ile daha büyük bir çapta etkili olabilmektedir. Nükleer kirliliğe maruz kalmış bulutların farklı bir bölgede yağış bırakması ile de nükleer serpinti yayılabilmektedir. Havada gerçekleşen patlamalarda, ancak havada askıda duran tozları ve havanın kendisini aktif hale getirirken, yerde gerçekleşen patlamalarda ise yerdeki tüm maddeler aktif hale getirmektedir. Dolayısıyla yerde meydana gelen patlamalarda aktif hale gelen madde miktarı ölçsüz şekilde artmaktadır. Patlamayla birlikte meydana gelen hava akımları radyoaktif duruma gelen maddeleri yükseğe taşıırken daha sonra taşınan bu maddeler serpinti olarak yeryüzüne çökmeye başlamaktadırlar. Sonuç olarak nükleer bir bombanın patlamasını atlatıp hayatta kalanlar için en tehlikeli sorun nükleer serpintidir.⁴¹

Radyoaktif serpentinin özellikleri şunlardır: ilk olarak “kalıcıdır”; bunun nedeni radyoaktif serpinti tozlarının düştükleri yerden uzaklaştırılmaları bazı durumlarda

⁴⁰ Salih Özgür, *a.g.e.*, s.35.

⁴¹ Salih Durmuş, *Nükleer Silahların Uluslararası İlişkilerdeki Rolü*, (T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s.37.

mümkün olabildiği halde yok edilmeleri ya da çürüme hızını artırma olanağının bulunmamasıdır. İkinci özellik “Nereye Gideceği Önceden Bilinemez”; devletin kiminle ne zaman ve hangi şartlarda düşman duruma geçeceği bilinmeyeceği gibi, komşu devletlerden hangisinin böyle bir durumda kalacağı da kestirilemez. Savaş ve seferberlik ilanından sonra bile hangi hedef bölgelerin, hangi gün ve saatte, hangi kuvvette bir silahla taarruza uğrayacağı bilinemez. Bunlardan başka 20-30000 metre yüksekte esen rüzgarın şiddetinin ve yönünün tespiti de nükleer saldırıdan sonra yapılırsa ancak faydalı olabilmektedir. O zaman bir hassas bölgede ve muhtemelen yere sıfır noktasında, önceden tahmin edilen bir silahın yine tahmin edilen bir yükseklikte patlatıldığını kabul edersek, yalnız rüzgâr sebebiyle tehlikenin ne tarafa gideceğini ve nereleri etkisi altına alacağını bilmek bir tarafa, tahmin bile edemeyiz. Üçüncü özellik “Geniş Sahaları Kaplar”; Bu etki yalnız yersıfır ve dolaylarını değil, patlama yeri ile hiç alakası olmayacak kadar geniş ve uzak mesafeleri tehdit eder. Komşularımızdan herhangi birisi nükleer saldırıya uğrasa ve yurdumuz yüksekten esen rüzgârların esişi yönünde bulunsa, silahın serpinti etkisi köy, kasaba, şehir ve tesislerimizi etki altına alabilecektir. Dördüncü özellik “Duyu Organları İle Varlığı Anlaşılmaz”; Radyoaktif partiküllerin kitleleri öyle küçüktür ki bunların gözle görülebilmesi birçoğunun bir araya gelmesi halinde bile mümkün değildir. Bu kadar küçük kitlelerin yere düştüğünde ses çıkaramayacakları da bellidir. Kokusu ve lezzeti olmadığına göre “Duyu organları ile anlaşılmaz” deyiminin uygun bir ifade olduğu sonucuna varılmaktadır. Radyoaktif serpentinin beşinci özelliği “Öldürücüdür”; Hücrelerin iyonize olmasına sebep olur. Altıncı özellik “Tehlike İnfilaktan 30-60 Dakika Sonra Başlar”; infilak esnasında radyoaktivite diye bir sorun yoktur. Sadece yer sıfır ve dolaylarında kalıntı tesisleri (Radyoaktif hale gelip de emilmemiş büyük parçalar, fisyon atıkları, nötronlar, alfa ve beta zerreleri) vardır ki buralarda ani tesirler en yüksek seviyededir. Serpinti atomik bulut halinde yükselen radyoaktif durumdaki parça ve zerrelerin yeryüzüne dökülmesi demek olduğu, bu çıkış ve iniş için zamana muhtaç bulunduğundan tehlike silahın infilak ettirildiği yüksekliğe ve kudretine bağlı olarak infilaktan en az 25-30 en çok 60 dakika sonra başlamaktadır. Serpentinin bu özelliği bu bölgede yaşayan halk için hayati önemde bir çok işler görülmesini ve hazırlıklar yapılmasını mümkün kılmıştır. Yedinci ve son özellik “7x10 Kaidesine Göre Çürür”; tehlikenin bu özelliği çürümenin ilk anlarda çok hızlı bir

tempo ile devam etmesine karşılık zaman uzadıkça çürüme hızının azaldığını ifade etmektedir.⁴²

Radyoaktif çürüme ilk anlarda çok hızlıdır ve zaman uzadıkça hızını kaybederek devam eder ve sona erer. Başlangıç zamanı silahın patlamasından bir saat sonrası kabul edilmektedir. İnfilak anını (H) harfi ile gösterelim ve bir saat sonraki radyoaktivite şiddetini 1000 r/s. farz edelim. Çürümenin zamanla nasıl oluştuğunu inceleyelim. Başlangıç olarak ele alınan H +1 den 45 dakika sonra şiddetin yarıya indiği de bilindiğine göre hakikaten serpintinin çürümesi önce çok süratli olduğu halde zaman uzadıkça hız azalmaktadır. İşte bu kuralın zaman şiddet tablosuna 7x10 KAİDESİ denilmektedir.⁴³

Tablo 6: 7x10 Kaidesi

H + 1	1000 r/s
H + 7	100 r/s
H + 7*7 (2 gün)	10 r/s
H + 7*7*7 (15 gün)	1 r/s
H + 7*7*7*7 (3 ay)	0.1 r/s
Kaynak: http://www.usakafad.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=220&Itemid=29 , (20.03.2011)	

Nükleer silahların çevreye olan etkilerini ise şöyle açıklayabiliriz; Nükleer silah üretimi yapan tesisler çok geniş alanlarda hem su kaynaklarını hem de toprağı kirletmişlerdir. Nükleer silah denemeleri ve üretimi sırasında çevreye yayılan plütonyum, uranyum, sezyum, stronsiyum, benzen, poliklorineyid bifeniller (PCB), siyanür ve civa hem kanserojen hem de hücre yapısını bozucu olup, doğada hiç değişime uğramadan yüzlerce hatta binlerce yıl kalabilmektedirler. Nükleer silahların üretimine bağlı olarak, çevreye en büyük zararı, nükleer silah denemeleri vermiştir. Bu denemeler yeraltında yapıldığında bile, atmosferin kirlenmesini engellemek mümkün olmamıştır. Havada yapılan denemelerde ise bütün radyoaktif serpintiler

⁴²<http://www.deu.edu.tr/DEUWeb/Icerik/Icerik.php?KOD=13233>, (20.03.2011)

⁴³http://www.usakafad.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=220&Itemid=29, (20.03.2011), s.7.

tüm dünyaya yayılmıştır. Yeraltında yapılan nükleer silah denemelerinde, yer altı su kaynakları ve su kirletilmiştir.⁴⁴

1.1.3.3 Nükleer Silahlarla Klasik Silahlar Arasındaki Farklar

Nükleer silahlarla klasik silahların karşılaştırılması aşağıda belirtilen şu sonuçları vermektedir.⁴⁵

- Klasik silahlarda yokken, nükleer silahların infilakı durumunda diğer etkilerle birlikte radyolojik etkileri de hastalık ve ölüm sağlar. Ayrıca bombanın yerde veya yere yakın infilakında radyoaktif serpinti tehlikesi doğar.
- Klasik silahlarda etki alanı sokak ya da binalar kabul edildiği halde atom bombalarının en küçüğünün etki alanı kilometrelerle ifade edilmektedir.
- Klasik silahlar bir amaç için kullanıldıkları halde, nükleer silahlar aynı anda birçok etkiyi birden yapabilmektedirler.
- Klasik silahlarda en ağır etkili tahrip bombasının etki süresi saniyenin 1/100'ü olmasına rağmen nominal atom bombasındaki basınç etki süresi 7/10 saniye; nominal bombanın 500 katı olan 10 M.T'luk hidrojen bombasının da 5 saniyedir.

1.1.4 Uluslararası Nükleer Silah Anlaşmaları

1960'ların sonlarında nükleer silahlara sahip olma çabaları SSCB ve ABD dışındaki devletlerde de görülmüş ve Federal Almanya, Pakistan, İsrail, Libya, Güney Kore, İtalya, İsveç, Japonya ve İran gibi ülkeler bu konuyla ilgili çalışmalara başlamışlardır. Bu tür gelişmeler hem nükleer gücün çatışmalarda bir silah olarak kullanılması olasılığını arttıracak hem de bu silahlara sahip ülkeler, özellikle de ABD ve SSCB'nin diğer devletler üzerindeki etkilerini azaltabilecekti.⁴⁶

⁴⁴ Yavuz Dikbaş, a.g.e., s.24.

⁴⁵ <http://www.bsm.gov.tr/nbc/nukleersavas.asp>, (22.03.2011)

⁴⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 2000, s.547.

Nükleer silahların dünyada yayılmasını önlemek için düzenlenmiş uluslararası anlaşmaların en önemlisi, 'Nükleer Silahların Yaygınlaştırılmasını Önleme Anlaşması' dır. Kısaca NPT olarak gösterilir. Bu anlaşma 12 Haziran 1968 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve 1 Temmuz 1968 tarihinde devletlerin imzasına açılmıştır. 5 Mart 1970 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmayı imzalayan ilk ülke İrlanda olmuştur. Bu anlaşmanın en önemli maddeleri şunlardır:

- Dünyada sadece 5 Ülke; ABD, Rusya, Fransa, İngiltere ve Çin yasal olarak nükleer silahlara sahip olabilirler.
- Yasal olarak nükleer silahlara sahip beş ülke ellerindeki nükleer silah cephaneliklerini en kısa zamanda azaltmanın ve ortadan kaldırmanın yollarını aramalıdır.
- Diğer ülkeler barışçıl amaçlı nükleer enerji üretebilirler

20 Aralık 2000 tarihi itibari ile, Birleşmiş Milletler'in 189 üyesinden 185'i NPT'yi imzalamıştır. Birleşmiş Milletler üyesi olduğu halde NPT'yi imzalamayan ülkeler ise şunlardır: Küba, Pakistan, İran ve İsrail.⁴⁷

Nükleer silahları kısıtlayan diğer anlaşmalar ise şunlardır:⁴⁸

- Antartik Anlaşması
Tarih: 04 Ağustos 1963
İmzalayanlar: 40 ülke (1994 yılı itibariyle)
- Nükleer Silah Denenmesini Yasaklayan Anlaşma
Tarih: 04 Ağustos 1963
İmzalayanlar: İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği
- Uzayda Denemeyi Yasaklama Anlaşması
Tarih: 27 Ocak 1967
İmzalayanlar: 93 ülke (1994 yılı itibariyle)

⁴⁷ Yavuz Dikbaş, a.g.e., s.29

⁴⁸ Nuclear Weapon Treaties, <http://www.nuclearweaponarchive.org/Nwfaq/Nfaq7.html>, (22.03.2011)

- Tlatelco Anlaşması
Tarih: 1967
İmzalayanlar: Güney Afrika'da 26 ülke ve ABD
- Kısıtlı Yasaklama Anlaşması
Tarih: 1968
İmzalayanlar: 120 ülke (1994 yılı itibariyle)
- Denizyatağı Anlaşması
Tarih: 1971
İmzalayanlar: 88 ülke (1994 yılı itibariyle)
- SALT-I (Stratejik Silahların Kısıtlanması Görüşmeleri-I)
Tarih: 26 Mayıs 1972
İmzalayanlar: ABD ve Sovyetler Birliği
- Yasaklama Eşiği Anlaşması
Tarih: 1974
İmzalayanlar: Sovyetler Birliği ve ABD
- SALT II (Stratejik Silahların Kısıtlanması Görüşmeleri-II)
Tarih: 18 Haziran 1979
İmzalayanlar: Sovyetler Birliği ve ABD (Meclislerinde onaylanmadı)
- Güney Pasifik Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge Anlaşması
Tarih: 1985
İmzalayanlar: 11 ülke (1994 yılı itibariyle)
- Orta Menzilli Nükleer Silahlar Anlaşması
Tarih: 08 Aralık 1987
İmzalayanlar: Sovyetler Birliği ve ABD
- START-I (Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri I)
Tarih: 05 Aralık 1994
İmzalayanlar: Rusya ve ABD
- START-II (Stratejik Silahların Azaltılması Görüşmeleri II)
Tarih: 1996
İmzalayanlar: ABD (Senato'nun onayı 1996), Rusya (Duma'nın onayı 2000)
- Nükleer Silahların Kapsamlı Yasaklanması Anlaşması (CTBT)
Tarih: 10 Eylül
İmzalayanlar: 157 ülke (13 Ekim 1999 tarihi itibariyle)

1.2 Kimyasal Silahlar

Birleşmiş Milletler 1969 yılında yayımlanmış olduğu bir raporda, kimyasal silah maddelerini; "...insanlar, bitkiler ve hayvanlar üzerine doğrudan toksit etkileri nedeniyle kullanılan her türlü gaz, sıvı ve katı haldeki kimyasal madde" olarak tarif etmektedir.⁴⁹ 1993 yılında imzalanan Kimyasal Silahlar Konvansiyonu ise; kimyasal silah olarak tipleri ve miktarları uygun olan ve bunları elde etmek için kullanılan kimyasallar, bu kimyasalları kullanmak için gerekli cihaz, mühimmatlar ve bunların kullanımına yönelik özel olarak tasarlanmış her türlü teçhizatı kimyasal silah olarak tanımlamıştır.⁵⁰

Kimyasal silahlar laboratuvarlarda kimyasal karışımlardan sentetik olarak elde edilmektedir. Sarin gazı, VX, sianid, hardal gazı ve klor gazı en çok bilinen kimyasal silahlar arasında sayılmaktadır. Kimyasal silahlar deri teması ve teneffüs yoluyla kana karışarak ve sinir sistemini etkileyerek canlılar üzerinde geçici veya kalıcı sakatlık veya ölüme yol açmaktadır. Dolayısıyla, gaz maskesi ve uygun giysiler yüksek oranda koruyucu olabilirler. Kimyasal silahlardan, sarin gazı ve VX en öldürücü olanlardır. Kimyasal silahları siyasi ya da askeri amaca uygun çok çeşitli boyutlarda farklı etkilerde kısmen kontrollü kullanmak mümkündür. Örneğin, birkaç kilometre çapında bir alanda belli bir askeri hedefe karşı öldürmek ya da hareketsiz bırakmak amaçlarıyla kullanılacak kimyasal silah olduğu gibi, çok daha büyük bir alanda insan ayırt etmeksizin öldürmek amaçlı kullanılacak kimyasal silahlar da bulunmaktadır. Buradaki fark kullanılan madde, kullanılan miktar ve meteorolojik şartlara da bağlıdır. Sarin gazı, çok uçuşkan olduğundan taktik/askeri amaçlar çerçevesinde kullanılabilir. VX ise daha yoğun bir yapıya sahip olduğundan daha uzun süre kullanıldığı bölgede etkisini gösterir. bu sebeple havaalanları, askeri tesisler ve limanlar gibi lojistik bölgelere yönelik stratejik kullanımı mümkündür. Bir damla VX'in bile deri ile teması ölümcül olabilmektedir.⁵¹

⁴⁹ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.49.

⁵⁰ Çağlar Özdemir, Arif Özbıyık ve İ. Hamit Hancı, "Kimyasal Silahlar: Etkileri, Korunma Yolları, Yasal Düzenlemeler", <http://www.druncayfiliz.com/kimyasalsilah.htm>, (26.03.2011)

⁵¹ Mustafa Kibaroglu, "Kitle İmha Silahları İle Terör: Kıyametin Yeni Eşiği mi?", *Avrasya Dosyası, Cilt:12, Sayı:3, 2006, s.128.*

Biyolojik silahlar için “yoksulların nükleeri” denilse de kimyasal silahlar için aynı şeyi söylemek güçtür. En azından petrol zengini bir Ortadoğu ülkesinin imkânlarına sahip olmak gerekmektedir.⁵²

Başta Birinci Dünya Savaşı olmak üzere pek çok çatışmada kullanılmaları nedeniyle kimyasal silahların kullanımıyla ilgili belirsizlik tümüyle ortadan kalkmış ve bu kategorideki silahların etkili olabilmeleri için nasıl ve hangi şartlar altında kullanılmaları gerektiğine dair kayda değer tecrübeler kazanılmıştır. 1993 yılı itibarıyla sadece Birleşik Devletler Topluluğu ve Irak kimyasal silahlar bulduklarını resmen kabul etmiştir. Kimyasal silahların kullanımı, sıvı haldeki zehirli maddelerle hedef bölgesi üzerinde bir gaz bulutu oluşturulması ilkesine dayanmaktadır. Oluşan gaz bulutunun ömrü, seçilen zehirli maddenin cinsi ve hava şartlarına bağlı olarak değişebilmektedir. Kimyasal silahların etkinliği, kullanılan gazın miktarı ve çeşidine göre önemli farklılıklar gösterebilmektedir. Kimyasal silahların beklenen etkileri gösterebilmeleri için çok fazla miktarlarda kullanılmaları gerekmektedir. Örneğin, 2,6 kilometrekarelik bir alanı kirletebilmek için, ilk etapta 50 ton ve takip eden her gün için de en azından 200 ton hardal gazına ihtiyaç vardır. Ayrıca, hedef olarak seçilen bölgede kimyasal taarruza karşı hazırlıklar yapılmış ise, bu miktarın daha da artırılması gerekmektedir. Sınırlı bir alanı kirletmek için Balistik füzelerin yüzlercesini kullanmak maddi açıdan büyük bir yük getireceği gibi, yüzlerce füzenin senkronize şekilde fırlatılması da gelişmiş bir kontrol-komuta- muhabere altyapısı ve idari mekanizmaların tesis edilmiş olmasını gerektirmektedir. İsrail dışındaki Ortadoğu ülkelerinin söz konusu altyapı ve organizasyon becerilerine sahip olmadıkları konusunda ciddi tereddütler bulunmaktadır. Söz konusu silahlar zaten uçaklar tarafından çok daha etkili ve ekonomik bir şekilde hedeflerine ulaştırılabildiklerinden balistik füzelerin devreye girmesi karşılaşılan tehditte önemli bir artışa neden olmamaktadır.⁵³

⁵² M. Hakkı Caşın, *a.g.e.*, s.663

⁵³ Haluk Gerger, *a.g.e.*, s.41-42

Kimyasal silahlar; şu gruplara ayrılır:⁵⁴

- Fiziksel durumlarına göre: Katı, gaz, sıvı,
- Fizyolojik etkilerine göre: Saf dışı edici gazlar, zehirleyici kimyasal maddeler,
- Arazide kalma özelliklerine göre: Kalıcı, uçucu,
- Taktik alanda kullanımına göre: Suni sisler, yangın maddeleri, zayıf verdirenler, engel maddeleri

Kimyasal silahlar, toksit özelliklerine göre ise, dört temel gruptan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, sarin, soman gibi sinir gazlarıdır. Bu gazlar sinir sistemini bloke edip ölüme neden olmaktadır. İkincisi, hardal gazı gibi yakıcı gazlardır. Bunlar deriyi yakarak ölüme yol açmaktadır. Üçüncüsü, klor, fosgen gibi solunum sistemini tahrip eden kimyasal silahlardır. Bu gazlar ise boğulmaya neden olmaktadır. Dördüncüsü ise kan zehirlenmesine sebep olan silahlardır. Siyanür gibi maddeler bu gruptadır. Kan zehirlenmesine neden olmakta ve çoğu zehirlenmeler ölümlerle sonuçlanmaktadır.⁵⁵ Kitlese gösterilerde kullanılan göz yaşartıcı bombalar kimyasal silahların en hafifi olarak kabul edilmektedir. Bu silahların kısa süreli dağıtıcı etkisinin yanında uzun vadede ne gibi yan etkileri olduğu konusunda kesin ve güvenilir bilgiler mevcut değildir.⁵⁶

1.2.1 Kimyasal Silahların Tarihsel Gelişimi

Kimyasal savaş ajanlarının gelişmesi kimya alanındaki gelişmelere paralel olarak 18. Yüzyılın sonlarında başlar. Fakat 19. Yüzyılın son yarısına kadar bu tip maddelerin fazla üretilmesi mümkün olmamıştır. Bu sırada, kimyasal ajanların askeri amaçlarla kullanımına yönelik çeşitli öneriler yapılmışsa da I. Dünya Savaşı'na kadar kullanım gerçekleşmemiştir. Bunun nedenlerinden biri de 1907'de hemen hemen tüm Avrupa devletleri tarafından kabul edilen, zehirlerin savaş ajanı olarak kullanımının yasaklanmasına ilişkin anlaşmadır. Ama yine de 1912'de kargaşa kontrolü amacıyla sivil halka karşı gaz ve göz yaşartıcı ajanlar kullanıldığı bilinmektedir. İlk göz yaşartıcı gaz uygulamasını Fransızlar Ağustos 1914'de

⁵⁴ Köksal Pabuçcu, *Biyolojik Terör*, Nesil Yayınları, İstanbul 2003, s.100.

⁵⁵ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.93.

⁵⁶ M. Hakkı Caşın, *a.g.e.*, s.663

başlatmışlardır. İlk büyük gaz saldırısı ise 22 Nisan 1915'de Ypres-Belçika'da Almanlar tarafından 6000 adet büyük silindirden etrafa yayılan 150 ton klor gazı ile gerçekleştirilmiştir. 15000 kişilik Fransız tümeninden 5000 kişi ölmüş, 10000 kişi de yaralanmıştır. Almanlar daha sonra klor yerine fosgeni kullanmışlar, daha sonra da hardal gazını denemişlerdir. En büyük kayıplar Rus cephesinde verilmiştir. Gaz saldırısı sonucu 50.000 ölüm olan bu cephede Rus ordusunun bu konudaki eğitimsizliği ve bu silahlardan kendilerinde bulunmaması en büyük etken olmuştur. I. Dünya Savaşında gaz saldırılarının bilançosu 113.500 ton kimyasal silah, 1.300.000 yaralı ve 91.000 ölüdür. Savaş sonrasında büyük antipati toplamaya devam eden kimyasal silahların kullanımı 1925 yılında 42 ülkenin imzaladığı Cenevre Boğucu, Zehirli ve Diğer Gazların ve Bakteriyolojik Savaş Yöntemlerinin Yasaklanması Protokolü ile yasaklanmıştır.⁵⁷ Bu protokol önce girişinde boğucu, zararlı veya diğer gazların veya benzer sıvı materyal ve gereç kullanımını yasaklamakta, sonra maddelerinde bu yasağı bakteriyel silahlara da yaymaktadır. Fakat örneğin öldürmeyen gazların durumu net değildir. Ayrıca devletlerin çoğu, bu silahları karşı taraf kullanırsa kullanmak, yani, zararla-karşılık hakkını gizli tutmuştur. Yani yasak genel bir yasak değil ilk kullanan olma yasağıdır.⁵⁸ Kimyasal silahların üretimini, kullanımını, bulundurulmasını ve stoklanmasını kesin bir ifadeyle yasaklayan Kimyasal Silahlar Konvansiyonu Ocak 1993'te Paris'te imzalanmış ve Nisan 1997'de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmanın tarafı olan tüm ülkeler belirli bir program dâhilinde ellerinde bulundurdukları kimyasal silahları imha etmeyi ve bu gibi silahların yapımında kullanılabilecek madde ve tesisleri kapsamlı ve etkin denetimlere açmayı taahhüt etmektedir. Aksi davranışta bulunan ülkelere karşı uluslararası yaptırımlara yol açabilecek bir karar mekanizması mevcuttur. Daha önceki uluslararası anlaşmaların ve onların işleyişlerindeki sorunlardan dersler çıkartılarak hazırlanan ve sonuçlandırılan bir konvansiyon olduğundan dolayı etkin olacağına inanılmaktadır.⁵⁹

1930'lu yıllarda yürütülen projelerle Almanlar, ayda 12.000 ton üretim kapasitesine sahip fabrikalar kurarak onbinlerce ton tabun ve sarin stoklamışlardır.

⁵⁷ Filiz Hıncal, Ayçe Çeliker, Şükran Özgüven ve Emine Kaya, *Kimyasal ve Biyolojik Savaş Ajanlarının Sağlık Üzerine Etkileri*, Ankara 1991, s.1-2.

⁵⁸ Funda Keskin, "Silahlı Çatışmalar Hukukunun B.M. Kuvvetlerine Uygulanması", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt No:52, sayı:1, Ankara 1997, s.460.

⁵⁹ Mustafa Kibaroğlu, " Kitle İmha Silahları İle Terör: Kıyametin Yeni Eşiği mi? ", *Avrasya Dosyası*, Cilt No:12, sayı:3, 2006, s.131.

1963-1967'de Yemen savaşında diğer başkaları ile birlikte hardal gazı kullanılmış fakat bu uygulama uzun süre kamuoyundan saklanmıştır. 1968 yılında ABD'nin Utah eyaletindeki bir deney alanında, başarısız bir deneme sırasında salıverilen VX gazının 6000 koyunun ölümüne sebep olması kamuoyunun büyük tepkisi ile karşılaşmıştır. O zamandan beri herbisiteler ve göz yaşartıcı gazlar hariç, kimyasal gaz üretimini durdurduğunu açıklayan ABD, Vietnam'da da sadece bu son ajanları kullanmıştır. İkinci Dünya savaşının sonunda, Almanların kendi kimyasal ajan fabrikalarını yok etme çabaları başarısız olunca mevcut onbinlerce ton sinir gazı stoğu ile birlikte Sovyetlerin eline geçmiştir. 1973'de Arap-İsrail savaşı sırasında Mısır'lılardan Sovyet yapısı teçhizat ve tank ele geçiren İsraililerin, bu malzemelerin içinde kimyasal silahlara karşı etkinliği yüksek savunma teçhizatının bulunduğunu gözlemlemeleri sürpriz olmuş ve bu durum NATO içinde kimyasal silahlara karşı korunmaya ağırlık verilmesine neden olmuştur.⁶⁰

Birinci Dünya Savaşı sırasında sıkça kullanılan kimyasal silahların yeniden dünya gündemine gelişi, İran-İrak savaşı ile birlikte söz konusu olmuştur. Irak'ın kullandığı kimyasal silahlar yüzünden yaklaşık 50 bin kişi ciddi etkilenmiş, bunlardan 5 bini ise yaşamını yitirmişti. Saddam Hüseyin yönetimi kimyasal silahlarını son kez kullandığında, binlerce Irak vatandaşı Kürt, Halepçe'de çoluk çocuk demeden katliama uğramışlardı. Ölümün gelişi ızdıraplı ve travmatikti. İnsanların çeşitli zehirleyicilerin kullanılarak öldürülmesi, öylesine olumsuz etkiler yaratmaktaydı ki psikolojik etkileri nesiller boyu sürebiliyordu.⁶¹

Kimyasal silah üretiminin, nükleer silahlara göre nispeten basit olduğu gerçeği, günümüzde yanlış ellere geçebileceğinin de bir ifadesi olmuştur. Sadece eylem ve niyet gibi iki kavramın, herhangi bir zaman diliminde bir araya gelmesi bunun için yeterli olacaktır. Kimyasal silahların üretimleri ile ilgili basitlik gerçeğinin, devamlı gelişen teknoloji sayesinde daha da vurgulanır olması, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde beliren güvenlik tehditlerine bir yenisini daha eklemektedir.⁶²

⁶⁰ Filiz Hıncal, Ayçe Çeliker, Şükran Özgüven ve Emine Kaya, *a.g.e.*, s.3.

⁶¹ D. Ülke Arıboğan, *Terör Korku Hali*, 4. Baskı, Profil Yayıncılık, İstanbul 2007, s.163.

⁶² Salih Özgür, *a.g.e.*, s.46.

1.2.2 Kimyasal Silahlardan Korunma

Sivil halk üzerinde oldukça büyük ve yıkıcı etkiye sahip olan kimyasal silahlar insan, hayvan, bitki ve doğal çevrelerde uzun süreli tahribat yaratırlar. Bu tahribat sadece geniş alanlara da yayılabilir. Özellikle insanlarda önemli sağlık problemlerine yol açabilirler. Buna karşın, bu silahlara karşı alınabilecek önlemler ve ilk yardım girişimleri ile zararın minimuma indirilmesi mümkün olmaktadır. Bunu sağlayabilmek için bazı özel araç ve gereçler geliştirilmekte ve bu konuyla ilgili çalışmalar sürdürülmektedir.

Bir saldırı sonrasında çevreye değişik koku yayılması, etrafta şüpheli yağ damlaları veya su birikintileri görülmesi, ani baş ağrısı, görmede bulanıklık hissi, öksürme, aksırma, burun akması veya burun kanamalarının görülmesi, nefes almada zorluk, göğüste ağrı, deride kızarma veya kabarcıklar, kusma ve bulantı kimyasal silah kullanılmış olabileceğini düşündüren bulgulardır.⁶³

1.2.2.1 Korunma Tedbirleri

Kimyasal ajanların olumsuz etkilerine maruz kalmamak için alınması gereken tedbirleri şöyle sıralayabiliriz⁶⁴

- Binalardaki sığınak yerleri önceden bilinmeli, gerekirse bodrum katları kurallara uygun olarak sığınak haline getirilmelidir.
- Kapı ve pencere çerçeveleri dışarıdan sıkıca bantlanmalı ve geniş bir naylon örtü ile örtülmelidir. İç kenarlarına 100 kez sulandırılmış çamaşır suyu ile ıslatılmış bezler yerleştirilmelidir.
- Kimyasal silahın kullanıldığı bilinen açık alanların çamaşır suyu ve kireçli çözeltilerle kimyasal temizliği yapılmalıdır.
- İmkan varsa, sığınakta veya evde kimyasal zehirin acil biyolojik tedavisinde kullanılması amacıyla "atropin otoenjektörleri, pridostigmin tablet, amid nitrit" gibi preparatlar bulundurulmalıdır.

⁶³ <http://www.ttb.org.tr/eweb/savas/6.html>, (05.04.2011)

⁶⁴ Ercan Aydınkarahaliloğlu, "Kimyasal Silahlar ve Korunma", <http://www.bilkent.edu.tr/~bilheal/aykonu/Ay2003/January03/kimyasalsilah.htm>, (05.04.2011)

- Toplumda kimyasal silahlar ve korunma yolları ile ilgili bilgi paylaşım ağı kurulmalıdır.
- Evlerde kapı ve penceresi az olan bir oda sığınak olarak hazırlanabilir.
- Kişisel “dekontaminasyon / kimyasal temizlik” in çok önemli olduğu unutulmamalı, bu amaçla yeterli temiz su ve sıvı sabun evde / sığınakta hazır bulundurulmalıdır. Kimyasal temizlik atığının bulaşıcı-zehirli özellik taşıyacağı akılda tutulmalı, kirli giysiler ve diğer eşyalar kireç kaymağı ile imha edilmek üzere naylon torbalarda ağzı sıkıca kapatılarak saklanmalı ve ilk fırsatta sığınak dışarısına çıkarılmalıdır.
- Kimyasal zehire temas ettiğinden şüphelenilen açığıdaki bütün katı ve sıvı gıdalar bulaşmış kabul edilerek imha edilmelidir.
- İmkan varsa, herkes için korunma ve kaçış maskeleri temin edilmelidir.

Kimyasal savaş maddelerine karşı kullanılan gaz maskelerinde tutucu olarak genelde aktif karbon kullanılır. Koruyucu giysilerden bazıları oldukça yüksek sızdırmazlık sağlayan plastik malzemelerden yapılırken, bazılarında ise yarı geçirgen kumaş tabakaları arasına aktif karbonun konulduğu türde giysiler kullanılır. Bütil kauçuğundan yapılmış eldivenler (bulaşık eldivenleri) ve botlar da bu amaca uygundur. Kimyasal savaş maddelerine karşı özel olarak yapılmış giysiler olmadığında, sık dokunmuş sentetik kumaşlardan yapılmış ve fermuarla iyice kapatılabilen kabanlar ve benzeri kalın giysiler bu amaçla kısmen koruyucu olabilir.⁶⁵

1.2.2.2 Tıbbi Personelin Bireysel Korunması

- Yaralı ve hastaların tedaviden önce kimyasal temizliği yapılmalıdır. Suni solunum için dudakların ve ağzın temizliği yapılmalı, hastanın idrar, dışkı, salya ve diğer salgılarına korunmasız temas edilmemelidir.
- Olası bir bulaşa karşı “Kimyasal temizlik takımı” hazırlanmalıdır.
- Koruyucu maske ve elbise giyilmelidir.

⁶⁵ Ertan Seven, “Kimyasal Silahlar ve Korunma Önlemleri”, <http://www.caginpulisi.com.tr/19/32-33.htm>, (05.04.2011)

Kimyasal silahların eğitilmemiş insan toplulukları üzerinde daha çok etkisi vardır. Bu sebeple ilk yardım merkezleri ve diğer sağlık birimleri kimyasal yaralılara ve bulaşa yaklaşımlarında uygun bir planlama ve grup eğitimi içinde olmalıdır. Yaralıların tanımlanması ve sevk zincirinin etkin bir biçimde kurulması gerekmektedir.⁶⁶ Sevk ve ayırım yaralıların aşağıda belirtilen dört gruba ayrılması ile yapılır.⁶⁷

- 1.Grup: Tedavi ile yaşam şansı yüksektir ve ileri düzeyde eğitilmiş sağlık personeline ve birimine ihtiyaç göstermezler.
- 2.Grup: Beklemesi ve tedavisinin daha sonra yapılmasının sakıncası olmaz.
- 3.Grup: Hafif derecede kimyasala maruz kalan ve düşük yoğunluklu bir tedaviye ihtiyaç gösterirler.
- 4.Grup: Yaşama şansı zayıf olup ve tedavi için ileri düzeyde sağlık desteğine ihtiyaç gösterirler.

1.2.3 Nükleer Silah ve Kimyasal Silah İlişkisi

Nükleer silahların devasa sayılabilecek tahrip gücü olmasına karşılık, kimyasal silahlar böyle bir tahrip gücüne sahip değillerdir. Silahlar arasında bir karşılaştırmaya gidildiğinde, ilk bakışta kimyasal silahlar adına zafiyet olarak değerlendirilebilecek bu durumun varlığı, aslında pek de gerçekçi olmayan bir yaklaşımın ürünü olacaktır. Çünkü kimyasal silahlar, nükleer silahlara bir rakip olarak düşünülmemelidir. Kimyasal silahlar nükleer silahlardan çok önceleri kullanım alanına sahip olmuşlardır. Askeri konseptlerde, bu silahların etkileri daima birbirini tamamlayacak şekilde düşünülmektedir. Nükleer bir silahın tahribat etkisinin bitiminden sonra, hayatta kalanların kaçış istikametlerinde kimyasal silahların kullanılması, savaşta kesin sonuç için izlenebilecek en kısa süreli strateji olarak değerlendirilebilir. Savaşlarda boyut olarak küçük ancak değer olarak kritik sayılan hedefler sürekli olmuştur ve olmaya da devam edecektir. İşte bu tip hedeflere, nükleer güç ile saldırmak özellikle maliyet açısından pek anlamlı olmayacaktır.

⁶⁶ <http://mechanicus.blogcu.com/n-b-c-1-kimyasal-silahlar/2385602>, (05.04.2011)

⁶⁷ Ercan Aydınkarahaloğlu, "Kimyasal Silahlar ve Korunma", <http://www.bilkent.edu.tr/~bilheal/aykonu/Ay2003/January03/kimyasalsilah.htm>, (05.04.2011)

Çünkü söz konusu hedef türünden yüzlercesi hatta binlercesi bulunabilir. Bu durumda nükleer silahların yerini, kimyasal silahlar almaktadır.

Nükleer silahların etkileri uzun seneler sürebilir ancak korunmanın yolları da vardır. Toprak altına çok iyi sığınaklar da yapılmış olsa belli bir süre sonra gün yüzüne çıkmak icap eder ki, kimyasal silahlarla kirletilmiş dış yüzey kesin ölüm anlamına gelecektir.

Bahsedilen bu durumların ilk bakışta oldukça acımasız veya hayal ürünü gibi görünmelerine karşılık, kimyasal ve nükleer güce sahip olan ülkelerin kullanım konseptlerinde, bu iki güç unsurunun çeşitli kombinasyonlarının mutlaka değerlendirildiği düşünülmektedir.⁶⁸

1.3 Biyolojik Silahlar

Biyolojik silahlar tabiatla hâlihazırda canlılarda bulunan zehirlerin, bakteri ve virüslerin çoğaltılarak silah haline getirilmesi ile elde edilmektedir. Vücuda kana karışım yolu ya da nefes ile girdikleri takdirde birçok faktöre bağlı olarak geniş canlı kitleleri üzerinde öldürücü ya da hareketsiz bırakıcı özelliklere sahiptirler. Ölümcül etkileri olan bakteri ve virüsler, ki bunlar arasında kolera, sarılık, veba ve tifus sayılabilir, kasıtlı ve kontrollü olarak canlılara yönelik kullanmak amacıyla laboratuvar ortamında milyonlarca kez üretilebilmekte ve gerekli teknolojinin uygulanması ile de silah haline dönüştürülebilmektedir. Biyolojik silahlar vücuda giren bakteri, virüs ve toksinlerin etkisine maruz kalındığı oranda öldürücü olabilen silahlardır.⁶⁹ Bir başka tanıma göre biyolojik silah terimi; virüs, bakteri, gibi canlı mikroorganizmaların ya da bunların toksinlerinin, hastalık ya da ölüm amaçlanarak savaşta (biyolojik savaş), ya da kargaşa ve panik yaratmak için sivil halk üzerinde (biyoterörizm) kullanımını ifade eder. Biyolojik silahların bugün neden bu kadar gündemde olduğu, diğer silahlara üstünlük sağlayan özellikleriyle açıklanabilir.⁷⁰

⁶⁸ Salih Özgür, *a.g.e.*, s.48.

⁶⁹ Mustafa Kibaroğlu, "Kitle İmha Silahlarının Yayılma Sorunu ve Japonya'nın Güvenliği", *Avrasya Dosyası-Japonya Özel Sayısı*, Cilt No:5, Sayı:2, s.9.

⁷⁰ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.98.

Biyolojik silahlar, her darbesinde, kimyasal ya da nükleer silahlardan çok daha öldürücüdür. Bunların öldürücülük potansiyeli, ancak Hidrojen bombaları gibi, en güçlü nükleer silahlarca aşılabılır. Resmi bir Amerikan çalışması, Hiroşima bombası büyüklüğünde bir nükleer silah, 300 kg sarin sinir gazı ya da 30 kg şarbon sporlarıyla gerçekleştirilecek bir saldırının neden olacağı ölü sayısını karşılaştırır. Bomba 23.000 ile 80.000 arasında, sinir gazı 60'tan 200'e; şarbon 30.000 ile 100.000 arasında insanın ölümüne neden olacaktır. Bu tahminler en iyi ve en kötü durum senaryoları temelinde tahmin edilip ortaya konulmuştur.⁷¹

Biyolojik silahlar kitle imha silahları içindeki en tehlikeli ve sorunlu silahlardır. Kimyasal veya nükleer silahlardan çok daha fazla insanı hedef almazlar. Diğer silahlara göre rutin güvenlik sistemleri ile tespit edilemiyor olmaları ve maliyetlerinin düşük olması gidi değişik sebeplerle insanlık için ciddi tehdit unsurlardır. Kimyasal silahların aksine hemen tesir etmezler. Yaklaşık olarak 24-48 saatlik bir kerahet devresinden sonra etkileri ciddi bir şekilde görünür ve o zamana kadar da mikrop kullanıldı ise çoğalarak etrafa yayılmaya devam ederler. Biyolojik silahlar diğer canlılar üzerinde zararlı etkiler yaratmak amacıyla kullanılan virüs, bakteri vb. bulaşıcı ajanlardır. Bu tanım genellikle biyolojik olarak elde edilen zehirleri ve toksinleri de kapsayacak şekilde genişletilir.⁷² Biyolojik silahların önemli özellikleri arasında, bireyler arasında yayılma özelliğine sahip olmaları, kolay ve büyük miktarda üretilebilmeleri, kısmen düşük maliyetli olmaları ve şiddetli hastalık ve ölümlere sebep olmaları gösterilebilir.⁷³

Konvansiyonel, kimyasal ve nükleer silahlar gibi diğer kitle imha silahları ile karşılaştırıldığında biyolojik silahların çeşitliliği onları diğerlerinden ayıran en önemli özelliği oluşturmaktadır. Bulaşıcılığı yüksek, hızlı ve kolay üretilebilen, tedavi ve aşısı kullanıcı tarafından kendi yandaşlarına kolaylıkla uygulanabilen hemen hemen tüm organizmalar biyolojik saldırı için kullanılabilir. Biyolojik silahlar, mikroorganizmalar, biyolojik olarak elde edilmiş maddeler ve yapay olarak dizayn edilmiş biyolojik maddeler olarak 3 grupta incelenebilir. Biyolojik olarak elde edilmiş

⁷¹ Wendy Barnaby, *Virüs Saldırıyor*, 1. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2003, s.35-36.

⁷² Ruşen Özkan, *Ve İnsanoğlu*, 1. Baskı, İ.H.H Yayınlar, İstanbul 2003, s.201.

⁷³ Kadir Yeşilbağ, "Biyolojik Silahlar: I. Tehdidinin Boyutu", http://www.vhs-izmir.org/vhs_vph/makaleler/biyolojik_teror/biyolojik_silahlar_i_tehditin_boyutu.pdf, (06.05.2011), s.61.

maddeler; hedef konakta hastalık veya ölüme sebep olan, çoğunlukla mikrobiyal orjinli metabolizma ürünleri (toksinler, hormonlar, sitokinler ve nöropeptidler) olarak tanımlanabilir. Mikroorganizmalar ise; hedef konağı enfekte eden ve çoğalarak hastalık oluşturan veya doğada petojen olmayan ancak genetik olarak petojenite özelliği kazandırılmış organizmalardır. Son grupta ise; laboratuarlarda çeşitli biyolojik işlemler sonucunda sadece belirli hedeflere veya hücre tipine yönelik geliştirilmiş yapay maddeler yer almaktadır. Biyolojik silahların hedefleri canlı organizmalar, yaşam ve hububat üretim alanlarıdır. Temel olarak insan, su-gıda kaynaklarının kullanımının engellenmesi ve ordu veya halk tarafından boşaltılması amacıyla toprağın kirletilmesi, lojistik amaçlı hayvan ve bitkilerde hastalık oluşturmak gibi tüm saldırılar bu kapsam içerisinde yer almaktadır.⁷⁴

Biyolojik silah ajanlarının en ölümcül olanları şarbon ve çiçek hastalığı mikroplarıdır. Şarbon mikrobi, vahşi hayvanların yanı sıra koyun, deve ve inek gibi besi hayvanlarında da görülmektedir. Şarbonlu hayvanlarla temasın %20'si ölüme neticelenmektedir. Mikrop insanlara hasta hayvanlardan dolaylı veya doğrudan yolla bulaşmaktadır. Bulaşma endüstriyel, laboratuvar veya tarımsal kaynaklı olabilmektedir. Endüstriyel kökenli şarbon, sporla kıl, yün, pos, deri ve kemik gibi hayvansal maddelerin sanayide işlenmesi esnasında oluşmaktadır. Tarımsal kökenli şarbon, hasta hayvanlarla doğrudan temas sonucu gelişmektedir. Hastalık sineklerle de mekanik olarak bulaşabilmektedir. İnsandan insana ve laboratuvarında bulaşma çok ender görülmektedir. Şarbon mikrobi içeren 85 kiloluk bir silah uçaktan atılsa Washington'da üç milyon kişinin hayatını kaybedeceği ABD Savunma Bakanlığı tarafından iddia edilmektedir. Doğa koşullarına çok dayanıklı olması, uzun süre canlı kalabilmesi, hava yoluyla kolayca bulaşabilmesi hızla ve ölümcül akciğer şarbonuna sebep olabilmesi dolayısıyla şarbon kitle imha silahları içinde sık kullanılan bir ajandır.⁷⁵

Şarbonun biyolojik silah olarak kullanımına yönelik çalışmalar 80 yıl öncesine dayanır. Bugün en az 18 ülkenin saldırı amaçlı biyolojik silah programları olduğu

⁷⁴ Selçuk Kılıç, "Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm", *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, Cilt No: 63, Sayı:1, 2006, s.2-4.

⁷⁵ Ramzan Özey, *a.g.e.*, s.100-101.

bilinmekle birlikte bunlarının kaçının şarbonla ilgili olduğu belirlenememiştir. Ancak Irak'ın şarbonu biyolojik silah olarak ürettiği yönünde bilgiler vardır.⁷⁶

Biyolojik silahlar, büyük fabrikalara veya laboratuarlara gereksinim duymamaktadır. Bir karavanın arkasında ya da bir evin bodrumunda üretilebilir. Öte yandan bu ölümcül silahlar kimseye fark ettirilmeden bavullarda veya ceplerde tüm dünyaya taşınabilmektedir. Bir battaniyeye bulaştırılmış çiçek virüsüyle girilen bir metro istasyonundan, ülke ekonomisini altüst edecek ve sayısız hayata mal olacak bir salgın yayarak çıkılabilmektedir. Kimler tarafından yayıldığını tespit etmek çok zor olduğundan, uluslararası savaşlarda ve terörist faaliyetlerde biyolojik silahlar önemli bir koz olarak kullanılmaya devam edilmektedir.⁷⁷

1.3.1 Biyolojik Silahların Tarihsel Gelişimi

Kitle imha silahlarını kullanma düşüncesi, aslında çok eski tarihlerde gündeme gelmiş ve karşı tarafa yönelik önemli bir tehdit oluşturmuştur. İlk biyolojik silahlar çok eski kültürlerde bile bilinen çiçek, şarbon veya veba mikroplarından üretilmişti. Yöntem çok ilkel idi. Hastalıklı hayvanların ve ölümlerin karşı tarafa fırlatılması veya yaşam alanlarına gizlice sokulması yoluyla düşman kısa sürede çökertiliyordu. Helenler M.Ö.300'lerde düşmanlarının kullandıkları içme sularını zehirlemeyi ya da ölmüş hayvan leşleri ile kirletmeyi önemli bir savaş stratejisi sayıyorlardı. Karşı tarafın hem insanlarına hem de hayvanlarına yönelik bir taktik olduğundan, en hayati kaynağın kullanılamaz hale getirilmesi, sonucu neredeyse kesinleştiriyordu.⁷⁸

Ortaçağlarda biyolojik silahların kullanımına yeni bir boyut eklendi. Kalelerin içerisinde kurulu ve duvarlarla çevrili şehirlerde, düşmanların kaleyi ele geçirmelerine karşı olarak hastalıklardan ölen insanların cesetleri kuşatmacıların üzerlerine fırlatılırdı. Kimi zamansa, bu silahlar, 1347 yılında olduğu gibi tersine bir amaçla, kaleyi korumaya çalışan halka yönelik olarak kullanıldı. İşgalci Tatarlar,

⁷⁶ Ö. İnan Elçin, "Potansiyel Tehlike: Şarbon", *Sted 2001*, Cilt No:10, Sayı:10, 2001, s.366.

⁷⁷ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.99.

⁷⁸ D. Ülke Arıboğan, *a.g.e.*, s.159.

veba salgının başlamasından dolayı, Kırım'daki Kaffa kasabasına yönelik kuşatmalarına son vermek durumunda kalınca, kale duvarlarının arkasına vebadan ölenlerin cesetlerini fırlatarak şehir halkının telef olmasına yol açmışlardır. Kasabadan kaçan Cenevizlilerin Avrupa'ya taşıdığı mikroplarsa, o yıllarda Avrupa'da ortaya çıkan vebanın tek nedeni olmasa da, en önemli hızlandırıcılarından biri olmuştur. 1347 ile 1350 yılları arasında Avrupa nüfusunun neredeyse üçte biri yani yaklaşık 25 milyon kişi bu hastalıktan hayatını kaybetmiştir.⁷⁹ Aynı taktiğin 1710 yılında Reval'de Rus kuşatmacılar tarafından İsveçlilere karşı gerçekleştirildiği söylenmektedir. Diğer taraftan 1763'de Ohio'da Kızılderililerle olan çatışmayı kontrol altına almak isteyen İngilizler, iki Kızılderili kabile şefine çiçek hastalığı bulaşmış battaniye hediye etmişler ve sonuçta büyük bir çiçek salgınına neden olarak bölgeyi kontrol altına almışlardır.⁸⁰

II. Dünya Savaşı sırasında, Japon birlikleri Mançurya'da veba, çiçek, şarbon, tularemi, kolera, ruam, tüberküloz, salmonellozis, tetatnus, hemorajik ateş ve difteri gibi çeşitli enfeksiyon hastalıklarını esirler üzerinde deneyip, çok sayıda ölüme neden olmuşlardır. O dönemde, "731. Birlik" adı verilen bu araştırma grubu, "kütük" diye adlandırılan esirleri anestezi verilmeksizin incelemekteydi. Japonlar, Çin'de 250.000 kişiyi bu çalışmalar sırasında öldürmüştür. Japon ordusu, bu çalışmaların sonucunda veba bulaştırdıkları pireleri, 1942 yılında Mançurya'da Çin güçlerinin üzerine saldıığında, pek çok Japon askerinin de bu hastalıktan ölmesi engellenememiştir. Savaş sonrasında, ABD hükümeti, 731. Birlikteki bilim adamlarını, ellerindeki veriler karşılığında affetmiştir. 1950'li yılların başında Amerikan ordusu, biyolojik bir silahı taklit amacıyla San Francisco kentine "Serratia marcescens" adında bir bakteriyi yaymıştır. Bu bakterinin solunum yoluyla bulaşarak hastalık yapması söz konusu değildi. Bu denemenin amacı, gerçek bir biyolojik silahın kullanılması halinde meteorolojik şartların yaratacağı etkileri araştırmaktır. Deneme 1970 yılında "The Washington Post" gazetesi tarafından yayımlanincaya kadar kamuoyundan gizlendi. Ordunun yaptığı denemeden hemen sonra, şehirde bakteriye bağlı bir salgın oluşmuş ve bir hasta oluşan komplikasyon sonucu hayatını kaybetmiştir. 1972 yılında 100'den fazla ülkenin katılımı ile imzalanan "Bakteriyolojik ve Toksin Silahlarının Geliştirilmesi, Üretimi, Depolanması ve İmhası"na dair

⁷⁹ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1983, s.156.

⁸⁰ Filiz Hıncal, Ayçe Çeliker, Şükran Özgüven ve Emine Kaya, a.g.e., s.89.

anlaşma yürürlüğe girmiştir. 1979 yılında şimdiye kadarki bilinen en büyük akciğer şarbonu salgını, eski Sovyetler Birliği sınırları içinde bulunan Sverdlovsk şehrinde saptanmıştır. Devlete ait bir biyolojik silah fabrikasının filtresindeki bir arıza nedeniyle havaya şarbon sporları karışmış ve havaya karışan bu sporlar, 79 kişide hastalığın ortaya çıkmasına ve bu kişilerden en az 60'ının ölmesine neden olmuştur.

1995-1996, ABD'de Larry Harris adlı bir laboratuvar teknisyeni, bir biyomedikal şirketinde vebaya neden olan bir bakteri siparişi vermiş ve teslimatın gecikmesinden dolayı şirkete telefon eden Larry Harris'in konuşması esnasında, şirket görevlileri, şahsın laboratuvar bilgilerinin yetersiz olmasından dolayı kuşkulananak ihbarda bulunmuş ve şahıs güvenlik kuvvetlerince yakalanmıştır. Yapılan araştırma ile Harris'in, beyaz ırkın üstünlüğüne inanan bir örgütün üyesi olduğu meydana çıkarılmıştır. Söz konusu bakterinin 20 dakikada bir bölündüğü düşünüldüğünde, 10 saat içinde bir milyardan fazla kopyanın ortaya çıktığı söylenebilir.⁸¹

1.3.1.1 1972 Biyolojik Silahlar Sözleşmesi

10 Nisan 1972 tarihinde imzalanarak 26 Mart 1975 tarihinde yürürlüğe giren Bakteriyolojik ve Zehirleyici Silahların Geliştirilmesi, Yapımı ve Stoklanmasının Yasaklanması ve Bunların İmhasına ilişkin Sözleşme⁸² Türkiye tarafından da imzaya açıldığı tarihte imzalanarak 5 Kasım 1974'de yürürlüğe sokulmuştur. Biyolojik Silahlar Sözleşmesine değinmeden önce 1925 Cenevre Protokolü'nden bahsetmek gerekmektedir.

17 Haziran 1925 tarihinde Cenevre'de imzalanmış, 8 Şubat 1928 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu protokolü 17 Haziran 1925'te imzalamış ve 5 Ekim 1929'da onaylayarak taraf olmuştur. Bu Protokol ile çoğunlukla kimyasal silahlar olarak anılan boğucu, zehirleyici ve benzer gazların ve bakteriyolojik savaş yöntemlerinin kullanımı yasaklanmıştır. Bakteriyolojik yöntemlerin yalnızca bakterileri değil, Cenevre Protokolü'nün imzalandığı tarihte bilinmeyen, virüs gibi diğer biyolojik

⁸¹ Güler Işın, "Biyolojik Silahlar", *PIVOLKA- Savaş Özel Sayısı*, Nisan 2003, s.9-10

⁸² Türkçe metin için bkz. *Resmî Gazete*, 6 Ağustos 1974, Sayı;14968

ajanları da kapsadığı günümüzde kabul edilmektedir. Ne var ki Cenevre Protokolü kimyasal ve biyolojik silahların geliştirilmesi, üretimi ve stoklanmasını yasaklamamıştır. Bu Protokolün önemi, 1972 tarihli Biyolojik Silahlar Sözleşmesi ile sonuçlanan süreci başlatmış olmasıdır.⁸³

Biyolojik Silahlar Sözleşmesi, 1925 tarihli Cenevre Protokolü⁸⁴ ile bağlantısını korumaktadır. Biyolojik silahlar sözleşmesi, zehirleyici veya biyolojik silahların kullanımını açıkça yasaklamamaktadır. Yalnızca bu tür silahların kullanımını yasaklayan 1925 Cenevre Protokolü altında yükümlülüklerin halen geçerli olduğunu belirtmektedir. Biyolojik Silahlar Sözleşmesine taraf olan ülkeler mutlaka Cenevre Protokolüne de taraf değildirlir. Ayrıca sözleşme, hükümlerinden hiçbirinin devletlerin Cenevre Protokolü altında üstlenmiş olduğu yükümlülükleri kısıtlayıcı veya azaltıcı tarzda yorumlanamayacağını da belirtmektedir. Bunun anlamı, Protokole konulan ve taraflarca kararlaştırılan yükümlülüklerin bir bölümünü oluşturan çekincelerin varlığını devam ettiriyor olmasıdır. Bu çekinceler taraf olmayan ülkelere karşı bu silahların kullanılabilmesini veya protokolü ihlal eden bir tarafa karşı kullanılabilmesini içerdiği sürece sözleşmenin getirdiği "hiçbir koşul altında" biyolojik silahları edinmemek yükümlülüğü ile çelişmektedir. Ayrıca biyolojik ajanların ve toksinlerin silah olarak kullanılması ihtimallini bütünüyle dışlayan tarafların açık iradesiyle de çelişkilidir. Bu sebepten dolayı Çin, 1984 senesinde Biyolojik Silahlar Sözleşmesine katılırken biyolojik silahların kullanımı konusunda açık bir yasaklama bulunmamasını uygun bir zamanda giderilmesi gereken bir hata olarak nitelendirmiştir. Geçen yıllar süresince birçok ülke gerek sadece biyolojik silahlar hususunda gerek kimyasal ve biyolojik silahların her ikisi hususunda Cenevre Protokolüne koymuş oldukları çekincelerini geri almıştır. Bunu yaparken hareket noktaları biyolojik silahların üretim ve stoklanması yasaklanmış olduğuna göre kullanımının da yasaklanmış olduğunun kıyas yoluyla kabulünün gerektiğidir; zira kullanma öncelikle elde bulundurmaya gerektirir. Doktrinde bir silahın yasaklanmasının yalnızca o antlaşma ile bağlı olan ülkeler bakımından geçerli olacağı gerekçesiyle anılan antlaşma hükümleri yapılageliş değeri kazanmadıkça bu

⁸³ Meltem Sarıbeyoğlu, "Kitle İmha Silahlarının Kullanımının Yasaklanmasına İlişkin Uluslararası Düzenlemeler", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Sayı:5, 2004, s.36-37

⁸⁴ Protokol, resmi anlamda uygulanması gereken ciddi kurallar, davranışlar bütünü olup, Devlet geleneklerinde, uluslararası ilişkilerde, sosyal davranış kurallarında, kamusal ilişkilerde ve tören gibi resmi ortamlarda bir tekniğin uygulanması olarak da kabul edilir. Bkz. <http://www.yerelsiyaset.com/v4/sayfalar.php?goster=ayrinti&id=1148>, (05.11.2011).

tür anlaşmaların etkilerinin yasaklama hususunda genelleştirilmemesi gerektiği ileri sürülmektedir.⁸⁵

Türkiye'nin de taraf ülke olarak yer aldığı Biyolojik Silahlar Konvansiyonu 26 Mart 1975'de uygulamaya konulmuştur. Bu antlaşmanın hedefleri dört ana başlıkta toplanabilir.⁸⁶

- Genel silahsızlanma açısından biyolojik ve toksin silahların dünya üzerinden yok edilmesi
- Taraf ülkelerin güç birliği oluşturmaları
- Birleşmiş Milletler tarafından alınacak önlemler
- Gerek sağlık organizasyonlarının gerekse askeri ve sivil haberalma örgütlerinin konuya daha duyarlı olmasının gerekliliği

1.3.2 Biyolojik Silahların Tercih Edilme Nedenleri

Biyolojik silahlar kimyasal silahlara oranla daha az tercih ediliyor olsa da, nükleer silahlara göre daha gözde silahlardır. Bunun temel nedeni biyolojik silahların yapımının ve kullanımının ucuz olmasıdır. Ayrıca biyolojik silah ile yapılacak bir saldırının tanımlanabilmesi çok güçtür ve yaratabileceği etkiler de oldukça zararlıdır. 1940'lı yıllarda İskoçya yakınlarındaki Gruniard adası, birçok biyolojik silah denemesine sahne olmuştur. Araştırmacılar, bu denemelerin gerçekleştirilmesinden kırk yıl sonra bile adanın biyolojik ajanla kirlenmiş olduğunu ortaya çıkarmışlardır.⁸⁷ Uluslararası alanda biyolojik silahların tercih edilme nedenleri aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.⁸⁸

- Bu mikroorganizmaların milyarlarcası ancak küçük bir paket oluşturur ve bunları kullanmaya kararlı kişi hiçbir engelle takılmadan dolaşabilir.

⁸⁵ Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, Turhan Kitapevi, Ankara 2000, s.214-215.

⁸⁶ Savunma ve Havacılık, Cilt: 12, No:4, MÖNCH Yayın Grubu, Ankara 1998, s.102

⁸⁷ Y. Serdar Demirtaş, "Kimyasal ve Biyolojik Savaş", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı:382, 2004, s.97-109

⁸⁸ Çiğdem Bal, "Biyolojik Silahlar", http://www.biyolojigidunyasi.com/Biyolojik%20_Silahlar.pdf, (20.05.2011), s.1.

- Biyolojik savaşta kullanılacak etkenlerin topraktan, hayvanlardan veya hasta insanlardan elde edilmesi ve üretimi çok zor değildir.
- Biyolojik silahların hedef kitlelere karşı uygulanması kolaydır. Alçak uçan bir uçaktan tarım ilaçlaması yapar gibi biyolojik ajanların şehirlerin üzerine püskürtme, bazı bakterileri ya da toksinlerini sulara karıştırma gibi çok çeşitli şekillerde ortama yayılması mümkün olabilir.
- Bu mikroorganizmalar ortama bırakıldıktan sonra insan vücudu gibi uygun bir ortam bulduklarında çoğalmaya başlarlar. Kullanıldıkça çoğalan başka bir silah yoktur.
- Biyolojik silahların yol açtığı bazı enfeksiyonlar insandan insana bulaşarak epidemi yaratır; silahın hedef aldığından çok daha büyük bir kitle etkilenmiş olur.
- Bu silahlar hem mikroskopik olduğundan, hem de bir kuluçka süresi sonunda etkili olduğu için, bunlara maruz kalanlar, semptomlar ortaya çıkana kadar hedef olduklarının farkına varamazlar ve bu sırada salgın önlenmeden yayılmış olur.
- Biyolojik silah maliyeti çok düşüktür.
Yukarıda belirtilen tercih nedenlerine ek olarak şunlarda sayılabilir.⁸⁹
- Biyolojik silah yapımında kullanılan maddelerin rüzgar altı tehlike mesafeleri, elde tutulması ve üretimi pahalı olan kimyasal maddelere oranla çok daha fazladır. Sabit bir noktadan havaya serbestçe bırakılan bir biyolojik silah maddesinin uygun rüzgar eşliğinde 500 kilometrekareye kadar etki edebileceği bilinmektedir.
- Biyolojik silah maddeleri sadece canlı varlıklarda hastalık ve ölüm meydana getirirler
- Diğer kitle imha silahlarına yönelik tespit sensörleri mevcut olmasına rağmen biyosensörler halen gelişimle aşamasındadır.

Biyolojik silahların terörist örgütlerin kullanımına girmesi ise 1970'lerde gündeme gelmiştir. 1972'de ABD'de aşırı sağ eğilimli Order of the Rising Sun, yani bilinen adı ile Yükselen Güneş Tarikatına mensup örgüt üyelerinin, orta-batının su kaynaklarına tifo kültürü karıştırmak isterken yakalanması bir başlangıç

⁸⁹ Salih Özgür, *a.g.e.*, s.56-57.

oluşturmuştur. 1980'de Baader Meinhoff'un kontrolündeki bir biyolojik saldırı Oregon'da Bhaqwan Shree Rajneesh grubunca gerçekleştirilmiştir. 10 tane restorandaki salata büfelerine karıştırılan tifo bakterisi kimseyi öldürmese de, yaklaşık 750 kişinin hastalanmasına neden olmuştur. Yeni yüzyılın biyolojik saldırılarının eskilere göre çok daha öldürücü olacağına şüphe yoktur. Bir kez açığa salındıktan sonra fark edilmeden ve sinsice gelişebilecek bir mikrop ya da bakterinin kimyasal silahlara nazaran yüzlerce kat daha etkili olabileceği bilinmektedir. Geliştirilmiş bir şarbon ya da çiçek virüsünün bundan sonraki olası insan maliyetini hesaplamak mümkün değildir. Kaldı ki, teröristler açısından biyolojik silahlara ulaşmak, diğer tüm silahlardan çok daha kolay ve sorunsuzdur.⁹⁰

Terör örgütlerinin biyolojik silahlara ilgi duymalarının nedenleri şunlardır:⁹¹

- Maliyet çok azdır.
- Küçük boyutlarda üretimi oldukça kolaydır.
- Küçük miktarlar çok büyük etki yapabilir.
- Patlayıcı ve ateşli detektörleri saptayamaz.
- İz bırakmadan kolayca kullanılabilirler.
- Hava akımıyla çok geniş alanlara yayılabilirler.
- Pahalı temizleme süreçleri gerektirirler.
- Toplum üzerindeki psikolojik etkisi uzun süreli ve ağırdır.
- Sağlık örgütleri ve güvenlik güçleri henüz tam hazırlıklı değildir.
- Çok değişik hedeflere karşı kullanılabilirler.

1.3.3 Biyolojik Silahlardan Korunma

Bu tür silahların üretilmesi, depolanması ve kullanılması oldukça ucuz ancak bunlardan korunma ve tedavi yöntemleri ise oldukça zor ve pahalıdır. Etkili bir savunma için iyi eğitilmiş ve çok etkili haber alma birimlerine, disiplini çok yüksek ve çok iyi eğitim görmüş askerlere, çabuk ve etkili bir şekilde organize olan sağlık

⁹⁰ D. Ülke Arıboğan, *a.g.e.*, s.161.

⁹¹ Beyazıt Çırakoğlu, "Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm", *Bilim ve Teknik Dergisi Yeni Ufuklara Genetik 2*, 2002, s.13.

örgütlerine, sorgulayan ve araştıran doktorlara ve bilim adamlarına, çok yeterli ve barış zamanından beri tutulmuş sağlık ve hastalık istatistiklerine gerek bulunmaktadır.

Biyolojik silah olarak kullanılacak mikroorganizmaların ait olduğu risk grupları şunlardır:⁹²

1. **Risk Grubu:** Bu grup mikroorganizmaların normal şartlar altında hastalık yapmadıkları bilinmektedir.
2. **Risk Grubu:** Buradaki mikroorganizmalar insan, hayvan ve bitkilerde hastalığa neden olabilirler. Fakat normal şartlar altında bulaşma riskleri minimaldir. Çevreye riskleri ciddi bir tehlike oluşturmaz.
3. **Risk Grubu:** İnsan, bitki ve hayvanlarda çok ciddi hastalık oluşturan virüslerdir. Tedavileri ve tanıları mümkündür. Önemli boyutlarda ekonomik kayba yol açarlar. Birliklerin savaşma gücünü de oldukça azaltırlar.
4. **Risk Grubu:** İnsan ve diğer canlılarda tedavisi mümkün olmayan ve genel olarak ölümcül enfeksiyonlara yol açarlar. Korunma önlemleri minimal veya yoktur.

Biyolojik silah ajanlarının hangisinin ne zaman kullanılacağıın bilinmemesi bazı ajanlara karşı aşı gibi koruyucu önlemlerin uygulanmasını da imkânsız kılmaktadır. Günümüzde yalnızca şarbon, çiçek ve veba aşıları lisanslı olarak üretilmektedir. Bu nedenle oldukça geniş bir biyolojik silah listesi içinde yalnızca üç etkene karşı aşı ile bağışıklama mümkündür. Etkili bir savunma için saldırı olmadan önce belli organizasyonların ekonomik ve rasyonel bir şekilde düzenlenmeleri ve eğitilmeleri gerekmektedir.⁹³

⁹² Savunma ve Havacılık, Cilt: 12, No:4, MÖNCH Yayın Grubu, Ankara 1998, s.103

⁹³ Selçuk Kılıç, *a.g.m.*, s.17

Biyolojik silahlardan korunma birbiriyle bağlantılı beş aşamadan oluşmaktadır:⁹⁴

Önleme: Biyolojik silahların kullanılmasını engellemek için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Uluslararası silahsızlanma ve teftiş rejimleri biyolojik ajanların biyolojik savaş halinde kullanımını ve üretimini caydırmaktadır. İstihbarat çalışmaları sonucunda potansiyel tehlikeler belirlenerek gerekli önleyici tedbirler alınabilir. Doğal olarak ortaya çıkan ajanlara karşı aşılama önemli bir önlemdir, ancak genetik mühendisliği ile bu aşuların etkisini sınırlayan ajanlar üretilmiştir.

Belirleme: Körfez savaşı sırasında Birleşik Devletler ve müttefik güçler güvenilir bir biyolojik ajan keşif sisteminin yokluğunun endişesini yaşamışlardır. Bununla birlikte birkaç keşif sistemi geliştirmişlerdir.

Korunma: Biyolojik ajanlara karşı korunma yöntemleri sınırlıdır. Koruyucu elbiseler, maskeler kısa süreli koruma sağlayabilirler. Bununla beraber, şarbon gibi etkinliğini uzun süre koruyabilen kimi ajanlar için bu tedbirler sadece ilk aşamada faydalı olabilirler. Şarbon aşısının solunum yolu ile bulaşan akciğer şarbonuna etkili olduğuna dair bilimsel çalışmalar olmamakla beraber laboratuarda mikroorganizmalarla çalışan, stratejik yerlerde görev yapan askeri birlikler, enfekte hayvanlarla temas eden kişiler risk grupları mutlaka aşılmalıdır. Biyolojik ajanları saptamaya yönelik tarama testleri de uygulanmaktadır.

Tedavi: Tedavi yöntemleri enfeksiyon gelişen kişilerde maruz kalınan ajanın belirlenebilmesine bağlıdır. Eğer belirlenemiyorsa geniş etkili yüksek doz antibiyotik tedavisi uygulanmalıdır. Ajanın saptanması durumunda ise duyarlı antibiyotikler seçilerek tedaviye başlanmalıdır.

Temizleme: Zamanla dağılarak etkilerini yitiren kimyasal silahların tersine biyolojik silahlar zaman geçtikçe etkilerini artırıp çoğalabilirler. Şarbon toprakta en

⁹⁴ İ. Hamit Hancı-Çağlar Özdemir-Arif Bozbıyık ve Aysim Tuğ, "Biyolojik Silahlar: Etkileri, Korunma Yöntemleri", *Sted 2001*, Cilt No:10, Sayı:9, Ankara 2001, s.331-332.

az kırk yıl aktif olarak kalır ve çevre şartlarına karşı dirençlidir. Bu sebeple biyolojik savaş ajanlarının etkilerinin ortadan kalkması yıllar alabilir.

2. Ortadoğu'da Kitle İmha Silahlarına Kimler Sahip?

Birleşmiş Milletler ve NATO verilerine göre, kitle imha silahları bulunan ülkeler şunlardır; Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu, Fransa, Almanya, Çin, Kanada, İsrail, Hindistan ve Pakistan. Bunların dışında Kuzey Kore, İran, Irak, Sudan, Libya, Mısır ve Suriye'de Kitle imha silahı olduğu tahmin ediliyor.⁹⁵

Ortadoğu bağlamında kitle imha silahlarını kısaca incelediğimizde şu ülkeleri görmekteyiz:⁹⁶

İsrail: 400 nükleer başlıklı füzeye sahip. Biyolojik ve kimyasal silahlar programına sahip olduğunu İsraili bilim adamları kabul etmektedir.

İran: Irak'ın 1980'deki kimyasal saldırılarının ardından kimyasal ve biyolojik silah geliştirmeye başladı. Rusya desteği ile nükleer enerji tesisi inşa ediyor.

Irak: 1998'den beri denetlenmeyen biyolojik ve kimyasal silah birikimi olduğu iddia ediliyor.

Suriye: Büyük ve gelişmiş bir kimyasal silah programı var. Buna sinir etmenleri stoku da dahildir. Biyolojik silah programı başlangıç düzeyindedir. Nükleer silah programı yok.

Mısır: Suriye ve Irak'a kimyasal silah sağlıyor. 1960'larda Yemen iç savaşında hardal gazı kullandı. Nükleer teknolojisi var fakat silahı şimdilik yok. Biyolojik silahı olduğu iddia ediliyor.

Sudan: Kimyasal silah programı var

Libya: 1970'lerden bu yana nükleer silah peşinde. Kimyasal silahları da var. 1967'de Çad'a karşı hardal gazı kullandı. Biyolojik silah araştırma programı da var

⁹⁵ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.110.

⁹⁶ M. Hakkı Caşın, *a.g.e.*, s.688-689.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU'DA KİTLE İMHA SİLAHLARI

1. Ortadoğu Kavramı ve Ortadoğu'nun Coğrafi Konumu

Başlığında Ortadoğu kavramı bulunan çalışmalara bakıldığında ilk fark edilecek durum bu kavramın kapsamının birbirinden farklı olduğu ve her bir çalışmaya göre genişleyip daralmış olmasıdır. Bunun içindir ki Ortadoğu ile ilgili bütün çalışmalar özellikle bu kavramın içeriğinin belirlenmesi ve kapsamına nerelerin alındığının gösterilmesi ile başlamaktadır. Her bir yazar Ortadoğu kavramının kapsamını genişletip daraltabilmekte, içeriğini birazda kendi amaçlarına ve keyfine göre belirlemektedir.⁹⁷

Coğrafi ya da siyasi anlamda bölgeler ortak ve yakın özelliklerine göre sınıflandırılırlar. Örneğin, yarımadalar, dağlar, nehirler vs. bölgelerin sınırlarını belirler. Kıtalar, denizlerle çevrili geniş toprak parçalarıdır. Dinler, mezhepler veya konuşulan dil ve lehçeler vs. de bölgelerin tanımlanmasında kullanılabilir (Latin Amerika, İslam dünyası örneklerinde olduğu gibi). Kısacası bir toprak parçasının diğerlerinden ayırt edilebilmesi için anlamlı özelliklerinin olması ve en azından bir yönden ortak özelliklere sahip olması gerekir.⁹⁸

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel çalışmalarda ve uluslararası siyasette giderek kullanımı yaygınlaşan Ortadoğu kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan tarafından, National Review'de yayınlanan Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı "The Persian Gulf and International Relations" başlıklı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır.⁹⁹ Yüzyılın başlarında Basra Körfezi'nin stratejik önemi ve bu

⁹⁷ Davut Dursun, "Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html, (01.06.2011), s.1.

⁹⁸ Sedat Laçiner, "Ortadoğu Diye Bir Yer Var mı?", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/GYI6FMajJQzAE2kA4O5bQUNkO77VJu.pdf>, (01.06.2011), s.1.

⁹⁹ Bernard Lewis, "Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:11, 1964, s.75.

bölgede Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya'nın nüfus mücadelelerini anlatmaya çalışan A.T. Mahan, Jeostratejik bir konsept dahilinde kullandığı Ortadoğu kavramı ile, Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü koruyan ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi anlatmaktaydı.¹⁰⁰ Mahan'a göre Hindistan ve Uzak Doğu'nun güvenliğini temin etmesi gereken Britanya'nın bu bölgelere giden yolu da güvenli tutması gerekmektedir. Bu da Basra Körfezi'nin güvenli olmasından geçer. Özellikle Rusya'nın trans-Sibirya¹⁰¹ hattı ve Orta Asya'daki ilerlemeleri, Rusları Pasifik'e ve Hindistan'a tehlikeli bir şekilde yaklaştırmıştır. Bu ortamda Basra Körfezi Süveyş Kanalı'ndan sonra Hindistan'a geçişte önemli bir atlama taşıdır. Bu bakış açısına göre Ortadoğu en çok Rusları Hindistan ve Pasifik'ten uzak tutmada işe yarayacaktır. Ayrıca denizlerdeki üstünlüğün korunmasında stratejik bir konuma sahiptir.¹⁰²

İngiliz ordularının doğu sömürgelerine lojistik destek vermek için Londra ve doğunun ortasında bir merkeze ihtiyaç vardı. Ortadoğu terimi bu ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Bölge doğu (Bombay) ve batı (Londra) arasında orta bir yerde bulunuyordu ve uzak doğudaki kolonilerden daha yakındaydı.¹⁰³

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu kavramı resmîyet kazanmıştır. İngiltere'de Sömürgeler Bakanlığı bünyesinde "Middle Eastern Department" (Ortadoğu Bölümü) adıyla bir idari teşkilatın oluşturulmasıyla söz konusu resmîyet gerçekleşmiştir. Nitekim I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nden koparıldıktan sonra İngiliz manda yönetimine verilen ve Milletler Cemiyeti tarafından da onaylanan Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak yönetimleri bu teşkilata bağlanmıştır. Bu arada İngiltere'deki Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu adlı kuruluş, Ortadoğu kavramını

¹⁰⁰ Marwan Buheiry, *The Formation and Perception of the Modern Arab World*, The Darwin Press, New Jersey 1989, s.160-162.

¹⁰¹ Türkiye Avrupa ve Asya arasında bir geçiş ülkesi konumunda bulunmasına rağmen Rusya, İran gibi çevre ülkeler de buldukları coğrafi konum sebebiyle doğu-batı ve kuzey-güney yönlü ticarete Türkiye'ye alternatif koridorlar yaratmışlardır. Çin'den Avrupa'ya yapılan ve son yıllarda büyük artış gösteren ticaretten pay almak isteyen Rusya Doğu Batı hattında demiryolu taşımacılığı ağırlıklı Trans-Sibirya kavramını yaratmıştır. Bkz. Çimen Karataş-Ersel Zafer Oral, "Uluslararası Ulaştırma Koridorlarında Türkiye'nin Stratejik Rolü", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:9, Ankara 2007, s.57.

¹⁰² Sedat Laçiner, *a.g.m.*, s.154.

¹⁰³ Koray Çalıskan, "Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt No:39, İstanbul 2008, s.4.

Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez Bölgesi, İran ve Irak'ı kapsamına alacak şekilde sınırlarını belirlemiştir. Böylece 20. Yüzyılın başlarında İstanbul Boğazı'ndan Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge "Ortadoğu" olarak adlandırılmış oldu.¹⁰⁴

Laçiner; "Ortadoğu diye bir bölge yoktur. 20. Yüzyıla kadar da böyle bir isim dahi mevcut olmamıştır. Dikkatli inceleyecek olur isek özellikle son yıllarda 'Genişletilmiş Ortadoğu' olarak sunulan bölge birbirinden oldukça farklı bölgelerden oluşmaktadır ve bölge ülkeleri ve halkları arasındaki ortak yönler sanılanın aksine oldukça azdır. Bu sözde bölge iki ayrı okyanus (Hint ve Atlas okyanusu), altı ayrı deniz (Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi, Karadeniz, Ege Denizi, Hazar Denizi) kıyılarında bulunmaktadır. Üç ayrı kıtaya (Afrika, Asya, Avrupa) yayılmıştır. On ayrı alt bölgeden (Güney ve Kuzey Kafkasya, Kuzey Afrika, Arabistan, Büyük Filistin ve Suriye, Mezopotamya, Hazar Havzası, Orta Asya (Türkistan), Hint Yarımadası) oluşmaktadır. Üç tek tanrılı din (Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Yahudilik) ve neredeyse sayısız mezhebi ve yorumuyla bu bölgede yaşamaktadır. Batıda hepsi Arap sanılsa da bölge başta Türkler, Araplar ve Farsiler olmak üzere onlarca farklı etnik-dilsel gruptan oluşmaktadır. Diğer bir deyişle 'Genişletilmiş Ortadoğu' diye adlandırılan bölge, yeryüzünde homojenlik açısından bölge olabilecek belki de en son coğrafyadır" demiştir.¹⁰⁵

Ortadoğu'da sınırlar kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır. Bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taşı oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan bir duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik taşları eş zamanlı bir şekilde oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmaktadır. Ortadoğu tanımlaması nesnel bir coğrafi tanımlama olmaktan çok kültür-bağımlı niteliği öne çıkan bir jeokültürel tanımlama olma özelliğini taşımaktadır. Bu sebeptendir ki, 20. Yüzyılın başında Balkanları da kapsayacak şekilde kullanılan bu kavram yüzyıl boyunca politika yapımcılarının ve araştırmacıların bakış açılarını yansıtan farklı ve çoğu zaman çelişkili tanımlamalarla kullanılagelmiştir. En dar şekliyle Mısır'dan İran'a uzanan Nil ve Mezopotamya

¹⁰⁴ Roderic H. Davidson, "Where is The Middle East?", *Foreign Affairs*, Vol. 38, Newyork 1959-1960, s.668.

¹⁰⁵ Sedat Laçiner, *a.g.m.*, s.153.

havzalarının arası için, en geniş şekliyle de Fas'tan Pakistan'a kadar yayılan, başka bir deyişle Atlantik'ten Ganj Havzası'na kadar uzanan bir bölge için kullanılan bir kavramdır.¹⁰⁶

Ortadoğu bölgesinin sınırlarındaki değişimler, ülkelerin bölgeye bakış açılarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. A.B.D. Ortadoğu bölgesinin sınırlarını, Kuzeybatı Afrika kıyılarından Pakistan'a kadar geniş tutarken, Rusya, Ortadoğu bölgesinin sınırlarını dar alanlı tutmuştur. İngiltere ise bugünde genel kabul edilen sınırlarını çizerken özellikle petrolü ön planda çıkarmıştır. Bugün için Ortadoğu denilince, kuzeyde Türkiye, batıda Mısır, doğuda İran ile güneyde Yemen ülkelerinin çevrelediği kabaca bir dikdörtgeni içine alan bölge akla gelmektedir.¹⁰⁷ Günümüzde bu bölgede, 18 bağımsız devlet bulunmaktadır. Bu devletler; Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum Kesimi, Mısır, Ürdün, Lübnan, Filistin, İsrail, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Yemen'dir.¹⁰⁸ Mısır'ın batısında yer alan ülkeler Kuzey Afrika kavramı içinde, Afganistan ve Pakistan ise Güney Asya ya da Güney Batı Asya coğrafyası içinde düşünülmektedir.¹⁰⁹

Ortadoğu kavramının siyasi ve sivil alanlardaki sık kullanımına rağmen uluslararası kuruluşlarda ve resmi yayın ve çalışmalarda, belirsizliğinden dolayı fazla tercih edilmediği gözlenmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler Organizasyonu içinde bu kavram pek tercih edilmemektedir. Bu bölgeye yönelik kuruluşlardan biri United Nations Relief and Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA)'dır ve burada Ortadoğu değil Yakındoğu kavramı kullanılmıştır. Lübnan, Suriye, Ürdün, Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan Filistin göçmenlerine sağlık, eğitim ve sosyal alanlarda yardım sağlamak amacıyla kurulmuş olan bu teşkilat 1950 yılından beri hizmet vermektedir. Birleşmiş Milletler'in bu bölgeye yönelik ikinci kuruluşu Economic and Social Commission for Western Asia-ESCWA (Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu)'dır. Birleşmiş Milletler'in Ortadoğu kavramını değil, nesnel ve

¹⁰⁶ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 43. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s.323–324.

¹⁰⁷ Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu*, Öz Eğitim Yayınları, İstanbul 1996, s.2-3.

¹⁰⁸ Ramazan Özey, *Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Türkiye*, Marifet Yayınları, İstanbul 1998, s.200.

¹⁰⁹ Tayyar Arı, *Geçmisten Günümüze Ortadoğu Siyaseti, Savaş ve Diplomasi*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2005,s.25.

objektif bir tanımlama olan Batı Asya kavramını tercih etmesi bu kuruluşların resmi yayınlarına da yansımıştır. Örneğin BM tarafından yayınlanan Demographic Yearbook'larda dünya devletleri nesnel coğrafi bölgeler altında toplandığı ve bu çerçevede Ortadoğuda'ki ülkelerin de Western Asia adı altında tasnif edildiği görülmektedir.¹¹⁰ Bahsedilen Nüfus Yıllıklarında Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kıbrıs, Irak, İran, Bahreyn, Ürdün, İsrail, Lübnan, Kuveyt, Uman, Filistin (Gazze Şeridi), Suudi Arabistan, Suriye, Katar, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, ve Yemen Batı Asya (Western Asia) kavramının kapsamında gösterilmiştir.¹¹¹

2. Ortadoğu'da Kitle İmha Silahlarına Sahip Olma Gayretleri

Ortadoğu, tarih boyunca ve günümüzde savaşlarla ve çatışmalarla özdeşleşmiş, çoğu insan tarafından da bu yönde akılda kalan bir bölgedir. Ortadoğu'da huzursuzlukların ve anlaşmazlıkların çatışmalara yol açması, ilerleyen safhalarda savaş ortamının oluşması dünyanın diğer bölgelerine oranla daha yüksek bir olasılık taşımaktadır. Ortadoğu'da yüzyıllardır varlığını muhafaza eden istikrarsız ve dengesiz yapı, bu süreç içinde kendi dengesini yaratmıştır. Ortadoğu'da savaş, çatışma ve terörizm sorunlarının çözümüne giden yolda öncelikle başvurulan eylem olarak öne çıkar. Olması gerektiğinin tersine, bunlar barışçıl çözüm yollarının işlemeden önce devreye girerler. Ortadoğu'nun bu kendine özgü yapısının oluşmasında ve süregelmesinde silahlanma kavramı büyük önem taşımaktadır. Günümüz itibariyle silahlanma bölge ülkelerinin güvenlik yapılanmalarında önemli bir unsur teşkil etmektedir.¹¹²

Dünyada silah satışlarına ve askeri giderlerin oranlarına bakıldığında Ortadoğu bölgesi her zaman ilk sıralarda yer almıştır.¹¹³ Ortadoğu bölgesinde askeri

¹¹⁰ Davut Dursun, *a.g.m.*, s.4.

¹¹¹ UN, Demographic Yearbook 1997, New York 1999, s.32.

¹¹² Gamze Güngörmüş Kona, "Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi", http://strateji.cukurova.edu.tr/ORTA_DOGU/gamze_gungormus_kona_ortadogu_guvenlik.pdf, (02.06.2011), s.1-2

¹¹³ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s.204-205.

harcamalar nüfusa oranlandığında dünyada ilk sırayı almıştır. Temel olarak bölge genelinde silahlanmanın yayılmasında devletlerin tutumları önemlidir. Bölgenin çatışmalı yapısı içinde yaşam mücadelesi veren devletler, silahlanmayı tek çıkar yol olarak kabul ederek, politika hedeflerinde güçlü ve modern bir askeri güce sahip olmayı ön sıralara koyarlar¹¹⁴

Bölgenin silahlanmasında üç önemli faktörden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi, bölgenin jeopolitik konumudur. Bölge başta üç büyük kıtanın birbirleri ile teması geçtiği bir konumda yer almakta ve doğal, kültürel, sosyal ve ekonomik olarak karşılaşma ve merkez bölgesini oluşturmaktadır. İkinci faktör, kültürel yapıdır. Bölge dünya kültürünün birbirlerine sıçrama ve buluşma bölgesidir. Ortadoğu, tüm dinlerin ortaya çıktığı bölgedir. Bu nedenle dinler bakımından kutsal toprakları oluşturmaktadır. Bu sebepten, bölge tarihi süreç içinde, hep kutsal din mensupları tarafından hedef bölge olmuş ve adeta savaşlar coğrafyasını teşkil etmiştir. Son faktör ise ekonomidir. Bilindiği üzere bölge dünyanın en zengin petrol yataklarına sahiptir. Öte yandan bölge krom, bor, uranyum gibi stratejik madenler bakımından da dünyanın en zengin bölgesidir. Ekonomik kalkınmanın temel ihtiyacı olan madenlerin bu bölgede bulunması, kalkınma isteklisi olan tüm dünya ülkelerinin hedef tahtası haline gelmiştir.¹¹⁵

Terörist örgütlere karşı konvansiyonel silahların yanı sıra gizli servis ve istihbarat gibi unsurlarını da güçlü tutan İsrail bölgede en güçlü ve kabiliyetleri yüksek askeri güce sahiptir. İsrail'in elinde olan bu silah gücü, diğer bölge devletlerinin tehdit algılamalarını devamlı tetikte tutmalarına sebep olmaktadır. Diğer devletler dengeleme amacıyla olabildiğince çok sayıda ve modern silahlara sahip olmaya çalışırlar. İsrail, bölgede nükleer silahlara sahip olan tek ülkedir. İsrail'in nükleer silah teknolojisine sahip olması onu yenilmez bir güç gibi göstermiştir. Ayrıca İsrail 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı da imzalamayarak tepkileri arttırmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte nükleer ve kimyasal silahlara ulaşmak, teknolojisini elde etmek çok kolay hale gelmiştir.

¹¹⁴ Lenore G. Martin, *New Frontiers in Middle East Security*, MacMillan Press Ltd., London 1998, s.226.

¹¹⁵ Ramazan Özey, *Küresel Silahlanma....*, s.236.

Böylece Ortadoğu için yeni bir kapı açılmaktaydı; Kitle İmha silahlarının edinilmesi.¹¹⁶

Kitle imha silahlarının yayılması sorunu, Soğuk Savaş sonrası dönemin önde gelen uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlerdendir. Yayılma öncelikli olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerin eline eski Kızıl Ordu'dan kalma silahların durumudur.¹¹⁷ Aynı zamanda çeşitli ülkelerin¹¹⁸ elinde bulundurdukları ya da sahip olmak üzere oldukları nükleer silahlar endişeye neden olmaktadır.¹¹⁹

Günümüzde Ortadoğu'da yeni bir rekabet türü gerçekleşmektedir. Bu durum özellikle bölgede var olan derin düşmanlıklar ve İsrail'in sahip olduğu Kitle imha silahlarını arttırması nedeniyle endişelerden kaynaklanmaktadır. İran'ın son derece stratejik olan nükleer teknolojiyi elde etme çalışmalarına ek olarak, çok sayıda Ortadoğu ülkesi bazı KİS türlerini elde etme konusunda artan bir ilgi göstermektedirler. Günümüzde var olan koşullar çerçevesinde nükleer silahların elde edilmesi pek mümkün değildir. Bu bağlamda son derece öldürücü olan ve elde edilmesi daha kolay olan kimyasal silahlara olan ilgi artmaktadır. Ortadoğu'da kimyasal silahlar geliştirmeye yönelik çalışmaların, İsrail'in nükleer silahlar üzerinde çalıştığı öğrenildiği zaman başlamış olduğuna inanılmaktadır. Kısıtlı ekonomik ve teknolojik kapasiteye sahip olan Suriye ve Mısır gibi ülkeler, kimyasal silahlar gibi daha ucuz ve daha kolay ulaşılabilir caydırıcı gücü elde etmeyi tercih etmişlerdir.¹²⁰

Uluslararası ortamın ve bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin de uygun düşmesi nedeniyle 1970'li yıllar itibarıyla Ortadoğu'da birçok ülke kitle imha silahlarını geliştirme programlarını devreye sokmuşlardır. Suriye, Mısır, Irak ve Libya gibi radikal tavırlarıyla dikkat çeken Arap ülkelerinin yanı sıra, özellikle İslam devrimi

¹¹⁶ Gamze Güngörmüş Kona, *Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, 2. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s.158.

¹¹⁷ Şuan da söz konusu eski Sovyet Nükleer silahları Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesindeki ortak komutanlığın kontrolü altındadır. Bkz. Haluk Ülman, "Dünya Nereye Gidiyor?", *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992, s.38-39.

¹¹⁸ Söz konusu devletler ABD tarafından; Irak, İran, Suriye, Libya ve Kuzey Kore olarak ilan edilmiştir. Bkz; A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.115.

¹¹⁹ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.115.

¹²⁰ Ali A. Kazemi, "Ortadoğu'da Kitle İmha Silahlarının Yaygınlaşmasının Stratejik Anlamı", *Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program*, 2007, s.11-13.

sonrasında artan bir süratle girişimlerde bulunan İran'ın da kimyasal ve biyolojik silahlar ve bunları gönderme araçları olan balistik füzeler alanında kayda değer stoklara sahip olduğu ve nükleer silahlar geliştirme alanında da önemli mesafe aldığı yönünde oldukça kapsamlı bilgiler ortaya konulmaktadır.¹²¹

Sekiz kıyıdaş devletten (Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman) oluşan bölgeye körfez bölgesi denmektedir. Körfez'in önemi sahip olduğu enerji kaynaklarından ileri gelmektedir. Bu durum doğal olarak büyük güçlerin ilgisini bölgeye çekmektedir. Körfez bölgesi güç mücadelelerinin cereyan ettiği istikrarsız bir bölgeyi andırmaktadır. Körfez rejimlerinin elde ettiği petrol gelirlerinin onlarda kalmadığı ve bunun çoğunluğunun silahlanma sebebiyle tekrar Batı'ya aktarıldığı görülmektedir. Körfez ülkeleri elde ettiği petrol gelirleri ile hem kendi güvenliklerini hem de ülke güvenliği için bütçelerinin büyük kısmını savunmaya ayırmaktadırlar. Böylece Batı pazarlarından elde edilen petrol gelirleri bu silah ticareti ile yine Batı'ya geri ödenmektedir. Dünya silah ticaretinin önemli bir pazarı olan Körfez, bu anlamda silahlanmakta ve silahlanma bölgeye güvensizlik ve istikrarsızlık getirmektedir. Körfezdeki silahlanmanın en üst aşaması olan diğer bir sorun ise nükleerleşme veya nükleer silahlanma çabalarıdır. Bölge ülkelerini nükleer silahlanmaya iten en önemli olgu Ortadoğu'da İsrail'in nükleer silahlara sahip olmasıdır. Diğer bir neden de bölge ülkelerinin güvenliklerinin garanti altına alma amaçlarıdır denilebilir.¹²²

Ortadoğu ülkeleri ve diğer gelişmekte olan ülkeler için kitle imha silahlarına sahip olmak kadar önemli bir konu da bu silahların gönderme araçlarıdır. Bu ülkeler maliyeti ve geliştirilmeleri daha uygun olan balistik füze sistemlerini tercih etmektedirler. Ayrıca özellikle Ortadoğu ülkeleri için konvansiyonel kuvvetlerini modernize etmek ve yeniden yapılandırmak ekonomik kapasiteleri bakımından altından kalkılması zor bir yükür ve bu yüzden tehdit edebilecek yeteneklere

¹²¹ Mustafa Kibaroglu, "Yeniden Yapılanan Ortadoğu ve Kitle İmha Silahları", <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/ASAM-Ortadoğu-01Mart2004.pdf>, (04.06.2011), s.3.

¹²² Muharrem Ekşi, "Körfez'de Güvenlik: Güvenlik Sistemi, Güvenlik Sorunları ve Yapılanmaları", *Akademik ORTADOĞU*, Cilt No:3, Sayı:2, 2009, s.115-117-118.

kavuşabilmek için ilkel bir teknolojiye de sahip olsa balistik füzeleri ve kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olmayı tercih etmektedirler.¹²³

¹²³ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.116.

Tablo 7: 1998–2008 yılları arasında sabit ABD doları cinsinden Ortadoğu ülkelerinin askeri harcamaları

Ülke	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Bahreyn	340	337	355	424	487	491	486	528	611	[582]
Mısır	2.250	2.405	2.571	2.689	2.816	2.665	2.659	2.721	2.740	2.585
İran	3.200	4.731	5.220	3.926	4.594	5.816	7.213	7.811	6.486	6.089
Irak	(1.120)	(972)	(828)	(1.926)
İsrail	9.299	9.574	9.996	11.087	10.421	9.931	10.303	11.075	[12.513]	[12.135]
Ürdün	581	596	586	567	655	607	604	660	922	973
Kuveyt	2.658	3.082	3.029	3.126	3.369	3.626	3.509	3.486	3.914	3.622
Lübnan	857	964	998	928	932	948	[970]	[981]	[1.155]	[1.067]
Umman	1.797	2.139	2.488	2.562	2.695	3.030	3.652	3.905	3.956	3.739
Suudi Arabistan	18.260	20.125	21.434	18.817	18.956	21.074	25.393	28.926	33.320	33.136
Suriye	4.969	5.353	5.627	5.841	6.696	6.708	6.746	6.067	6.484	6.300
BAE	2.950	2.876	2.836	2.862	2.807	2.585	2.559
Yemen	589	701	[744]	943	973	793	816	700	821	801

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute, *SIPRI Year Book 2009*, Stockholm 2009, s.229.

Tablo 8: 1998–2008 yılları arasında Ortadoğu ülkelerinin yerel para birimleri cinsinden askeri harcamaları.

Ülke	Para birimi	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Bahreyn	m. Dinar	123	121	126	150	175	180	183	203	222	[220]
Mısır	m. Pound	9.881	10.847	11.859	12.741	13.948	14.684	15.368	16.927	18.636	20.534
İran	b. Rial	12.992	21.984	26.996	23.211	31.633	45.960	64.655	78.378	76.283	86.502
Irak	b. Dinar	(892)	(1.649)	(2.117)	(2.437)	(4.250)
İsrail	m. Şekel	38.016	39.587	41.788	48.957	46.350	43.988	46.240	50.757	[57.639]	[58.106]
Ürdün	m.Dinar	363	375	375	370	434	416	428	497	732	886
Kuveyt	m. Dinar	696	827	824	858	933	1.017	1.025	1.049	1.243	1.254
Lübnan	b.Pound	1.251	1.402	1.445	1.368	1.392	1.439	[1.463]	[1.561]	[1.912]	[1.961]
Umman	m. Riyal	687	809	933	958	1.010	1.144	1.404	1.550	1.663	1.735
Suudi Arabistan	m. Riyal	68.700	74.866	78.850	69.382	70.303	78.414	95.146	110.779	132.922	143.336
Suriye	b. Pound	47.6	49.3	53.4	55.3	67.1	70.2	75.7	74.9	82.7	86.8
BAE	m.Dirhem	8.790	8.688	8.796	9.139	9.244	8.943	9.399
Yemen	b. Riyal	61.5	76.6	[91.1]	130	148	136	156	162	209	239

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute, *SIPRI Year Book 2009*, Stockholm 2009, s.229.

3. Kitle İmha Silahları ve Bölge Ülkeleri

3.1 Genel

1980-1988 İran-Irak Savaşı'nda, Irak'ın kimyasal silahları İran'a karşı kullandığı bilinmektedir. Irak'ın bu silahları kullanması ve İran'ın da karşılık vermesi küresel açıdan üçüncü dünya ülkelerinin kitle imha silahlarına sahip olma hırsının boyutlarını göstermekte ve bu silahları bir çatışma halinde kullanarak stratejik politik ve askeri taktik avantajlar sağlanabileceği konusunda dikkate değer bir potansiyeli gündeme getirmektedir.¹²⁴

Ortadoğu'daki Kitle İmha Silahları artan bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Her ne kadar kimyasal silahlar ve füzeler, İran-Irak savaşında ve Körfez Savaşı'nda kullanıldıysa da, kitle imha silahlarının günümüzde fiilen kullanılma olasılığı düşük olarak değerlendirilmektedir.¹²⁵

Ortadoğu ülkeleri arasında stratejik, taktik ve hareket becerileri konularında derin farklılıklar vardır. Birçok ülkenin detaylı savaş planlarının ve kullanım doktrinlerinin mevcut olmadığı düşünülmektedir. Kitle imha silahlarına sadece saygınlık kazanmak, tehdidi genişletmek, batıya ve komşularına gözdağı vermek için sahip olmak istemektedirler. Birçok bölge ülkesi, kullanmadan ziyade, silaha sahip olma ve geliştirme yolunda gayretlerini yoğunlaştırmıştır. Bundan dolayı, hedef planları, testler ve bunlara bağlı hasar ve tahrip değerlendirmeleri son derece sınırlıdır.¹²⁶

Ortadoğu'da dengeler üzerinde etkili olduğu düşünülen ülkelere bakıldığında; bunlardan Irak'ın ülke savunması için yeterli olandan fazla, taarruza yönelik bir tutum izlemediği görülmektedir. İran ise; Körfez'de halen muhtemel tehdit

¹²⁴ Javed Ali, "Chemical Weapons and the Iran-Iraq War: A Case Study in Noncompliance", <http://cns.mis.edu/npr/pdfs/81ali.pdf>, (07.06.2011)

¹²⁵ George Tenet, "Weapons of Mass Destruction: A New Dimension in US Middle East Policy", *MERIA Journal*, Vol:4, No:2, 2000

¹²⁶ Anthony H. Cordesman, "Weapons of Mass Destruction in The Middle East", <http://csis.org/files/media/isis/pubs/wmdinmetrends%5B1%5D.pdf>, (12.06.2011), s.7.

durumunda olup, devrimi¹²⁷ ihraç etmek isteyen ülke konumunu muhafaza etmektedir. Kitle imha silahları elde etme çabası sürmektedir. Suriye'nin barış süreçleri ile ilgili tutumu belirsizdir. Lübnan'ı işgal etmiş olup İsrail ve Türkiye için değişen oranlarda tehdit teşkil etmektedir. Kitle imha silahları elde etme çabaları devam etmektedir. İsrail ise, Ortadoğu'da nükleer silaha sahip tek ülkedir. NPT'yi imzalamaktan kaçınması nedeniyle bölgedeki dengeleri negatif etkilemektedir.¹²⁸

3.2 İran

Asya'nın güneybatısında, 25-39 kuzey enlemi ile 44-63.39 doğu boylamında yer alan İran, kuzeyde Azerbaycan, Hazar Denizi, Nahcivan ve Ermenistan, doğusunda Afganistan, Pakistan, Türkmenistan, güneyinde Basra Körfezi ve bu körfezde yer alan irili ufaklı on iki adaya sahip olan, batısında ise Türkiye ve Irak ile çevrilmiş bir Ortadoğu ülkesidir. Dünyanın en önemli ulaştırma ve petrol yollarını kontrol etmesi, en önemli Pazar ve kaynak alanlarına ve aynı zamanda da büyük petrol rezervlerine sahip olması, İran'ın dünya politikasında ve askeri stratejisinde önemini muhafaza etmesine yardımcı olmaktadır.¹²⁹

İran'ın kitle imha silahı aktivitelerinin dört önemli ögesi vardır; nükleer, kimyasal, biyolojik ve füze sistemleri. Her biri farklı tepkiler yaratacak kapasitededir. İran; İsrail, Hindistan, ve Pakistan'dan farklı olarak NPT'yi imzalamış ve dolayısı ile yaptırımlarına maruz değil ve iyi bir uygulayanı durumundadır. İran ayrıca nükleer silah kısıtlama rejiminin, Cenevre'deki Silahsızlanma Komitesinde ve her beş yılda bir New York'ta toplanan NPT güncellemesini gündemine alan toplantılarda, bazı uluslararası forumlarda sıkı bir savunucusu konumundadır. Bu toplantılarda İran

¹²⁷ İran devrimi de pek çok devrim gibi sadece tek bir nedene dayanmayan, birçok sorunun birikmesiyle geniş bir rejim karşıtı grubun oluştuğu bir süreç sonunda gerçekleşen bir siyasal, toplumsal ve ekonomik olguydu. Dolayısıyla İran Devrimi, çarşı esnafı ile köylüyü, üniversite öğrencisiyle radikal Şii grupları aynı platformda buluşturan bir sürecin adıydı. Bkz. Tayyar Arı, Geçmişten günümüze Ortadoğu: Siyaset, savaş ve Diplomasi", 4. Baskı, Mkm Yayıncılık, Bursa 2008, s.524. 1979 yılında Humeyni liderliğindeki gerçekleşen İran Devrimi, Sah Rıza Pehlevi'nin iktidarındaki monarşik bir rejimi yıkarak ,yerine tümüyle şeriata dayalı bir rejim kurdu ve bu özellik doğal olarak onu, daha önce gerçekleşen devrimlerden ayırdı. Bkz. Mehmet Atay, "Ortadoğu'da Terör Savaşı ve Barış Arayışları", *Avrasya Dosyası*, Cilt no:3, Sayı:2, 1996, s.130.

¹²⁸ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.125-126.

¹²⁹ Mesut Caşın, "İran Silahlı Kuvvetleri", *Avrasya Dosyası İran Özel*, Cilt No:2, Sayı:1, 1995, s.27.

diğer gelişmekte olan ülkelerin de desteğini alarak nükleer silah kısıtlamalarında ABD çifte standardı olduğunu savunmuştur.¹³⁰ Bir taraftan ABD, İran'ı askeri amaçlar için kullanılmak üzere nükleer teknoloji elde etmeye çalışmakla suçlamakta, ve İran'ı tüm nükleer aktivitelerini engellemek için elinden geleni yapmaktadır. Diğer taraftan İran tüm nükleer aktivitelerinin sivil ve barışçıl amaçlar güttüğünü savunmaktadır. AB ve UAEK da konuya müdahil olmaktadır. AB'yi konuyla ilgili görüşmelerde AB üçlüsü olarak bilinen İngiltere, Fransa ve Almanya temsil etmektedirler. AB üçlüsü İran'ı uranyum zenginleştirme programından vazgeçmesi için ikna etmeye çalışırken, UAEK elinde bulunan objektif veriler çerçevesinde sonuçlar üretmek ve konuyla ilgili tavsiyeler bulunmakla yükümlü olmuştur.¹³¹

İran son 20 yılda uluslararası arenada adından en çok bahsedilen ülkelerden biri konumuna gelmiştir. İran, etrafındaki komşu ülkeler ve dünyanın en önemli enerji kaynaklarının üzerinde veya yakınında bulunması sebebiyle gelişmiş batılı ülkeler için sürekli sorun teşkil eden bir ülke olarak görülmektedir. Bu görüntünün meydana gelmesinde İran İslam Cumhuriyeti yöneticilerinin çeşitli ortamlarda dile getirdikleri görüşlerinin ve bu bağlamda izledikleri politikaların çok önemli rolü olduğu muhakkaktır. Bir taraftan İslam Devrimini Müslüman halkların yoğun olarak yaşadığı ülkelere ihraç etme girişimleri, diğer taraftan da Yahudi İsrail devletine açıkça meydan okuması ve Basra Körfezi bölgesindeki küçük ama zengin monarşik rejime sahip devletlere yönelik nüfuz alanı oluşturma çabaları, İran adına uluslararası camiada oluşan yargının genellikle kaygı verici olmasına sebep olmuştur.¹³²

İran'ın savunma stratejisi Ekim 1998'de Ali Shamkhani¹³³ tarafından *"İran'ın toprak bütünlüğünü, menfaatlerini korumak, bölgesel entegrasyon için çalışmak ve bölgede stratejik boşluğun oluşmasına mani olmak, ABD ve İsrail'den gelecek ana tehditleri caydırmak, İslam ümmetinin savunması için caydırıcı kuvvet olarak, İslam ülkelerinin savunma yeteneğinin bir parçasını teşkil etmektedir."* şeklinde ifade

¹³⁰ Geoffrey Kemp, "Iran Nuclear Options", *Iran's Nuclear Weapons Options: Issues and Analysis*, The Nixon Center, 2001, s.6.

¹³¹ Betül Özyılmaz, "İran Nükleer Programının İki Yönlü Değişimi", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2254>, (17.11.2011)

¹³² Mustafa Kibaroğlu, "İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?", *Avrasya Dosyası-İran Özel Sayısı*, Cilt No:5, Sayı:3, 1999, s.271.

¹³³ Ali Shamkhani, İranlı bir amiral ve politikacıdır. 19 Ağustos 1997 ve 24 Ağustos 2005 tarihleri arasında Savunma Bakanı olarak görev almıştır. Bkz. <http://translate.google.com.tr/?hl=tr&tab=wT>, (15.06.2011).

edilmiştir.¹³⁴ Ekim 1998 tarihinde Ali Rafsanjani¹³⁵ kitle imha silahlarına bakış açılarını şu sözler ile ifade etmiştir.¹³⁶

“Kimyasal ve biyolojik silahlar fakir adamların atom bombasıdır ve kolaylıkla üretilebilirler. Kimyasal, biyolojik ve radyolojik silahların kesin sonuç alıcı olduğunu İran-Irak savaşı açıkça ortaya koymuştur. Biz hem taaruza ve hem de savunmaya yönelik kimyasal, biyolojik ve radyolojik silajlarla kendimizi teçhiz etmeliyiz...”

İran’ın Körfez’de üstünlüğünü korumak ve hegemonyayı sağlamak için çaba harcadığı rahatlıkla değerlendirilebilir. Batı ve komşularına karşı hasmane tutumuna rağmen, bunun bir çatışmaya döndürülmesine dair bir isteğe sahip olduğu söylenemez. İran, ekonomik durumundaki zorluğa, batının teknoloji ve silah satımındaki isteksizliğe, ABD’nin Rusya ve Çin üzerindeki sınırlayıcı baskılarına rağmen konvansiyonel silahlarını modernize etmenin yollarını aramaktadır.¹³⁷

3.2.1 Biyolojik ve Kimyasal Silahlar

Günümüzde, bilim adamlarının geliştirdikleri kimyasal ve biyolojik silahlar korkunç etkileri olan gazlar ve maddeler olup, yapımları da oldukça kolaydır. Bu durumda da en azından teorik olarak, ülkeleri, bu maddeleri kendi kullanımları için yapmaktan alıkoyacak hiçbir yol görülmemektedir.¹³⁸

İran’ın Kimyasal ve biyolojik silahlar üretimine dönük programlarının olduğu iddia edilmektedir. Bu iddianın doğruluğu bilinmemektedir. Bu iddiayı ortaya atanlar

¹³⁴ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.173.

¹³⁵ Ali Ekber Haşimi Rafsancani, İran’ın 1989 yılından 1997 yılına kadar başkanlığını yapmıştır ve ülkenin en zengin ve en güçlü vatandaşlarından biridir. 2009 başkanlık seçimi kampanyası sırasında Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad karşısında Mir Hüseyin Moussavi’yi desteklemiştir. Bkz. http://topics.nytimes.com/topics/reference/timestopics/people/r/ali_akbar_hashemi_rafsanjan/index.html, (15.06.2011)

¹³⁶ A.Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.173.

¹³⁷ Anthony Cordesman, “Concepts of Arms Control-III, Arms Control, Technology, and the Revolution in Military Affairs”, <http://csis.org/files/media/csis/pubs/armescontrol3.pdf>, (17.06.2011), s.45.

¹³⁸ *Büyüyen Tehlike Kimyasal Savaş*, M5 Savunma ve Silah Sistemleri Dergisi, İstanbul 1987, s.45.

bu silahların savunma amaçlı olmadığını, ya caydırıcı olarak, ya da saldırı amacına dönük olarak kullanılabileceğini söylemektedirler. İran tarafı bu iddiaları kesin bir dille reddederek, bu tür silahlara sahip olmak için bir program yürütmediğini, gerçekte her isteyen ülkenin dilediği zaman bu silahları üretebileceğini, çünkü biyolojik ve kimyasal silahları üretme teknolojisinin dünyada herkese açık bir bilgi olduğunu söyleyerek, bu alanda kendi çalışmalarının sadece bilimsel olduğunu ifade etmektedir. Bu silahları üretmenin neredeyse sıradan insanlar için bile mümkün olduğu, çünkü biyolojik olmasa bile kimyasal silah üretiminde kullanılan kimi maddelerin gündelik yaşama kadar girdiği iyi bilinmektedir.¹³⁹

İran, 1980 ortalarından itibaren büyük miktarda kimyasal savunmaya yönelik malzeme almıştır.¹⁴⁰ Irak'ın İran Silahlı Kuvvetleri'ne karşı kimyasal silahlar kullanmasını¹⁴¹ takiben, Tahran 1980'lerin ortalarında kimyasal silah geliştirme konusunda hızlı çalışmalar yürütmüş ve 1984'te başlamak üzere de Irak'a karşı İran da kimyasal silah kullanmaya başlamıştır. Günümüzde elinde kimyasal silah kullanabilme kabiliyeti bulunduran İran, halen geniş kapsamlı, güçlü ve kendinden destekli kimyasal silah altyapısını oluşturma konularında da oldukça başarılı gelişmeler göstermektedir. İran periyodik yıllar içerisinde elinde bulunan kimyasal silahları yok etmeyi mecbur kılan Kimyasal Silah Konvansiyonu'nu imzalamış bir ülke olmasına rağmen kimyasal silah üretimine yönelik olarak yenileştirmeyi ve geliştirmeyi sürdürerek altyapısını güçlendirmekte ve askeri cephane depolamasına devam etmektedir.¹⁴²

ABD Savunma bakanlığına göre; İran, Kimyasal Silahlar Konvansiyonu'na uyum göstermektedir. 1998 Mayıs oturumunda, ilk defa İran-Irak Savaşı'nda Irak'ı caydırmak için kimyasal silah programı uyguladığını kabul etmiş ve 1988'deki

¹³⁹ Ünal Gündoğan, *İran ve Ortadoğu*, 1. Baskı, Adres Yayınları, Ankara 2010, s.425.

¹⁴⁰ Anthony Cordesman, Arleigh Burke, "Saudi Arabia Enters the 21'th Century: The Military and Internal Security Dimension: Chapter Ten: Proliferation and Saudi Missiles", http://csis.org/files/media/isis/pubs/saudimilbook_10.pdf, (21.06.2011), s.24.

¹⁴¹ İran-Irak savaşı; 1980–1988 yılları arasında bölgesel hâkimiyet ve bir nevi mezhep çatışması nedeniyle yapılmış, yaklaşık bir milyon insan hayatını kaybetmiş olduğu bir savaştır. Net olarak kazanan belli olmadığı gibi, savaşa neden olan unsurlar da çözümlenememiş ve BM denetiminde savaş sona ermiştir. Bkz. Tuncer Topur, 1. Baskı, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2005, s.195.

¹⁴² James Brown, "Kitle İmha Silahları ve Ortadoğu", *Savunma ve Havacılık*, Cilt No:17, Sayı: 20613, Ankara 2003, s.67.

ateşkes ile programı durdurduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen üretim teknolojisi sağlamak için Rusya ve Çin ile irtibatını sürdürmektedir. CIA'in 2001 raporunda da İran'ın KİS teknolojisini yabancı kaynaklardan temin etmek için son derece aktif olduğu ifade edilmektedir.¹⁴³

Tahran'ın stoklarında su, kan, boğma ve sinir ajanları gibi çok çeşitli kimyasal ajanlar bulunmakta ve bu kimyasal silah ajanlarının üretimi geniş kapsamlı bir dış yardım ile başarıya ulaşmaktadır. Sanayi kimyasallarının ikili kullanımı, teknolojileri ve teçhizatı konularında aktif olarak İran'ı destekleyen Çin ve Rusya gibi ülkeler olsa da İran, yabancı kaynaklardan bağımsız olarak kendi üretim kabiliyetini geliştirmek üzere oldukça yoğun gayret göstermektedir. İran'ın kimyasal ajanların üretiminde kendi üretimini geliştirmede daha da başarılı olması, İran'ın diğer ülkeler için potansiyel bir tedarikçi olduğu anlamına gelmektedir. En büyük üretim merkezi Tahran'ın doğusunda yer alan Damghan olmak üzere yıllık toplam 1.000 tonluk üretim kapasitesi bulunan İran'ın stoklarında binlerce ton çeşitli ajanların olduğu tahmin edilmektedir. İran'ın, mermi ve bomba tedarik sistemlerinin yanı sıra, SCUD füze sistemlerinde kullanılmak üzere kimyasal savaş başlıkları ürettiği de belirtilmektedir.¹⁴⁴

İran'ın biyolojik silahlar ile ilgili faaliyetleri 1982 yılında başlamıştır. Çok küçük ölçekli, nispeten sınırlı tesislere ihtiyaç gösteren Mikotoksin¹⁴⁵ üretimi için Avrupa'dan uygun kültür ithal etmiştir. CIA raporlarına göre İran, çift kullanımlı biyoteknolojik teçhizatı Avrupa ve Asya'dan temin etme yollarını aramaktadır.1996 yılında, İran'ın biyolojik silahları kullanabilme yeteneğinde olduğu; bunun da ötesinde, biyolojik silah ürettiği ve bunu silahlara yüklemeye çalıştığı yolunda gizlilik dereceli olmayan bilgiler mevcuttur. İran, muhtemelen kuru depolanabilen ajanları üretim ve bunları püskürtme teknolojilerine sahiptir. Bu teknolojiler, uygun savaş başlığı geliştirmesini kolaylaştırmaktadır.¹⁴⁶ Araştırma kaynakları İran'ın muhtemelen hem toksinleri hem de yaşayan organizmaları biyolojik silah ajanları olarak

¹⁴³ Anthony Cordesman-Arleigh Burke, a.g.m., s.25.

¹⁴⁴ James Brown, a.g.m., s.67.

¹⁴⁵ Küfler, gıdaların yetiştirilmesi veya depolanması esnasında oluşurlar. Hepsi olmamakla beraber bazıları, insan ve/veya hayvanlar tarafından tüketildiğinde hastalığa neden olan zehirli maddeler üretirler. Bu maddeler mikotoksin olarak adlandırılır. Bkz. <http://www.food-info.net/tr/tox/myco.htm>, (17.06.2011)

¹⁴⁶ Anthony Cordesman, a.g.m., s.54.

araştırdığını ve kimyasal silah envanteri dahilinde kullanabileceklerini belirtmektedir¹⁴⁷

3.2.2 Nükleer Silahlar

Sahip olduğu jeopolitik konumu, doğal kaynakları, nüfus gücü, tarihsel ve kültürel birikimi ile ideolojik tutumu nedeniyle Orta Doğu'nun en önemli ve en etkin ülkelerinden birisi olan İran'ın dış politikasının yakından takip edilmesinin ve doğru biçimde değerlendirilmesinin bölgeye yönelik politikalar geliştirmek isteyen devletler açısından ne derece önemli olduğu aşikârdır.¹⁴⁸

Nükleer silah geliştirerek insanlık tarihinde unutulmayacak acı bir tecrübe kazandıran ABD, Hiroşima ve Nagazaki'de etkilerini en açık şekilde gördüğü nükleer teknolojinin yayılmasını engellemek düşüncesiyle belli bir süre bu alanda gizlilik politikası izlemiş ve diğer ülkelerle bu konudaki birikimlerini paylaşmamıştır. Ancak 1949 yılında SSCB'nin nükleer silahları geliştirmesi karşısında ABD öncelikle en yakın müttefiki İngiltere ile bu alanda iş birliğine gitmiş ve birikimlerini paylaşmıştır. İngiltere de 1952 yılında ilk nükleer denemesini gerçekleştirmiştir. Bu süre zarfında ABD firmaları yönetim tarafından kısıtlanırken İngiliz firmalarının nükleer teknoloji transfer etmelerinden büyük mali kazanç etmelerinin görülmesi sonucu, ABD gizlilik politikasını değiştirerek nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımının yaygınlaşmasını, ancak bunu yaparken nükleer silah yapımını teşvik etmeyecek ve gerekirse engelleyecek önlemleri de içeren bir politika benimsemiştir. Bu politikanın dünyaya açıklanması 8 Aralık 1953 tarihinde dönemin ABD Başkanı Eisenhower'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı ve "Barış için Atom" olarak tanımlanan konuşmasıyla olmuştur. Bu bağlamda ABD yönetimleri öncelikle dost ve müttefik olarak gördükleri ülkelere küçük çaplı araştırma reaktörleri vererek bu ülkelerde zamanla nükleer santralleri çalıştırabilecek kadroların yetişmesini sağlayacak bilimsel alt yapının oluşturulmasını teşvik politikasını izlemiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ James Brown, *a.g.m.*, s.68.

¹⁴⁸ *İran'ın Bölgesel Politikalarına Bakış*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2204/iranin_bolgesel_politikalarina_bakis, (19.06.2011)

¹⁴⁹ Mustafa Kibaroglu, "İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler", <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-HarbAkademileri-Sempozyum-Iran-Mart2006.pdf>, (19.06.2011), s.1.

İran'da nükleer çalışmaların başlamasını Soğuk Savaş'ın bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İran'da etkinlik kazanmıştır. ABD, komünizmin yayılması ve SSCB'nin yeniden İran'a girme endişesi ile İran'ın askeri kapasitesini artırma yoluna gitmiştir. İran'da da ilk nükleer çalışma 1957'de ABD desteği ile başlamıştır.¹⁵⁰ ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower döneminde ABD, dost ve müttefik olarak gördüğü bazı küçük ülkeleri teknolojik olarak desteklemiş ve bu bağlamda İran'da küçük ölçekli araştırma reaktörünün kurulmasını sağlamıştır. Bu çerçevede 1957 senesinde ABD ile İran, nükleer enerjinin barışçıl amaçlı kullanılmasına yönelik olarak işbirliği anlaşmasını imzalamış ve 1959 yılında Tahran Nükleer Araştırma Merkezi'nin kurulmasını sağlamıştır.¹⁵¹ ABD sadece yeni büyüyen ve özellikle İngiltere ve Kanada'nın oldukça aktif olduğu nükleer arenada söz sahibi olmak istememekteydi. Basra körfezinde asayiş sağlamak için İran'ın gücünü artırma ihtiyacı da hissetmekteydi. İran tarafında ise Şah nükleer güç olmanın getireceği prestijden etkilenmişti. Özellikle Irak'a yönelik güvenlik endişelerine bağlı olarak bölgede güçlü olmak istemekteydi.¹⁵²

İran'ın nükleer programı iki dönemde incelenebilir. İlk dönem, İran'ın Batı Bloku'nun yakın müttefiki olduğu şah dönemidir. İkincisi, 1979'daki İslam Devrimi'yle gelen İslami rejimin yürüttüğü nükleer programdır.¹⁵³

3.2.2.1 Şah Döneminde İran Nükleer Programı

İran Şah'ı İslam Devrim'inin gerçekleştiği 1979 yılına kadar ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olarak kalmıştır. Şah, ABD'nin Ortadoğu politikalarına tam destek verdiği gibi, 1973 Arap-İsrail savaşı sonrasında fiyatı yükselen petrol satışından elde ettiği büyük miktardaki dolarlarıyla ilgi odağı olarak kalmaya devam etmiştir. Şah, ABD'nin SSCB'yi gözetmesine ve Basra Körfezi'nde ABD çıkarlarının

¹⁵⁰ Muhammad Sahimi, "Iran's Nuclear Energy Program. Part V: From the United States Offering Iran Uranium Enrichment Technology to Suggestions for Creating Catastrophic Industrial Failure", <http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html>, (21.06.2011)

¹⁵¹ Mustafa Yetim-Rıdvan Kalaycı, "Türkiye İran İlişkileri: "Sıfır Sorun mu?", Nükleer Sorun mu?", *Akademik ORTADOĞU*, Cilt No:5, Sayı:2, 2011, s.97.

¹⁵² Betül Özyılmaz, a.g.m.

¹⁵³ Evren İşbilen, a.g.e., s.108.

korunması için topraklarının kullanılmasına izin verdiği bu süreçte, gözde müttefik olarak kalmış, ABD de buna karşılık nükleer silahlar hariç olmak üzere istediği tüm modern askeri teçhizat ve silahları sağlamıştır. Şah liderliğinde İran, ABD sayesinde bölgesel güç haline gelmiştir.¹⁵⁴ Bu çerçevede 1967 yılında ABD desteği ile AMF (American Machine and Foundary) tarafından Tahran Üniversitesi'nde, 5 MW gücündeki ilk nükleer araştırma reaktörü kurulmuştur. Bu gelişmelerin ardından İran, 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı (NPT) imzalamış ve 1970 yılında meclis onayından geçirmiştir. Bu anlaşmayı imzalayan İran, bu vesileyle antlaşmanın kendisine tanıdığı hakla, hiçbir ayrıma maruz kalmadan barışçıl amaçlarla nükleer faaliyetlerini yürütme, üretim ve araştırma yapma, gerekli malzemeleri ve teknolojiyi temin etme hakkı kazanmıştır. İran bu dönemde Mısır ve İsrail ile birlikte ABD'nin Ortadoğu'daki üç temel direğinden biri haline gelmiştir. Diğer taraftan 1973 Arap-İsrail savaşı ve bunu takiben ortaya çıkan petrol krizi, petrol ihracatçısı olan İran'ın döviz rezervlerinde patlamaya ve İran ekonomisinde olağanüstü bir yükselişe neden olmuştur. Bu durumu gören İran Şahı nükleer programı genişletme kararı alarak 2000 yılına kadar 23.000 MW'lık nükleer güç kapasitesi projesinin gecikmeksizin başlatılması kararını almıştır. Bu projeyi bir an evvel başlatmak için de 1974 yılında İran Atom Enerjisi Kurumunu kurmuştur. İran 3 Mart 1975 tarihinde ABD ile toplam kapasitesi 8.000 MW olan sekiz reaktörün kurulması için 15 milyar dolarlık bir anlaşma imzalamıştır.¹⁵⁵ ABD'nin nükleer işbirliği adımları bunlarla sınırlı kalmamış ve işbirliği, Başkan Gerald Ford'un Tahran'a Nükleer yakıttan plütonyumu ayrıştırma imkanı sunan Amerikan yapımı yeniden işleme tesisi satın alma ve çalıştırma teklifinde bulunan yönergeyi imzalamasına kadar varmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Nihat A. Özcan, "İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Etkileri", http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269869551r4959.Iran_Sorununun_Gelecegi_Senaryolar_Bolgesel_Etkiler_ve_Turkiye_ye_Oneriler.pdf, (21.06.2011), s.11.

¹⁵⁵ Arzu C. Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, 1. Baskı, USAK Yayınları, Ankara 2009, s.31-32.

¹⁵⁶ Jahangir Amuzehar, "Nuclear Iran: Perils and Prospects", *Middle East Policy*, Cilt:13, Sayı:2, 2006, s.91.

Tablo 9: Petrol İhracatı, Askeri Harcamalar 1973-1992

Ülke	Petrol İhracatı (milyon ton)	Askeri Harcamalar (milyon 1992 USD)	Askeri Harcamalar/ Petrol İhracatı Değeri (%)
Cezayir	1.089	22.052	9.8
İran	2.569	266.603	52.0
Irak	1.345	149.662	49.6
Kuveyt	1.404	53.100	17.6
Libya	1.489	46.273	14.6
Suudi Arabistan	6.203	418.831	30.4
B.A.E.	1.692	32.424	9.4
Toplam	15.793	988.945	29.3
Kaynak: Qystein Noreng, <i>Petrol ve İslam</i> , Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s.355.			

İranlılar petrolü korumak için güçlü olmak zorundaydılar. Güçlü olmak demek ise güçlü bir orduya sahip olmak ve onu modern ve yok edici silahlarla donatabilmektir. Petrol, insan gücü ve devrim ideolojisinin itelemesiyle, İran'ın bölgede göz ardı edilemez bir güç olma isteği vardı.¹⁵⁷

İran'ın nükleer enerji çalışmalarının gelişmesinde sadece ABD değil Avrupalı ülkeler de çok önemli rol oynamıştır. 1974'te İran ve Almanya arasında İran'ın Buşehr kentinde 1200 Megavatlık bir santralin kurulması kararlaştırılmıştır. Buşehr'deki nükleer santral antlaşması Batı Almanya şirketi olan Kraftwerk Union tarafından imzalanmıştır. Ayrıca aynı yıl 900 Megavatlık bir nükleer santralin Bender Abbas'ta yerleştirilmesi için Fransa ile antlaşma yapılmıştır. Aynı dönemde Belçikalılar tarafından Karj'da Nükleer Tıp Merkezi kurulmuştur. Şah döneminde İran'ın nükleer çalışmaları sadece reaktör inşa etmekle kalmamış, aynı zamanda uranyum zenginleştirme şirketlerine de ortak olmuştur. İran Fransızların dünyanın en

¹⁵⁷ Shahram Chubin, "Does Iran Want Nuclear Weapons?", *Survival*, Cilt:37, Sayı:1, 1995, s.90.

büyük uranyum zenginleştirme şirketi olan Eurodiff'in %10 ortağı olduğu bilinmektedir.¹⁵⁸

Şah aynı dönemde nükleer alanda bilim adamları ve teknik personel kadrosunu oluşturabilmek için yüzlerce öğrenciyi nükleer fizik ve mühendislik alanında eğitim görmek üzere ABD, Fransa, İngiltere, Hindistan ve Almanya'ya göndermiştir. 12 Nisan 1977 tarihinde ise ABD ve İran arasında nükleer teknoloji değişimi ve nükleer güvenlikte işbirliği konularında bir antlaşma imzalamıştır. 31 Aralık 1977 tarihinde de ABD Başkanı Carter, ilişkilerin daha da geliştirilmesi için İran'a ziyarette bulunmuş ve ertesi gün, kullanılmış yakıtın yeniden işlenmesi hususunda ABD tarafından İran'a "en çok gözetilen ulus kaydı" statüsü verilmiştir. 10 Temmuz 1978 tarihinde de ABD ve İran arasında nükleer enerji antlaşması imzalanmıştır.¹⁵⁹

Şah'ın yönetiminin hüküm sürdüğü bu dönemde İran'ın tehdit algılamaları kuzeyde güçlü komşusu SSCB'den ve bölgesel hegemonya için rekabet ettikleri komşusu Irak 'dan az ölçüde de Arap dünyasının bölgesel güçleri olan Mısır ve Suudi Arabistan'dan kaynaklanıyordu. Şah döneminde İran-İsrail ilişkilerinin dostane olduğu bilinen bir gerçektir. Son yıllardaki İran yöneticilerinin İsrail'e yönelik tehdit edici açıklamaları o dönemde gündemde değildi, fakat Tahran'ın İsrail'i bölgede potansiyel bir rakip olarak gördüğü ve gücünü dengelemek istediği de iddia edilmiştir.¹⁶⁰

Şah'ın nükleer enerji hususunda çok istekli olması ve bu yönde kararlar almasına rağmen, bu kadar hırslı başlayan bir nükleer projenin içerisinde nükleer silah geliştirmeye yönelik beyan edilmiş açık bir niyet bulunmamaktaydı. Yapılan resmi açıklamalarda; nükleer silah üretme arzusunun var olmadığı, planlanan nükleer tesislerin de elektrik üretimi amacına hizmet edeceği söylenmekteydi.¹⁶¹Şah Muhammed Rıza Pehlevi nükleer gücün uluslararası arenada sağladığı gücün

¹⁵⁸ Arif Keskin, "İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", <http://www.turksam.org/tr/a77.html>, (01.07.2011)

¹⁵⁹ Arzu C. Ekinci, *a.g.e.*, s.33.

¹⁶⁰ Chris Quillen, "Iranian Nuclear Weapon Policy Past, Present and Possible Future", *Meria Journal*, Cilt:6, Sayı:2, 2002., s.18.

¹⁶¹ Arzu C. Ekinci, *a.g.e.*, s.35.

farkındaydı. Eylül 1974'deki bir konuşmasında; “ *Günümüz dünyası nükleer güçler ile nükleer olmayan güçlerin oluşturduğu bir problematikle karşı karşıyadır. Biz (İran) nükleer silah sahibi olmayan güçler kategorisindeyiz, bu yüzden ABD gibi nükleer yeteneği olan bir ülkenin dostluğu mutlak ölçüde elzemdir.*”¹⁶² demiştir. 1976 yılında İran Atom Enerjisi Organizasyonu'na ayrılan ödenecek miktar bir yıl önceki 30.8 milyon \$'dan 1 milyar \$'a çıkarılmıştır. İran nükleer bilim alanında zamanın en ileri teknolojilerine ilgi duymuş, örneğin 1978 yılında lazer teknolojisine yatırım yapmıştır.¹⁶³

İran Şah'ı bazı konuşmalarında ülkenin güvenlik rejimini ve bu rejime yönelebilecek tehditleri analiz ettikten sonra, bu tehlikelerle baş etmede nükleer silahların kullanılacak yöntemler arasında bulunmadığına dikkat çekmiştir. Hem bölgedeki diğer komşularının İran kadar gelişmiş silah ve teknolojiye sahip olmadıkları ve olmayacakları varsayımından hareketle, hem de nükleer silahlara sahip Sovyetler birliği karşısında üretilecek üç, beş nükleer silahla mücadele edilemeyeceği gerçeğinden hareketle Şah, İran'ın nükleer silahlara ihtiyacı olmadığını söylemiştir. Şah, bu gerçeklerden yola çıkarak nükleer silahlara sahip olmanın sıkıntı yaratmaktan ve silahlı güçler programına fazladan bir yük teşkil etmekten başka bir işe yaramayacağını söylemiştir. Ancak, İran Şah'ı mevcut açıklamalarının sadece mevcut dünya dengeleri ve koşulları için geçerli olduğunu, 20 yıl sonra koşullar değiştiğinde yeniden seçenekleri gözden geçirmenin söz konusu olacağını ifade etmiştir.¹⁶⁴

3.2.2.2 1979 İslam Devrimi Sonrasında İran Nükleer Programı

1979 Şubat ayında İran'da, özellikleri ve benimsediği ilkeler bakımında şimdiye kadar gerçekleşen Fransız, Rus ve Çin devrimlerinden farklılıklar gösteren bir devrim gerçekleşmiştir. Ayetullah Humeyni'nin öncülüğünde gerçekleşen ve

¹⁶² Chris Quillen, *a.g.m.*, s.17-18.

¹⁶³ “Iran Profile Nuclear Chronology, 1957-1985”, http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/chronology_1957_1985.html, (05.07.2011).

¹⁶⁴ Arzu C. Ekinci, *a.g.e.*, s.35.

ülkede monarşiyi (Şah Rejimini) devirerek, İslam Cumhuriyetinin kurulmasına sebep olan devrim, her şeyden önce gerçekleşen ilk “dinci” devrimdir. İlk defa, egemen ideolojisinin, örgütlenme biçimlerinin, yönetici kadrolarının ve amacının tamamen dine dayalı olduğu bir devrim gerçekleşmiştir. Devrimin uluslararası ilişkiler bakımından en önemli özelliklerinden bir başkası da İranlıların onu algılama biçiminden kaynaklanmaktadır. Çünkü devrimi “evrensel” görerek, “İslam ihracı” politikası ile Batı ve ABD’nin tepkisini çektiği gibi, birçok Müslüman-Sünni ülkelerinde endişesine yol açmıştır.¹⁶⁵

1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi’ni takiben İran’ın nükleer faaliyetlerinde azalma gözlemlenmiştir. İslam Devrimi’nin İran’ın nükleer faaliyetlerini çeşitli şekillerde etkilediğini söylemek mümkündür. İlk olarak, Devrim ortamında Batı’da eğitim almış profesyonellerin birçoğu ya ülkeden kaçmış ya da sürgüne gönderilmiştir. Bu profesyonellerin içinde İran’ın en iyi nükleer bilimcileri de bulunmaktaydı. Bir diğeri ise hem ABD hem de İran’ın Avrupalı işbirlikçileri İran’ın yeni hükümetine nükleer destek konusunda istekli değillerdi. Çünkü yeni rejimin söylevleri ve tavırları Amerika ve Batı karşıtı idi. Son olarak da Ayetullah Humeyni’nin İran’ın nükleer gücünü geliştirmek gibi bir önceliği bulunmamaktaydı.¹⁶⁶

İran Şahı’nın da belirttiği gibi, dünya dengeleri aniden hiç tahmin edilmeyen bir yöne doğru kayabilmektedir. Zira silahlı kuvvetlerinden bu kadar emin olan İran Şahı’nın tahtı, bölge devletleri tarafından değil bizzat kendi halkı tarafından devrilmiştir. Bunun uzantısının da 10 yılda geliştirilen ve ivme kazanan nükleer program ve buna bağlı olarak kurulan ilişkilerin tümü 1979 yılında gerçekleşen İran devrimi ile sekteye uğramıştır.¹⁶⁷ Rejimin ABD ve Batı karşıtı olması nedeniyle, nükleer alandaki bütün antlaşmalar Batılılar tarafından iptal edilmiştir. Diğer taraftan, İslam rejimi yöneticileri de çalışmalarını devam ettirmek istememiştir. Yeni yöneticiler nükleer çalışmalarını, ülkenin zengin petrol ve doğal gaz enerjisine sahip olduğu için doğru bulmamıştır.¹⁶⁸ 1978-1980 süresince yeni Humeyni hükümeti Şah’ın nükleer programının birçoğunun yok olmasına müsaade etmiş ve programı destekleyen

¹⁶⁵ Türel Yılmaz, “Ortadoğu ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ankara 2008, s.641.

¹⁶⁶ Betül Özyılmaz, a.g.m.

¹⁶⁷ Arzu C. Ekinci, a.g.e., s.36.

¹⁶⁸ Arif Keskin, “İran’ın Yeni Güvenlik Konsepti ve Değişen Küresel ve Bölgesel Konumu”, *Hedef Neden İran?*, İstanbul 2008, s.109.

Fransız ve Alman kontratlarını iptal etmiştir. Mart 1979'da İran, Almanya'daki KWU (Kraftwerke Union) Buşehr'deki reaktör projelerini çabucak İran'a devretmek yerine faaliyetine son verip muhafaza altında tutma isteğini reddetmiştir. KWU 1979 Ağustos ayının sonlarına doğru reaktör yerlerini İran'ın üzerine devretmiş ve İran da Kasım'ın sonlarına doğru KWU ile geçmişte yapılan tüm anlaşmaları feshetmiştir. Bir rapora göre de bilimsel kadro 13 kişiye indirilmiştir.¹⁶⁹ Birçok gözlemci ilk başlarda Ayetullah Humeyni'nin kişisel olarak kitle imha silahlarına ahlaki ve dinsel gerekçelerle olumlu gözle bakmadığı ve bu nedenle de Şah'ın nükleer programının takipçisi olmadığını ileri sürmüştür.¹⁷⁰

İslam devrimi dünyaya gözünü açtığı anda karşısında baştan aşağı silahlandırılmış Saddam Hüseyin'i görmüştür. Humeyni rüzgârının Ortadoğu'da öteki ülkeleri etkileyebileceğini düşünen ABD ile Orta Asya ve Kafkaslardaki Müslüman halkın şeriat sisteminden etkilenmesinden korkan SSCB, Tahran'daki rejimi yıkabilmek adına Irak'a büyük destek vermişlerdir. Sekiz sene süren savaş bir milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Soğuk savaş bittikten sonra da ABD rejim değişikliği hedefinden vazgeçmemiş, her çeşit ambargoyu uygulamıştır.¹⁷¹

Humeyni döneminde, nükleer çalışmaların durdurulmasının sebeplerinden biri de 1980-88 yıllarında cereyan eden İran-Irak savaşıydı. Uzun yıllar süren savaş, İran'ı ciddi anlamda ekonomik sıkıntıya sokmuştur. Zaten petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olduğu düşüncesiyle İran, savaş sırasında nükleer çalışmalarının ciddi masraflarını karşılayabilecek finansmana da sahip olmadığından nükleer enerjinin çok da gerekli olmadığını düşünerek nükleer faaliyetlerini durdurmuştur. Savaş süresince Irak, Mart 1984, Şubat 1985, Mart 1985, Haziran 1986 ve Kasım 1987'de de iki kez olmak üzere tam altı kez Busehr bölgesini bombalayarak, buradaki iki reaktörü de tahrip etmiştir. İran, Irak'ın bu saldırılarında sonra askeri gücün önemini anlayarak askeri kapasitesini artırma eğilimine gitmiştir.¹⁷²

¹⁶⁹ Anthony Cordesman, "Iran and Nuclear Weapons", <http://csis.org/files/media/isis/pubs/iranbackground032100.pdf>, (15.11.2011), s.5.

¹⁷⁰ Chris Quillen, *a.g.m.*, s.19.

¹⁷¹ Murat M. Hakkı, *Türkiye, Ortadoğu ve Avrasya'yı Neler Bekliyor?*, Ötüken Neşriyatı A.Ş., İstanbul 2007, s.126.

¹⁷² Pınar Hüseyinoğlu, "İran'ın Nükleer Programı ve Bölge Dengelerine Yansımaları", *Satranç Tahtasında İran Nükleer Programı*, İstanbul 2007, s.365.

Devrimin sonrasında İran'ın Irak ile savaşa sürüklenmesi, İranlıların silahlanma arayışlarının gerisindeki gerekçelerden birini oluşturmaktadır. Nitekim askeri açıdan dışa bağımlılığın sonucunu, İran-Kontra¹⁷³ olayında olduğu gibi kendilerinin imajına derin darbeler vuracak şekilde yaşamışlardır.¹⁷⁴

1980- 1888 yılları arasında devam eden İran-İrak savaşı ve beraberinde gelen ağır ekonomik fatura sonrasında İran'ın elektrik enerjisine olan ihtiyacı da bir hayli artmıştır. Diğer taraftan savaş sırasında İran, gelişmiş teknolojiye sahip olmanın öneminin farkına varmış ve nükleer teknolojinin yaratacağı avantajları düşünmeye başlamıştır. Bu durum sonucunda İran İslam Rejimi, 1989 yılından sonra Cumhurbaşkanı Haşemi Rafsanjani'nin dini lideri ikna etmesi üzerine nükleer enerji hususunda yeniden atağa geçmiştir. Bu politikanın değişiminde İran-İrak savaşı ciddi şekilde etkili olmuştur. İran, 1989 yılından sonra askeri gücü ve kapasitesini artırmak için yoğun şekilde çalışmaya girmiştir. Savaş boyunca olumsuz etkilenen ekonomisi ve güvenlik kaygıları, bu kararın alınmasına giden yolları açmıştır.¹⁷⁵

Devrim sonrası dönemde Şah döneminde nükleer ortaklar olarak görülen Batılı ülkelerin yerini Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerin almıştır.¹⁷⁶ 1979 devrimi ile Batı ile bağlarını koparan İran, yüzünü Çin ve Rusya'ya dönmüştür. 10 Ekim 1992 tarihinde Rafsancani, Çin'den bir ya da iki 300–330 megavatlık reaktör satın almasına ilişkin görüşmelerin bittiğini açıkladığı ziyaret Pekin'de gerçekleştirilmiştir. İran Savunma Bakanı tarafından bir reaktör daha alınmasına ilişkin görüşler ziyaret boyunca da dile getirilmiştir. Temmuz 1994'te İran ile Çin Tahran yakınlarında Çin'in 300 megavatlık bir reaktör inşa edeceği bir anlaşma imzaladıklarını açıklamışlardır. O zamandan beri İran Çin'deki Quinshan ve Zhejiong bölgelerindekilere benzeyen iki tane 300 megavatlık hidrolik nükleer reaktörünü Çin'den satın alma isteğini açıklamaya başlamıştır. İranlı görevliler

¹⁷³ İran Kontra skandalı, Ronald Reagan yönetimi sırasında 1987'de ABD'de gelişen politik bir skandalın adıdır. ABD yönetim kademesinden bazı kişilerin, İran'a silah satması ve gelirlerin illegal bir şekilde Nikaragua'da dönemin solcu yönetimini devirmeye çalışan sağcı isyancılarını desteklemek için kullanılmasını kapsar. Bkz; Sait Budak, "İran-Kontra Skandalı", <http://www.makaleler.com/gazete-makaleleri/iran-kontra-skandalı.htm>, (11.06.2011).

¹⁷⁴ Ünal Gündoğan, *a.g.e.*, s.420.

¹⁷⁵ Arzu C. Ekinci, *a.g.e.*, s.36-37.

¹⁷⁶ Evren İşbilen, *a.g.e.*, s.113.

anlaşmada 800–900 milyon dolarlık bir peşin ödeme yaptıklarını belirtmişlerdir. Raporlar Ekim 1995'te Çin'in, Tahran'ın 160 km kuzeydoğusundaki Karaij'de calutron üretiminin kolaylık tesislerinin gelişiminde İran'a yardım ediyor olduğunu su yüzüne çıkarmış ve İçişleri Bakanlığı Çin'in 1996 yılında İsfahan dolaylarındaki gaz difüzyonu kolaylık tesislerinin gelişiminde İran'a yardım ettiğini belirtmiştir.¹⁷⁷ Çin ile İran arasındaki nükleer işbirliği kendini son olarak uranyum dönüştürme ve zenginleştirme çalışmalarında göstermiştir. Örneğin Haziran 1994'te Çinli uzmanların Rudan ve Şiraz'da uranyum zenginleştirme tesislerinin inşasında görev aldıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte ABD'nin baskısı bu konuda sonuç vermiş ve Çin'in İran'a Uranyum zenginleştirme konusunda vermeyi taahhüt ettiği desteği önemli ölçüde azaltmıştır.¹⁷⁸ Çin hükümeti kesin olarak programından saptığı kanıtlanmadığı sürece İran'ın nükleer faaliyetlerini devam ettirebileceği ve barışçıl nükleer teknoloji hakkında yararlanabileceği şeklindeki tutumunda ısrarcı olmuştur.¹⁷⁹

İran'ın nükleer çalışmalarında günümüzdeki en etkili ülke Rusya'dır. Nükleer tesislerin inşasının hız kazanmasını sağlayan Rusya ile İran'ı birbirine bağlayan unsurlar; sisteme bakış açıları ve ortak çıkarlarıdır. Her iki devletin de, ABD'nin kendini egemen güç olarak tanımlaması ve tek kutuplu düzenden rahatsızlıkları; iki ülkenin tek bir safta buluşmasını sağlamıştır. Fakat zaman içinde Rusya çıkarları sebebiyle aynı safta buldukları İran ile yine kendi çıkarları için ayrı düşmüş ve İran aleyhinde bir tutum sergilemeye başlamıştır. En önemli çıkar olarak da Amerika'nın İran yönetimini ele geçirmesi durumunda Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki pozisyonunun değişecek olmasıdır.¹⁸⁰

Rusya özellikle 2000'li yılların başlarında İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili konularda arka planda kalmıştır. Fakat son zamanlarda bu tutumunu bırakmaya başlamıştır. Öyle görünmektedir ki İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili konu ve tartışmalarda son birkaç yıldır resmin dışında kalan Rusya tekrar insiyatif almak peşindedir. 1990'lı yıllardan itibaren İran'ın nükleer faaliyetleri ile ilgili her tartışmada

¹⁷⁷ Yavuz Cankara, *a.g.e.*, s.119-120.

¹⁷⁸ Gill Bates, "Chinese Arms Exports to Iran", *MERIA Journal*, Cilt:2, Sayı:2, 1998, s.64–65.

¹⁷⁹ Arzu C. Ekinci, *a.g.e.*, s.38.

¹⁸⁰ Edina Bekteşeviç, "İran'ın Nükleer Çalışmaları", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1364>, (17.11.2011)

yer alan ve kendisini İran'ın tarihi ve istikrarlı bir ortağı olarak gören ve gösteren Rusya aslında İran'ın nükleer çalışmalarına karşı şüpheli değilse de İhtiyatlı olagelmıştır. Ancak 1992 yılından itibaren Rusya ile İran arasında İran'da nükleer tesisler kurma şeklinde başlayan ve daha çok işbirliği görüntüsü veren nükleer ilişki Rusya açısından bir çelişki gibi gözükmektedir. Rusya, İran'ın nükleer programından duyduğu endişeye rağmen stratejik bir tercih yapmış ve İran'ın nükleer programından elde edilen ekonomik kazanımların İran'ın nükleer programı ile ilgili endişelere tercih edilebilir olduğu kararına varmıştır.¹⁸¹ Gorbaçov'un SSCB'nin yönetimine gelmesinin üzerine ilişkileri geliştirmek için İran Devlet Başkanı Haşimi Rafsancani 1989 yılında Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında nükleer alanda işbirliği kararı alınmıştır ancak 90'lı yıllarda Doğu Bloğunda yaşanan dağılma SSCB'yi de etkilemiş ve bu işbirliği duraklamıştır. Ancak 1995 yılında iki ülke oldukça kapsamlı bir işbirliği antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre her yıl İran'dan Rusya'ya nükleer alanda uzmanlık eğitimi almak için 20-30 yüksek lisans ve doktora öğrencisi gönderilecektir.¹⁸² Bu antlaşmanın ışığında İranlı nükleer bilimciler ve uzmanlar Rusya'nın önde gelen nükleer araştırma merkezlerinden Novovoronezh'de eğitim almaya başlamışlardır. ABD'nin tüm baskılarına rağmen işbirliğini durdurmayı kabul etmeyen Rusya, mevcut kaygıların, ABD'nin sorunu olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸³ Rusya açısından bakıldığında İran'ın gösterdiği direnç, ABD'nin işini Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'da zorlaştırmakta ve bu durum da Rusya'nın işine yaramaktadır. ABD'nin eline geçmiş bir İran, Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki konumunu olumsuz etkileme gücüne sahiptir. Dolayısıyla Rusya, İran'a önem vermektedir.¹⁸⁴

İran'ın Rusya ile olan anlaşmaları daha da başarılı olarak yeniden başlamıştır. Kasım 1994'te İran, Şah zamanında Alman şirketleri ile başlayan Buşehr'deki reaktörü tamamlamak için Rusya ile 780 milyon dolarlık bir anlaşma yapma konusunda anlaşmıştı söyledi. İran bu anlaşmayı masrafın 859 milyon dolara ulaştığı bir zaman olan 8 Ocak 1995'te imzalamıştır. Buşehr'deki bu nükleer bina KWU şirketinin 1976'da inşa etmeye başladığı tamamlanmamış iki tane 1200

¹⁸¹ Cenap Çakmak, "ABD ve Nükleer İran Krizi: Sorun Ne ve Nereye Gidiyor?", *Satranç Tahtasında İran Nükleer Programı*, İstanbul 2007, s.102.

¹⁸² Arda Ercan-Bilge Hamarat, "İran Nükleer Programı ve Türkiye'ye Etkileri", *Satranç Tahtasında İran Nükleer Programı*, İstanbul 2007, s.352.

¹⁸³ Arzu C. Ekinci, *a.g.e.*, s.40.

¹⁸⁴ Arif Keskin, *a.g.m.*, s.120.

megavatlık reaktörü de içermektedir.¹⁸⁵ Dönemin Rusya Atom Enerjisi Bakanlığı Sözcüsü 1998 tarihinde halka açık bir konuşmada, Rusya'nın Buşehr'de ek olarak yapılması planlanan iki adet nükleer reaktör inşaatı konusunda İran ile prensipte anlaşmaya vardıklarını açıklamıştır. Sadece prensipte anlaşmaya varıldığı ancak henüz, diğer proje bitmeden başka bir nükleer santralin inşaatına başlanmayacağı da diğer açıklamalarda söylenmiştir.¹⁸⁶

Akademik ve düşünce kuruluşları, çevreleme politikalarının İran'ı Rusya'ya daha çok yakınlaştırdığını ve Batı'yı daha fazla dışlamasına neden olduğunu yazmışlardır. Bu bağlamda, Rusya-İran yakınlaşması yalnızca enerji değil, silah alım satımı alanlarına da kaymıştır.¹⁸⁷ Rusya İran'a yalnızca nükleer programında ve füze programında kullanacağı malzemeyi değil bunun dışında denizaltıları, denizden ateşlenen ve karadan karaya füzelerin de içinde bulunduğu gelişmiş konvansiyonel silahlar da tedarik etmektedir. Rusya ve İran bunun dışında özellikle ABD İran'ın Hazar enerjisine ulaşmasını ve Rusya'nın Hazar enerjisini planlamasını engellediği zamanlarda Hazar'da ortak menfaatlere sahiptirler. Rusya ile İran arasındaki ilişkileri tetikleyen asıl gelişme ise aslında Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin küresel bir güç olma amacına yönelik politikaları olmuştur. Özellikle SSCB'nin dağılması ve soğuk Savaş'ın sona ermesinin getirdiği tek süper güç olmanın avantajlarını değiştirerek dünya politikasında insiyatifi düşünen ABD, bununla paralel olarak artan ekonomik avantajları da sonuna kadar kullanarak siyasal üstünlüğünü ekonomik üstünlükle perçinlemek istemiştir. Bu doğrultuda Orta Asya ve Hazar Bölgesi'ndeki petrol paylaşımından önemli paylar edinerek bir anlamda Rusya'nın arka bahçesine gelip yerleşmiştir. ABD'nin giderek Orta Asya ve Hazar'da askeri siyasi varlığını arttırarak Rusya'yı kuşatmaya çalışması bu ülkeyi tedirgin etmektedir. Bu bağlamda ABD tarafından Rusya'ya yönelik baskılar ve bu devleti İran ile ilişki kurmaktan alı koymaya yönelik çabalar başarılı olmamıştır.¹⁸⁸

Rusya, ABD'nin izlediği Orta Asya'da güçlenme ve varlığını arttırma çabalarını dengelemek için Çin yönetiminin, ihtiyaç duyduğu askeri teknolojiyi bu ülkeye transfer eden Rusya, Çin yönetimine, stratejik silah sistemlerinin modernize

¹⁸⁵ Anthony Cordesman, "Iran and Nuclear Weapons", *CSIS*, 24 Mart 2004, s.10.

¹⁸⁶ Arzu C. Ekinci, *a.g.e.*, s.40.

¹⁸⁷ *ABD Temsilciliği Değerlendirme Raporu*, TÜSİAD, 2002, s.26.

¹⁸⁸ Tayyar Arı, *Irak-İran ve ABD*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s.326.

edilmesi için önemli derecede destek sağlamıştır. Diğer yandan İran ile ilişkilerini arttırmaya gayret etmiştir. Bu doğrultuda, İran'a milyarlarca dolar tutarında balistik füze sistemleri satmıştır ve nükleer teknoloji transfer etmiştir.¹⁸⁹

Rusya, UAEA tarafından eğer İran'ın NPT şartlarına uymadığı tespit edilirse, arzu edilen uyum sağlanana kadar İran ile nükleer iş birliğini keseceğini ifade etmiştir.¹⁹⁰

3.2.3 Nükleer Kriz

1970 öncesi dönemde Washington, Tahran'ın petrol rezervlerinin 30-40 yıllık bir dönemde tükenebileceğini, buna paralel olarak nükleer enerjiye biran evvel geçilmesi gerektiğini savunurken, İslam Devrimi sonrası dönemde düşman olarak gördüğü İran'ın nükleer teknoloji konusundaki ısrarlarının tutarsız olduğunu çünkü İran'ın petrol ve doğalgaz zengini bir ülke olduğunu iddia etmektedir. Bu sebepten İran'ın doğal kaynaklarla enerji gereksinimini karşılayabileceğini belirterek nükleer enerji geliştirmesine karşı çıkmaktadır.¹⁹¹

14 Ağustos 2002 tarihinde Ulusal Direniş Konseyi ve Halkın Mücahitleri Örgütü'nün eski bir üyesi olan Alireza Jafarzadeh Washington D.C.'deki basın toplantısında, İran içerisindeki kaynaklardan edindiği bilgilere dayanarak, Natanz'deki uranyum zenginleştirme tesisi ve Arak'taki ağır su reaktörlerine ilişkin iki gizli nükleer projeyi ifşa eden bir konuşma yapmıştır. Bu açıklamaların ardından ABD, zaten son üç yıldır, İran'ın nükleer silah üretme niyetinde olduğunu iddia ederken artık kendince somut ve haklı bir gerekçeye sahip olmuş ve İran'ı nükleer silah yapmaya teşebbüs etmekle suçlamıştır. İran'ın UAEA'ya bildirmeden yürüttüğü bu faaliyetlerin ortaya çıkması sonrasında ABD, İran'ın ani denetim hakları sağlayan

¹⁸⁹ Ertan Efeğil, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası 1991-1999", *Bilgi-16*, 2001, s.11.

¹⁹⁰ Ali S. Erdurmaz, "İran ve Nükleer Programı", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:6, 2005, s.154.

¹⁹¹ Mustafa Yetim-Rıdvan Kalaycı, a.g.m., s.99.

Ek Protokolü meclis onayından geçirmesi ve tüm uranyum zenginleştirme faaliyetlerine son vermesini istemiştir.¹⁹²

Uranyum zenginleştirme çalışmaları açığa çıkan İran Şubat 2003'te Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile işbirliği yapma ve nükleer çalışmalarını açıklama sözü vermiştir. Bununla birlikte İranlı yetkililer İran'ın nükleer bomba yapma çabası içinde olmadığını da altını çizmişlerdir.¹⁹³

İran'ın nükleer programı ile ilgili kriz özellikle 2003 yılından itibaren dünya gündemini meşgul etmektedir. Bu program, 1979 devriminden sonra araları açılan İran ile ABD arasında her zamankinden daha ciddi ve somut bir problem ve gerilime sebep olmuştur. Ancak kriz sadece ABD ile İran arasında bir sorun olarak kalmamış, çok sayıda aktörün dahil olduğu gerçek bir küresel sorun haline dönüşmüştür. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu denetçileri İran'da şimdiye kadar nükleer silah bulmamışlarsa da gerek ABD gerekse de AB İran'ın bu silahları elde etme peşinde olabileceğinden şüphe duymaktadırlar. Bu nedenle de her iki taraf da İran'ın nükleer silah programını tamamen bırakması gerektiğini görüşündedir. İran ise ABD'yi karşısına almamak ve askeri müdahaleye zemin hazırlamamak için diplomasiyi bir çözüm aracı olarak kullanma eğilimi içinde olagelmıştır. Bu çerçevede soruna bir çözüm bulunması adına AB'nin girişimlerine ve çağrılarına cevap vermiş ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile işbirliği yapmıştır.¹⁹⁴

15 Mayıs 2006'da AB'nin, askeri nükleer programını durdurmasına karşılık olarak İran'a gelişmiş sivil amaçlı nükleer teknoloji vermeyi ön gören ayrıcalıklı yeni bir paket sunmaya hazır olduğunu açıklaması gündeme damgasını vurmuştur. Avrupa Birliği Konseyi Genel Sekreteri Ortak Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana, bunun için İran'ın uranyum zenginleştirme programını durdurmasının mecburi olduğunu belirtmiş, İran'ın baş müzakerecisi Ali Laricani de AB'nin teklifini ciddiyle inceleyeceklerini belirtmiştir.¹⁹⁵

¹⁹² Arzu C. Ekinçi, *a.g.e.*, s.42-43.

¹⁹³ Mohamed A. El-Khawas, "Iran's Nuclear Controversy: Propects for a Diplomatic Solution", *Mediterranean Quarterly*, Cilt No:16, Sayı:4, 2005, s.23.

¹⁹⁴ Cenap Çakmak, *a.g.m.*, s.99.

¹⁹⁵ Talha Köse, *a.g.e.*,s.24.

Almanya, İngiltere ve Fransa nükleer program konusunda İran ile diplomatik görüşmeleri yürütmek için bir "Avrupa Birliği Üçlüsü (AB-3)" oluşturmuşlardır. UAEA, konuyla ilgili anlaşmalar çerçevesinde İran'ın nükleer enerji programını denetlemeye çalışmaktadır. 5+1 Grubu (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesi ve Almanya), nükleer meseleyi çözüme kavuşturmak için yeni bir çalışma başlatmıştır. Diğer taraftan ise İran, Yayılmayı Önleme Antlaşması'nı imzalamış ve arkasından da nükleer tesislerin daha fazla oranda incelenmesine ilişkin bir ek protokolü kabul etmiştir. 5+1 grubu tarafından hazırlanmış olan Haziran 2006 tarihli planın ardından Ahmedinecad, İran'ın nükleer enerji üretme hakkına saygı duyulması şartıyla, nükleer enerji programı konusunda uluslararası görüşmeler yapmaya hazır olduğunu açıklamıştır.¹⁹⁶

ABD Başkanı Barack Obama, İran'a karşı uyguladığı politikada diplomasiyi de önemseydiğini göstererek, 5+1 grubunun Nisan 2009 tarihinde yeni bir öneri paketi hazırlamasını sağlamıştır. Obama, bu öneri paketine İran'ın Eylül ayına kadar yanıtlaması ve yıl sonuna kadar yapılan müzakerelerde önemli mesafelerin alınması gerektiğini vurgulamıştır. Tahran yönetimi de bu öneriye cevabını Eylül ayında vermiş ve nükleer haklarını müzakere etmemek koşulu ile 5+1 grubuyla görüşmeyi kabul etmiştir. 19-21 Ekim 2009 tarihleri arasında Viyana'da bir araya gelen ABD, Fransa, Rusya ve İran yetkilileri, UAEA'nın hazırladığı bir rapor üzerinde mutabık kalmışlardır. Bu rapora göre İran, %3,5 oranında zenginleştirdiği uranyumun %70'ini Rusya'ya gönderecek, Rusya bunu %20 zenginleştirerek Fransa'ya gönderecek ve Fransa da bu miktarı nükleer yakıtı dönüştürerek İran'a teslim edecekti.¹⁹⁷

İran'ın stratejik olarak bir tehdit olduğu ABD başkanlarından George W. Bush ve Barack Obama tarafından kabul edilmiştir. Fakat Bush yönetimini yetersiz gören Obama, İlk önce askeri ve politik tedbirlerin yanında ekonomik tedbirler de almıştır. Haziran 2010'da toplanan BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararla İran hem ekonomik hem de ticari olarak kısıtlanmaya çalışılmıştır. Diplomatik sürece olumsuz etkileri olacağını düşündükleri için Türkiye ve Brezilya bu kararın aleyhinde görüş bildirmişlerdir. Bu sebepten iki ülke İran ile nükleer takas anlaşması imzalamıştır. Bu

¹⁹⁶ Bülent Aras, "Ahmedinecad Başkanlığında İran'da Siyasal İktidarın Haritasını Çıkarmak", *Satranç Tahtasında İran Nükleer Program*, İstanbul 2007, s.32.

¹⁹⁷ Bayram Sinkaya, "İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü", *Ortadoğu Analiz*, Cilt No: 1, Sayı: 12, 2009, s.73-74.

anlaşmaya göre İran nükleer silah için de kullanılabilir olan radyoaktif maddelerin Türkiye'de uluslararası gözetim altında depolamasını kabul etmiştir. Bu anlaşma ABD'nin tepkisini çekmiş ve Türkiye'nin dış politikada batıdan uzaklaştığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁹⁸

Türkiye'nin İran sorunundaki konumuna bakıldığı zaman iki önemli vurgunun öne çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki Türkiye'nin 1970 yılında yürürlüğe giren NPT'ye vurgu yaparak, her ülkenin sivil amaçlı nükleer enerji elde etme hakkının var olduğunu belirtmesidir. Türkiye, her ülke gibi İran'ın da bu hakkı olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin vurguladığı bir diğer nokta ise nükleer silahların yaygınlaşmasına karşı olduğudur. Türkiye, bölgesinde hiçbir gücün nükleer silah elde etmesini istememektedir.

Demiral'a göre "*Türkiye açısından irdelenmesi gereken konu, ABD'nin ve müttefiklerin, Ortadoğu'da başta İsrail olmak üzere, olası bir İran hareketinde nasıl politika uygulaması gerektiği ve izleyeceği güvenlik stratejisi üzerine oluşturulacak bir Ulusal Ortadoğu Güvenlik Planı'dır.*" İran, Türkiye'nin bütün şehirlerini menziline alan orta ve uzun menzilli balistik füzelere sahiptir. Türkiye bölgede etkili, güçlü ve ağırlığı hissedilen bir ülke olarak dengeleyici güç konumunda yer almalıdır. ve olası bir sınırlı İran hareketine kendi güvenlik perspektifine göre yön vermelidir.¹⁹⁹

ABD'ye göre İran niçin tehdit? ABD'ye göre uluslararası toplumun ABD'nin İran'ın Nükleer programına karşı yürüttüğü muhalefete katılması için geçerli nedenler vardır. Her şeyden önce İran nükleer programını on sekiz yıldır gizli bir şekilde yürütmektedir. IAEA'yı nükleer program konusunda bilgi vermemek Nükleer Silahsızlanma Anlaşması'nın başlı başına ihlalidir. Şayet İran, iddia edildiği gibi nükleer programını elektrik ihtiyacını karşılamak üzere geliştirmiş olsaydı gizlilik içinde hareket etme ihtiyacı duymazdı. İkincisi, İran, ülkesindeki uranyum zenginleştirme tesislerini IAEA'a bildirmemiştir. Bu tesislerden bir tanesi yeraltında bulunmaktadır. Üstelik bu tesis havadan gelecek saldırılara karşı tahkim edilmiştir. Üçüncüsü, IAEA yetkilileri sivil ihtiyacın oldukça üzerinde yüksek oranda

¹⁹⁸ Edina Bekteşeviç, a.g.m.

¹⁹⁹ Turgut Can Demiral, "İran Nükleer Krizinde Bıçak Sırtında Siyaset ve Türkiye'nin Rolü", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1036>, (18.11.2011)

zenginleştirilmiş uranyum izlerine rastlamışlardır. Dördüncüsü, İran ayrıca nükleer silah üretimi için altyapı inşasına devam etmektedir. Son olarak ABD'li yetkililer, İran'ın nükleer silah geliştirmesi durumunda bu silahların teröristlerin eline geçebileceğini ileri sürmektedirler.²⁰⁰

Soğuk savaş sonrası dönemde kitle imha silahlarının totaliter rejimlerin ve terör örgütlerinin eline geçebileceği ve kendisine karşı kullanılabilmesi ABD'nin en önemli güvenlik sorunu olarak görülmektedir. ABD radikal İslami hareketlerdeki artışı kendisinin ve müttefiki İsrail'in çıkarlarına yönelik en büyük tehdit olarak algılamaktadır. Terörizmden korunmak isteyen ABD, bu olgunun kaynağını oluşturduğunu düşündüğü Ortadoğu bölgesinde önemli ekonomik ve siyasi değişimler gerçekleştirmek istemektedir. Bu bağlamda İran, ABD'nin bölgesel çıkarlarını tehdit eden birincil otoriter rejim konumundadır. ABD'ye göre İran nükleer kapasiteye sahip olmaya çalışan, baskıcı, terörizme destek veren ve İsrail'in varlığına tehdit oluşturan bir ülkedir.²⁰¹

İran Hükümeti bir nükleer silah programına sahip olduğunu ve böyle bir programa sahip olmak istediğini kabul etmemektedir. Dolayısıyla İran sivil nükleer çalışmalarında en önemli önceliğin gelecekteki enerji ihtiyaçlarını karşılamak için elektrik enerjisi üretmek olduğunu iddia etmektedir. Kendi petrol kaynaklarına dayanabileceği, bu nedenle de nükleer enerji programı geliştirmesinin gerekli olmadığı şeklindeki değerlendirmeye karşı İran dört nedenden dolayı fosil yakıt kaynaklarına güvenemeyeceğini öne sürmektedir. Bunlardan ilki, eğer İran şimdiki haliyle sahip olduğu enerji kaynaklarını kullanmaya devam ederse yakın bir gelecekte net bir ham petrol ve onun türevleri ithalatçısı olacaktır. İkincisi, fosil yakıtların içeride kullanılması, İran'ın ham petrol ve doğal gaz ihracatından elde ettiği döviz gelirlerini önemli ölçüde etkileyecektir. Üçüncüsü, daha fazla katma değer üretmek için fosil yakıtların petrokimya ve diğer işleme sanayilerinde kullanılması daha uygundur. Dördüncüsü de fosil yakıtlara aşırı bağımlı olmak çevre için çok olumsuz sonuçlar doğuracaktır.²⁰²

²⁰⁰ Mohamed A. El-Khawas, *a.g.m.*, s.27.

²⁰¹ İhsan Altıntaş, "Ortadoğu'da İran", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2045>, (17.11.2011)

²⁰² Wyn Q. Bowen ve Joanna Kidd, "The Iranian Nuclear Challenge", *International Affairs*, Cilt No:80, Sayı:2, 2004, s.258.

Hatemi döneminde (1997-2005) İran, Batı ile sürtüşme yerine uzlaşma siyaseti gütmüştür. Bunda Hatemi'nin kişiliği ve Avrupa'da eğitim almasının rolü olduğu bilinmektedir. Hatemi 'medeniyetler uyumu' söylemiyle ülkesiyle batı dünyası arasındaki tansiyonu düşürmüştür. Hatemi dönemi genelde bir diyalog dönemidir. Fakat Mahmud Ahmedinecad'ın 2005'de iktidara gelmesi ile bu politikadan bir 'U dönüşü' başlamıştır.²⁰³

Ahmedinejad Cumhurbaşkanı seçildikten sonra durdurulmuş uranyum zenginleştirme süreci tekrar başlatılmıştır. Hatemi döneminin son aylarında da İran'ın uranyum zenginleştirmeye yeniden başlayacağı iddiaları mevcuttu, ancak resmi olarak Ahmedinejad geldikten sonra bu söylemler eyleme dönüştürülmüş ve uranyum zenginleştirilmeye başlanmıştır. Turan'a göre "*İran'ın nükleer programı hayatımızın önemli bir parçası haline gelmektedir. İran son aylarda konuşulan en önemli ülke haline gelmiştir.*" Olayların bu noktaya tırmanması, Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle başlamıştır.²⁰⁴ 11 Nisan 2006 tarihinde Mahmud Ahmedinejad yaptığı basın açıklamasında İran'ın uranyum zenginleştirmeyi başardığını ilan etmiştir. Bu çalışmalara uluslararası anlaşmalar çerçevesinde devam edeceklerini belirtip olası bir ABD saldırısına en sert şekilde karşılık vereceklerini de açıkça ifade etmiştir. Diğer yandan, UAEA'nın Şubat 2008 tarihinde yayınladığı raporda, Tahran'ın nükleer silah üretmeye çalıştığına yönelik herhangi bir delilin bulunmadığı belirtilmektedir. UAEA'nın yayınladığı bu rapor, Tahran'ın elini kuvvetlendirmiş ve daha önce de iddia ettiği gibi yürüttüğü nükleer çalışmaların yalnız barışçıl amaca yönelik olduğu tezini güçlendirmiştir.²⁰⁵ Ahmedinejad'ın kişiliğinde değişen İran'ın dış politikası Hatemi dönemindeki uyum ve diyalog söyleminden sert ve tehdit edici bir retoriğe kaymıştır. Nükleer programın hızlandırılması kararı da bu politika değişikliğinin bir tezahürü olarak gözlenmektedir.²⁰⁶

²⁰³ Evren İşbilen, a.g.e., s.129.

²⁰⁴ Davut Turan, "Ahmedinejad ve İran Dış Politikası", Satranç Tahtasında İran Nükleer Program, İstanbul 2007, s.264-265.

²⁰⁵ Mustafa Yetim- Rıdvan Kalaycı, a.g.m., s.101.

²⁰⁶ Evren İşbilen, a.g.e, s.130.

3.2.4 İran'ın Nükleer Çalışmalarını Sürdüğü Tesisler

Bir ülkenin nükleer silah kapasitesine yerli imkânlarıyla ulaşabilmesi için o ülkenin gerekli nükleer tesis altyapısına ulaşip gerekli nükleer maddeyi üretebilmesi gerekir. İran Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetiminde olan bir düzine nükleer tesis işletmektedir.²⁰⁷ Buşehr reaktörü nükleer güç istasyonudur. İran'ın 1974 yılında Alman teknolojik desteği ile nükleer programının ilk safhasını oluşturmayı düşündüğü tesistir. 1979'daki İslam Devrimi ile inşası durmuş, fakat 1992 yılında Rusya ile imzalanan anlaşmayla buradaki çalışmalara başlanabilmiştir. Tesiste biri tamamlanmak üzere olan iki basınçlı su reaktörü vardır. İsfahan'da uranyum dönüştürme tesisi vardır. İran buradaki çalışmalarında uranyum madenini üç forma dönüştürmeye çalışmaktadır:

- Gaz santrifüjlerinde kullanılan hexaflurid gazı;
- Reaktörlere yakıt sağlamakta kullanılan uranyum oksid gazı;
- Nükleer bombaların çekirdeklerinde kullanılan metal gazı. UAEA özellikle bundan rahatsızlık duymaktadır, çünkü İran'ın reaktörleri için metal gazı gerekmemektedir.

Natanz'da uranyum zenginleştirme tesisi vardır. İran buradaki uranyum zenginleştirme faaliyetlerini 2003 yılında durdurmuş fakat daha sonra buradaki çalışmalara yeniden başlamıştır. 2003'te dışarı sızdırılan bir UAEA raporunda, buradan alınan örneklerde nükleer silahta kullanılacak düzeyde uranyum bulunduğu belirtilirken, İran bu iddiayı reddetmiş ve bulunan örneklerin yurtdışından alınan nükleer parçalara ait olduğunu söylemiştir. Daha sonra yapılan bağımsız bir soruşturmada İran'ın açıklaması haklı bulunmuştur. Natanz'ın kapasitesi üzerine farklı tahminler bulunmaktadır. Bir tahmine göre tesis tamamlanarak faaliyete geçtiğinde burada 50 bin gelişmiş gaz santrifüjü yer alabilecek ve bunlar yılda 20 kadar nükleer silah üretmeye yetecek uranyum üretebilecektir. Arak'ta ağır su tesisi bulunmaktadır. İlk kez 2002 senesinde Amerikan uydu görüntülerinin incelenmesiyle açığa çıkan bu tesiste ağır su ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. İran bu tür reaktörleri

²⁰⁷ Evren İşbilen, a.g.e., s.114.

kullanmamaktadır. Ağır suyun diğer kullanım alanı da nükleer bombalarda kullanılan plütonyum üretimidir.²⁰⁸ Bonab'daki tesis tarımsal ve tıbbi amaçlar için açılmıştır. Darkovin'de Çin'in teknik yardımıyla 300 MW'lık 2 adet reaktör inşa edilmiştir. İstiglal nükleer reaktörü iki adet Qinshan türü 300 MW'lık bir tesistir ve yine Çin'in teknik desteğiyle inşa edilmiştir. Karaj Tarımsal ve Tıbbi Araştırma Merkezi Çin'den getirilen bir kalutron ve 30 MW'lık Belçika orjinli iyon ışını uygulamaları siklotronu içerir. Muallim Kalayeh (kazvin) ise Çin'li ve Pakistan'lı uzmanların uranyum zenginleştirme santrifüjleri kurduğu bir merkezdir. Yezd ili ise İran'ın uranyum rezervlerinin bulunduğu bölgedir.²⁰⁹

3.2.5 İran'ın Balistik Füze Programı

Kitle imha silahları kategorisindeki silahlar çok geniş bir alanda etkili olduklarından, balistik füzelerin düşük isabet yüzdelerinden kaynaklanan zaafalarını büyük ölçüde telafi edebilmektedir. Bu nedenden dolayı, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, envanterlerine balistik füzeleri dahil eden veya etmek için gayret eden hemen tüm ülkelerin aynı zamanda kitle imha silahı kabiliyeti geliştirme ve/veya bu kategorideki silahları dışarıdan temin etme uğraşı içinde oldukları gözlenmektedir.²¹⁰

İran, 1980'lerin sonlarından itibaren, nükleer programı gibi balistik füze çalışmalarına da büyük önem vermiştir. Üçüncü dünya ülkeleri arasında balistik füze gücü bakımından Kuzey Kore'den sona ikinci sıraya yükselmiştir. İran'ın kısa, orta ve uzun menzilli balistik füze çalışmalarında sistemli bir programa sahip olduğu bilinmektedir. Bu süreç sonunda İran 1300–1500 km menzile sahip Şahap-3 füzelerini üretmiş ve 22 Temmuz 1998 günü ilk uçuş testlerini yapmıştır.²¹¹ İran'ın balistik füze envanteri incelendiğinde Kuzey Kore'den satın alarak modifiye ettiği kısa menzilli Fetih–100, Şahab-1, Şahap-2 füzelerin sahip olduğu bilinmektedir. Çin orijinli CSS–8 ve CSS-7 silah sistemlerine ek olarak Fetih-110 füzeleri de İran'ın envanterinde bulunmaktadır. Belirtilenlerin yanı sıra sıvı ve katı yakıtlı Çin, Rusya ve

²⁰⁸ Talha Köse, *a.g.e.*, s.19

²⁰⁹ Greg J. Gerardi ve Maryam Aharinejad, "Report: An Assesment of Iran's Nuclear Facilities", <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/aharin23.pdf>, (05.08.2011), s.209–210.

²¹⁰ Sıtkı Egeli, *a.g.e.*, s.38-39.

²¹¹ Kubilay Uzun-Özüm S. Uzun, "İran'ın ABD'ye Yönelik Muhtemel Bir Kıtalar Arası Balistik Füze Taarruzunun Türkiye ve Diğer Bölge Ülkeleri Açısından Sonuçları", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:9, Ankara 2007, s.116.

Almanya'dan alınan Zelzele (Zelzal) füzeleri olarak bilinen orta menzilli silah sistemlerine de sahip olduğu bilinmektedir.²¹²

²¹² Andrew Feickert, "Missile Survey: Ballistic and Cruise Missiles of Foreign Countries", <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl30427.pdf>, (12.08.2011), s.16.

Tablo 10: İran'ın Sahip Olduğu/Olacağı Füze sistemleri

İsim	Alternatif İsim	Menzil	İtici Güç	Durum	Destekleyen Ülke
Şahap-1	Scud-B	300 km	Sıvı	Kullanımda	Kuzey Kore
Şahap-2	Scud-C	500 km	Sıvı	Kullanımda	Kuzey Kore
Şahap-3	Zelzal-3	1000 km	Sıvı	Test Edildi	Kuzey Kore
Şahap-4	No-Dong-B	2000– 2500 km	Sıvı	Gelişmekte	Kuzey Kore- Rusya
Şahap-5	Simorgh-3,4	5500 km	Sıvı	Gelişmekte	Yerli
Mushak-120	Zelzal-1	100-130 km	Katı	Kullanımda	Yerli
Mushak-160	Zelzal-1A	160 km	Katı	Kullanımda	Yerli
Mushak-200	Zelzal-2	300 km	Katı	Üretim aşamasında	Yerli
Ashura	Ghadr -110- A	3000 km	Katı	Test Aşamasında	-
Sejjil	Ghadr -110	2000– 2510 km	katı	Test aşamasında	-

Kaynak: <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/missile.htm> (13.08.2011), http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Missile/index.html, (13.08.2011), ve Armağan Kuloğlu, “Körfez Savaşından 10 Yıl Sonra Ortadoğu’daki Son Durum”, http://strateji.cukurova.edu.tr/ORTA_DOGU/05.htm, (13.08.2011).

3.3 Irak

Baas Partisi 1963'te Abdülkerim Kasım'a yapılan darbeyle yönetimi ele geçirmiş, demokrat görünen yöntemlerle parti üyesi olmayan Abulsalam Arifi Cumhurbaşkanlığına geçmiştir. Arifi'nin ölmesinin ardından kardeşi Abdülrahman Arifi 1966 yılında Cumhurbaşkanlığına getirilmiştir. Bu zaman zarfında Baas Partisi üyesi olmayan kişiler bir araya gelerek başarılı bir darbe gerçekleştirerek Ahmet Hasan El Bekir'i yönetime getirmiştir. Bekir, görev sürecinde Rusya'ya yönelmiş ve Kürtlere özerklik vermiştir. Kürt temsilciler Irak Parlamentosu'nda yer almaya başlamış ve yeni bir tür açılım gerçekleştirilmiştir.²¹³ Aynı zamanda Başbakan, Baas Partisi Genel Sekreteri ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı olan Hasan Bekir bu görevde 11 yıl kaldıktan sonra 1979'da Saddam Hüseyin lehine başkanlıktan çekilmiştir. Bunun üzerine Irak'taki tüm denetim Saddam Hüseyin'in eline geçmiştir. Böylece Saddam Hüseyin'in Tek kişi diktatörlüğünün yolu açılmıştır.²¹⁴ Saddam iktidara gelişinden bir yıl sonra Irak'ı İran ile savaşa sürüklemiştir. 1980-1988 yılları arasında yaşanan 8 yıllık savaşta I. Dünya Savaşı'ndan bu yana ilk kez kimyasal silahlar kullanılmıştır. Sonuç olarak 8 yıl süren savaşın net bir kazananı olmamış, Irak ve İran halkı çok fazla can ve mal kaybına uğramıştır. Daha yaralarını saramayan Iraklılar kendilerini Körfez Savaşı'nda bulmuşlardır. Irak, Kuveyt işgali sonrası uluslararası yalnızlığa mahkum olmuştur.²¹⁵

1968 darbesinden sonra Irak'ta, komünistler, Suriye yanlısı Baasçılar, ordu içindeki Baas²¹⁶ karşıtı askerler, Kürt gruplar ve Şiiler, ülke dışında ise ABD, İsrail ve İran, Baas rejimini tehdit etmekteydi. Saddam bir yandan iç güvenliği sağlamaya dönük planları hayata geçirirken diğer yandan da ilk etap İran'dan kaynaklanan güvenlik sorununu ortadan kaldırmak ve daha sonra da bölgede güçlü bir devlet

²¹³ Pınar Abdullah, "Irak Tarihinde Karanlık Sayfa", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=444>, (15.11.2011)

²¹⁴ Behçet K. Yeşilbursa, "Geçmişten Günümüze Irak Meselesi", <http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2009/5/72.pdf>, (20.08.2011), s.1327-1328.

²¹⁵ Pınar Abdullah, a.g.m.

²¹⁶ Baas Arapça'da diriliş anlamına gelmektedir. Baas Partisi'nin temelleri 24 Temmuz 1943 yılında küçük bir öğrenci grubu tarafından Şam'da atılmıştır. Partinin amacı tüm Arapları nasyonel sosyalizm altında birleştirmektir. Ayrıca parti kapitalizme temelde karşı çıkmamakla birlikte maddi lükse karşı saf bir tavır sergilemekteydi. Ayrıca marksizme ve komünizme Arapların manevi değerlerini hiçe saymasından ötürü karşı çıkmaktaydı. Bkz. Uğur Güzel, *Saddam Hüseyin*, 1. Baskı, Emre Yayınları, İstanbul 2005i s.93-94

olmak için askeri kapasitesini arttırmaya çalışmıştır. Baas iktidarının ilk yıllarında güneyde İran destekli Şii muhalefeti ve kuzeyde de Kürt gruplarının Bağdat'a karşı muhalefeti şiddetlendirmeleri sonucu, Kürt gruplarla bir otonomi antlaşması imzalamak zorunda kalınmıştır. Bu durum, Saddam'ı Irak'ın askeri kapasitesini geliştirme konusundaki çabalarını artırmasına yol açmıştır. 1991' e kadar kitle imha silahları teknolojisini geliştirmeye çalışan Saddam, bunun için yıllık 5 ile 10 milyar dolar arası bir kaynak harcamıştır. Amerikan hükümetinin ise özellikle 1983'ten başlayarak İran Savaşı sonuna kadar Saddam'ın kimyasal ve biyolojik silahlanma çabalarına destek verdiği görülmüştür.²¹⁷

1972 Nisan'ında SSCB ile imzalanan Dostluk ve İşbirliği anlaşması ile Irak, silah sanayi ve teçhizatının çoğunu SSCB'den alır duruma gelmiştir. Ancak 1970'lerin sonuna doğru sadece SSCB'ye bağımlı olmamak için Fransa ile de silah alım anlaşmaları yapmıştır.²¹⁸

3.3.1 Nükleer Silahlar

Irak Nükleer Silahların Yasaklanması Antlaşması'na taraf olmasına rağmen Ortadoğu'da kimyasal ve nükleer silahlanma yarışında önde gelen ülkelerden biri olmuştur. Bağdat'ın nükleer teknolojiye ilgisi Baas'ın iktidara gelişi ile birlikte başlamıştır. Zaten bu dönemde İran, Şii ve Kürt muhalefeti yoğun bir şekilde desteklemekteydi. Irak'ta ilk nükleer santraller Sovyet yardımları ile 1974'te kurulmuştur. Yine SSCB ve Fransa tarafından teknolojik destek alan Osirak reaktöründe, nükleer bomba teknolojisi için gerekli olan plütonyumun ayrıştırılmasına dönük faaliyetler, Fransız ve Iraklı uzmanlar tarafından yürütülmekteydi.²¹⁹ Körfez savaşı öncesindeki dönemde Irak, kitle imha silahı üretimi kabiliyetleri için geniş ölçüde yatırımlar yapmıştı ve tedarik sistemlerinin maliyeti 10 milyar Doların üstüne çıkmıştı. Irak, İsrail'in Haziran 1981'de Osirak'a yaptığı saldırıdan sonra da bu programlarının zarar görmesini ve diğer taraftan uydu

²¹⁷ Veysel Ayhan-Ferhat Pirinççi, *Tarih Yeniden Yazılırken Saddam Hüseyin*, 1. Baskı, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., Ankara 2008, s.108-111.

²¹⁸ Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD...*, s.294-295

²¹⁹ Veysel Ayhan-Ferhat Pirinççi, *a.g.e*, s.113-114

gözetlemelerinden faaliyetlerinin izlenmesini engellemek için bütün olasılıkları göz önünde bulundurması gerektiğini öğrenmiştir.²²⁰

Irak'ın gizli nükleer silah geliştirme projesi konusunda uzun seneler çeşitli bilgiler ortaya konulmuş olmasına rağmen, bir taraftan Sovyetler Birliği'nin bu ülkeye vermiş olduğu destek, diğer taraftan da Arap Birliği içindeki dayanışma nedeniyle Irak, Soğuk Savaş yılları boyunca UAEA Yönetim Kurulu'nun bazı taleplerine karşılık vermek zorunda hissetmemiştir. 1991 körfez savaşı sonrasında ise durum oldukça ciddi boyutta ve kapsamlı olarak değişmiştir.²²¹

ABD Savunma Bakanlığı'nın 2001 Ocak ayı değerlendirmesine göre, Irak bölgede etkin bir güç olmak gerektiğine inanmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler denetleme heyeti iki başarılı silah dizaynının delillerini bulmuştur. Irak, radyolojik silahları araştırmak için çalışma yapmıştı. radyolojik bir bombayı 1987'de test etmiş ve İran'a karşı kullanmayı hedeflediğini kabul etmiştir.²²² Kuveyt işgali sonrası başlayan denetim ve tek taraflı saldırılar nükleer silah geliştirme projesinin de rafa kaldırılmasına yol açmıştır.²²³

22 Eylül 1980'de başlayan Irak-İran savaşı ülkede yüz binlerce insan kaybına milyarlarca dolarlık hasara, huzurun, barışın ve düzenin bozulmasına yol açmıştır. Sekiz sene gibi uzun bir savaş sonunda, 20 Ağustos 1988'de ateşkes imzalanmıştır. 1990 yılında 1975 Cezayir Antlaşması tekrar onaylanarak barış sağlanmıştır.²²⁴ Irak 1988'de biten bu savaştan sonra 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmiş ve sonra da 19. ili olduğunu açıklayarak bu ülkeyi ilhak etmiştir. Bağdat yönetimi Kuveyt'i kendi toprakları üzerinde İngiltere tarafından oluşturulmuş yapay bir devlet olarak görmekteydi ve bu tarihsel yanlışın düzeltilmesi gerektiğine, bunun da tek yolunun iki ülkenin birleşmesi olduğuna inanmaktaydı. Irak bununla ilgili olarak Kuveyt'le arasındaki 130 mil uzunluğundaki sınırın çizilmesine bir türlü yanaşmadığı gibi, Kuveyt'ten Bubiyan ve Varba adalarını kendine bırakması yönünde sürekli baskı yapmıştır. Nihayet Kuveyt'in işgal ve ilhaki ile birlikte hem Basra Körfezi'nde hem de

²²⁰ James Brown, *a.g.m.*, s.65

²²¹ Mustafa Kibaroğlu, "İran'daki Gelişmelerin...", s.7

²²² A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.183-184.

²²³ Veysel Ayhan-Ferhat Pirinççi, *a.g.e.*, s.114

²²⁴ Yeşilbursa, *a.g.m.*, s.1328.

genel olarak Ortadoğu'da güç dengesi bir anda Irak lehine bozulduğu gibi, bu durum, gerek petrolün güvenliğini gerekse ABD'nin ve batılı devletlerin bölgedeki ekonomik çıkarlarını tehlikeye sokmuştur. Zaten Bağdat yönetimi, askeri kapasitesini arttırmaya İran-İrak savaşı öncesinde başlamış ve savaş sırasında da bu yöndeki çabalarına devam etmiştir. Saddam, bir taraftan kendisi nükleer ve kimyasal silah üretimine hız verirken diğer taraftan batılı ülkelere satın aldığı silahlarla ülkeyi deyim yerindeyse bir cephanelik haline getirmiştir.²²⁵ 29 Kasım 1990 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 678 sayılı kararı ile 660 sayılı kararın uygulanmasının sağlanması için gereken tüm yöntemlerin kullanılmasına yetki verdi. Bunun üzerine 16-17 Ocak 1991'de ABD ve müttefiklerinin Irak'ı havadan bombardımanıyla²²⁶ Körfez savaşı başlamıştır. 27 Şubat 1991'de Irak kuvvetleri Kuveyt'ten çekilmeye başlamış ve 10 Kasım 1994'de Irak Ulusal Meclisi Kuveyt'in sınırlarını ve bağımsızlığını tanımıştır.²²⁷

Körfez Savaşı'nın ardından Irak'la varılan ateşkesin şartlarını düzenleyen 687 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı'nın özellikle 8, 9 ve 11. paragraflarında Irak'ın kitle imha silahı kapasitesinin kurulan özel komisyon (UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından tahrip edilmesi ve bunun denetlenmesi istenmiştir. Bir başka ifadeyle, bu Komisyon'a, 8 ve 9. paragraflardaki hükümler uyarınca Irak'ın kimyasal ve biyolojik silahları ile 150 kilometrenin üzerinde menzile sahip olan balistik füzelerinin tamamen yok edilmesi, sökülmesi ya da zararsız hale getirilmesi görev ve yetkisi verilmiştir. 11. paragrafta da Irak'ın nükleer silah edinme altyapısının yok edilmesi veya zararsız hale getirilmesi karara bağlanmıştır. UNSCOM'un gözetimi altında, 1991-1994 yılları arasında 53.000 kimyasal silah yok edilmiştir. Ancak, 1996 yılında UNSCOM'un denetimi sırasında Irak'ın yeniden kimyasal silah üretmeye çalıştığı ortaya çıkması üzerine Ağustos ve Ekim 1997 tarihleri arasında 325 yeni kimyasal silah ekipmanı, UNSCOM'un gözetiminde yok edilmiştir.²²⁸ 31 Ekim 1998'de Irak, Birleşmiş Milletlerin Irak'ın kitle imha silahlarını imhasına nezaretten sorumlu komisyonu UNSCOM ile işbirliği yapmayı

²²⁵ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, s.559-561.

²²⁶ Hava saldırıları "Çöl Operasyonu" olarak adlandırılıyordu. Bkz. "Irak'ın Yakın Tarihi", http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/040202_irak_kronoloji.shtml, (20.08.2011).

²²⁷ Behçet K. Yeşilbursa, *a.g.m.*, s.1328.

²²⁸ Mehmet Akif Okur, "Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyönleri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı:7, 2008, s.168-169.

durdurmuştur. Bunun üzerine ABD ve İngiltere Irak'ın nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlarını imha etmek amacıyla "Çöl Tilkisi Operasyonu" adı altında bir hava bombardımanı düzenlemiştir.²²⁹

3.3.2 Kimyasal Silahlar

Irak, 1990 yılına kadar üçüncü dünyanın en büyük kimyasal ajan üretim yeteneğine sahip ülkesiydi. Tonlarca blister, hardal, sinir ajanları sarin ve GF ve yarı dayanıklı somon'a benzer sinir ajanı üretmekteydi. Irak füze başlığına ek olarak, havadan atılabilen bombaları, topçu mühimmatlarını, sprey tanklarını atma vasıtası olarak kullanmaktaydı. Irak, 1980-1988'deki İran'la savaşında, kimyasal silahları İran'ın insan dalgaları halindeki taarruzlarını kırmak için sık bir şekilde kullanmıştır.²³⁰

1970'lerin başından itibaren Irak'ın kimyasal kapasitesini geliştirmeye çalışan Saddam Hüseyin, 1980'lerin başına gelindiğinde hem kimyasal silahlara sahip olmuş hem de bunların üretimi için gerekli alt yapısını oluşturmuştur. Bir diğer ifadeyle, 1980'lerin sonunda Saddam Irak'ı Ortadoğu'nun en güçlü kimyasal silahlarını üreten ülkesi konumunu getirmeyi başarmıştır. Irak'ın kimyasal silahları 1970'lerin ortalarında ilk önce kendi Kürt vatandaşlarına, ardından da 1983'ten itibaren İran kuvvetlerine karşı cephede kullanmaya başladığı bilinmektedir. Böylelikle Saddam, elindeki kimyasal silahların tahrip gücü üzerinde yeterli testler yapmış ve deneyim kazanmış olmaktadır.²³¹

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin 1980 ile 1988 yılları arasında uzun süre devam eden İran-Irak savaşı sonuçlandıktan sonra savaş sırasında İran'ı destekleyen Kürt aşiretlerini affetmeyerek KDP ve KYP yönetimindeki Kürt bölgelerinin üzerine yürümüş ve cezalandırma operasyonuna girişmiştir. Saddam Hüseyin Halepçe'de zehirli gaz dahi kullanarak binlerce kişinin ölmesine neden

²²⁹ Behçet K. Yeşilbursa, *a.g.m.*, s.1328.

²³⁰ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.185.

²³¹ Veysel Ayhan-Ferhat Pirinççi, *a.g.e.*, s.118

olmuştur. Halepçe hadisesinde ölmeyenler de Türkiye ve Suriye'ye iltica etmek zorunda kalmıştır. Bu olaya Irak yönetimince "Enfal Operasyonu" denmiştir.²³²

İran-İrak Savaşı'nın sekizinci yılında Enfal operasyonu kapsamında gerçekleştirilen Halepçe Katliamı'nda, binlerce Kürt korkunç şekilde hayatlarını kaybetmiştir. 16 Mart 1988'de gerçekleştirilen katliam sırasında İran sınırına yakın bir bölgede bulunan Halepçeliler, Irak ordusunun yaptığı hava bombardımanından sonra sığınaklara çekilse de bir süre sonra helikopter ve uçaklardan atılan kimyasal gazlardan kendilerini kurtaramamışlardır. Saldırılarda en az 5.000 sivil ölmüş, 10.000'den fazla sivil yaralanmıştır.²³³ Bu olay modern dünya tarihinde kimyasal silahların sivil halka karşı kullanıldığı en geniş çaplı saldırı olarak tarihe geçmiştir.²³⁴

Operasyon kendisine Kuzey Irak'ta Saddam Hüseyin'inkilere denk yetkiler verilen Ali Hasan el-Mecit tarafından yürütülmüş ve Kürtler tarafından kendisine "Kimyasal Ali" lakabı takılmıştır. Enfal Operasyonu boyunca binlerce köy tahrip edilmiş, kimyasal saldırıların ardından sivil halk bir araya toplanarak kamplara nakledilmiş, esir muamelesi görmüş ve bu insanların önemli bir kısmı öldürülmüştür.²³⁵

İrak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin'in Kürtleri hedef alan Enfal Operasyonu nedeniyle yargılandığı davada, başına sardığı geleneksel poşusuyla Kürtçe ifade veren köylü Ali Mustafa Hama, "16 Nisan 1987'de köyü Balisan'ın 10 kadar uçak tarafından bombalandığını, patlamalar sonrası fazla bir gürültü duymadığını, daha sonra ortalığı yeşil bir dumanın kapladığını, burnuna çürük bir elmayı ya da sarımsağı anımsatan bir koku geldiğini, köydekilerin bir süre sonra kustuklarını ve

²³² Yüksel Kaştan, "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri", <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/Dergi%20say%C4%B1%201819/19/KA%C5%9ETAN,%20Y%C3%CKSEL.pdf>, (21.08.2011), s.315.

²³³ "Baas Partisi ve İnsan Hakları", <http://irak.ihh.org.tr/insan/baas/baas.html>, (21.08.2011).

²³⁴ Kerim Balcı, "Ölümcül Silahlar Ambarı Ortadoğu", <http://www.aksyon.com.tr/aksyon/haber-10850-26-olumcul-silahlar-ambari-ortadogu.html>, (22.08.2011)

²³⁵ İbrahim Pekbay, "Bostan Tarlasına mı Giriyoruz?", <http://blog.milliyet.com.tr/bostan-tarlasina-mi-gidiyoruz-/Blog/?BlogNo=45329> (22.08.2011).

bir süre sonra çevreyi göremediklerini, henüz yeni doğmuş bir bebeğin de kimyasal maddeler sonucu tıpkı diğerleri gibi öldüğünü" belirtmiştir.²³⁶

Nesrin Abdülkadir Muhammed isimli bir kadın, Irak Askeri Kuvvetleri helikopterlerinin Halepçe'ye bomba attığı sırada, ailesiyle beraber yaşadıklarını şöyle anlatmıştır; *"Bombalama sonunda ses değişti artık ses eskisi kadar yüksek değildi. Sanki patlamaksızın düşen metal parçaları gibiydi. Bu sessizliğe bir anlam veremedik. Başlangıçta çöp gibi bir kokuydu. Sonra elma kokusu gibi güzel bir kokuya dönüştü. Ardından yumurta gibi koktu. Çok sessizdi ama hayvanlar ölüyordu. Koyunlar ve keçiler ölüyordu. Herkese yanlış giden bir şeyler olduğunu söyledim havada ters giden bir şeyler vardı. Rahatsızlanmaya başlasak da saklanmaya devam etmeye karar verdik. Gözlerimde çok şiddetli bir acı hissettim. Kardeşim yanıma yaklaştı ve 'gözlerin kıpkırmızı' dedi. Sonra çocuklar kusmaya başladı. Havada kimyasal maddeler olduğunu anlamıştık. Gözlerimiz gittikçe kızarıyordu ve bazılarımızın gözleri yaşarıyordu. Kaçmaya karar verdik. İneğimiz bir köşede yatıyordu. Koşuyormuş gibi hızlı hızlı nefes alıyordu. Sonbahardaymışız gibi ağaçların yaprakları dökülüyordu. Keklik ölmüştü. Etrafta yere çöken duman bulutları vardı. Çocuklar yürüyemiyorlardı, çünkü rahatsızdılar. Kusmaktan bitkin düşmüşlerdi. Onları kollarımızda taşıdık."*²³⁷

İran-İrak Savaşı sırasında Irak uçaklarının Halepçe'ye düzenlediği ve 6 bine yakın insanın hayatını kaybettiği kimyasal saldırıyı çektiği fotoğraflarla dünyaya duyuran Türk gazeteci Ramazan Öztürk, Kimyasal Ali Davasına tanık olarak çağırılmıştı. Öztürk, dava öncesi o günleri ve duygularını Cihan Haber Ajansı ile paylaşmıştır. İndikleri yerde hayvan cesetleri gördüğünü anlatan Öztürk şöyle konuşmuştur: *"Hayvanların çoğu ölmüştü. 'Eğer gaz şehrin dışını bu kadar etkilemişse şehir ne durumdadır?' diye düşündüm. Korkuyordum. Şehrin içine ilk girdiğim itibariyle sokakların sağında solunda cesetlerle karşılaştım. Çok sayıda ceset vardı. Bu cesetler daha çok kadınlara, yaşlı insanlara, bebeklere, çocuklara aitti. Görüntüleri çok feciydi. Kiminin derisi kabarmıştı, sıcak su dökülmüş gibi. Kimi yanmış kimi morarmış. Sofra başında yemek yiyen anne, baba, çocuklar ölmüş. Birbirlerine sarılmış halde can vermişler. Kapı eşiğinde anne ve çocuklar. Katliamın*

²³⁶ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/08/060822_saddamtrial.shtml, (21.08.1985)

²³⁷ "Baas Partisi ve İnsan Hakları", <http://irak.ihh.org.tr/insan/baas/baas.html>, (21.08.2011).

üçüncü günüydü. Cesetler kokuyordu. Dayanılmaz bir koku vardı. 6 bin insanın kokusunu düşünün."²³⁸

Irak, kimyasal silahlar alanında araştırma çalışmalarını daha 1970'lerde başlatmış ve 1979'un başında ilk böcek zehiri fabrikasını İtalyan şirketlerin yardımıyla, 50 milyon Dolar maliyetle kurmuştur.²³⁹ Irak'ın kitle imha silahlarını geliştirme projesine çoğu Avrupalı 60'a yakın firma yardımcı olmuştur. Bu firmalar arasında en büyük tedarikçi, Alman firmaları olmakla beraber, 1998'de denetçiler tarafından açıklanan listede Fransız ve Amerikalı şirketlerin de Irak'a malzeme sağladıkları görülmektedir. Basına açıklanan rapora göre, kimyasal silahların yapımında ve geliştirilmesinde Alman firmaları en büyük hammadde ve teknik yardımı sağlarken, Danimarka ve İsviçre'den üçer şirket Irak'a kimyasal gazların yapımında kullanılan malzemeleri satmıştır. Listede Avusturya, Fransa ve ABD'den de ikişer firma yer almıştır.²⁴⁰

Kimyasal silahların üretimine 1970'li ve 80'li yıllar boyunca ülkenin değişik yerlerinde Batılılar tarafından yaptırılan tesislerde devam edildiği görülmüştür. Bu tesislerin başında ise Alman teknisyenlerin doğrudan kimyasal silahların üretimi aşamasında yer aldığı Samarra'daki kompleks ve Salman Pak'daki biyolojik silahlar araştırma ve geliştirme merkezi gelmektedir. En önemli tesis olan Samarra'daki tesiste hardal gazının yanı sıra tabun ve sarin gazları da üretilmiştir. Bu tesislerin yanında Musul'da bir uranyum zenginleştirme fabrikası, Skarkat'da kimyasal savaş malzemeleri fabrikası, Tarter gölünde gaz üretim fabrikası ve Tikrit'te biyolojik ve kimyasal silah fabrikaları bulunmaktadır.²⁴¹

CIA'nın 2000 Ağustos Raporu'na göre; Irak 1998 Aralık ayındaki Çöl Tilkisi Harekatı'ndan beri BM denetimlerinin Güvenlik Konseyi'nin 687 sayılı kararı gereğince denetimde bulunmalarına müsaade etmemektedir. 1999 Aralık ayındaki

²³⁸ <http://www.haberler.com/halepce-katliami-nin-sembol-fotografini-ceken-haberi/>, (26.08.2011).

²³⁹ Khalil Ibrahim Al Isa, "Iraqi Scientist Reports on German, Other Help for Iraq Chemical Weapons Program", <http://www.fas.org/nuke/guide/iraq/cw/az120103.html>, (24.08.1985).

²⁴⁰ Phil Hirschorn and Richard Roth, "Gulf War Veterans Suing Companies For Chemical Exports", <http://edition.cnn.com/2003/LAW/01/17/iraq.chemical.suit/>, (26.08.2011).

²⁴¹ Veysel Ayhan-Ferhat Pirinççi, a.g.e, s.120.

1284 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı da Irak tarafından dikkate alınmamaktadır. Bu nedenle takibi oldukça zordur.²⁴²

Tablo 11: 1983-1988 Yılları Arasında Irak'ın Kimyasal Silahları Başlıca Kullanım Alanları

Tarih	Bölge	Gaz Türü	Tahmini Kayıp	Hedef
Ağustos 1983	Haij Umre	Hardal	100'den az	İranlılar/Kürtler
Ekim-Kasım 1983	Panjwin	Hardal	30.000	İranlılar/Kürtler
Şubat-Mart 1984	Mecnun Adası	Hardal	2.500	İranlılar
Mart 1984	Al Basra	Tabun	50-100	İranlılar
Mart 1985	Hawizah Bataklığı	Hardal/Tabun	3.000	İranlılar
Şubat 1986	Al Faw	Hardal/Tabun	8.000-10.000	İranlılar
Aralık 1986	Umm ar Rasas	Hardal	1.000	İranlılar
Nisan 1987	Al Basra	Hardal/Tabun	5.000	İranlılar
Ekim 1987	Sumar-Mehran	Hardal/Sinir Ajanları	3.000	İranlılar
Mart 1988	Halepçe	Hardal/Sinir Ajanları	Yüzlerce	İranlılar/Kürtler
Kaynak: Anthony H. Cordesman, "Weapons of Mass Destruction in the Middle East", CSIS, Washington 2001, s.110				

²⁴² A. Serdar Erdurmaz, a.g.e., s.187.

3.3.3 Biyolojik Silahlar

İran'ın biyolojik silahlanma programı ilk olarak 1975 senesinde başlamış, pek bir başarı elde edilememesinden dolayı 1978 senesi içinde sona erdirilmiştir.²⁴³ 1985 yılında açılan Irak'ın temel kimyasal silahlar araştırma ve geliştirme tesisi olan Muthanna Devlet Tesisi'ne Nisan 1986'da bakteriyel türlerin nakledilmesiyle program yeniden başlamıştır.²⁴⁴ Mayıs 1987'de çalışmalar El-Salman tesislerine kaydırılmış ve bu tesislerde koyun, maymun, eşek ve köpekler üzerinde deneyler yapılmıştır.²⁴⁵ Taji'de eski bir biyo teknoloji fabrikası da 1987 senesinin ortalarında silah üretimi için devralınmıştır. Bu yılın sonunda programın ilerletilmesine karar verilmiş ve 1998'de yeni bir silah üretim tesisi el-Hakem'de inşa edilip teçhiz edilmiştir. Bu tesis, genetik mühendisliği çalışmaları ve virüsler üzerinde çalışmalar için inşa edilen bir alanı kapsamaktaydı. Bu sırada el-Salman'da gazlı kangren ve aflatoksin üreten ajan üzerinde çalışma başlamıştır.²⁴⁶

Biyolojik silahların tesirleri birkaç gün içinde görülebileceği gibi, birkaç yıl sonra ortaya çıkabilen ölümlere de neden olabilmektedir. Irak'ın geliştirmeye çalıştığı iddia edilen aflatoksin adlı biyolojik silahın, maruz kalan kitleler üzerinde beş yıl sonra ortaya çıkan ölümcül karaciğer kanserine yol açtığı bilinmektedir.²⁴⁷ Aflatoksinin, kanserojen olması nedeniyle sivil halk üzerinde panik havası yaratmak amacıyla üretildiği öne sürülmektedir. Ayrıca Aflatoksinin daha tehlikeli bazı biyolojik ajanları kaplamak için kullanıldığına dair iddialar vardır.²⁴⁸

Program, Irak Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal ettiğinde şiddetli bir şekilde yoğunlaştırılmıştır. Aralık ayına kadar Irak, 100 tanesi botulinum, 50 tanesi şarbon ve 16 tanesi de aflatoksin ile doldurulmuş 166 adet R-400 hava bombası

²⁴³ Wendy Barnaby, *The Plague Makers: The Secret World of Biological Warfare*, The Bath Press, London 1999, s.58.

²⁴⁴ Wendy Barnaby, *Virüs Saldırıyor...*, a.g.e., s.83.

²⁴⁵ Tom Mangold-Jeff Goldberg, *Plague Wars - The Terrifying Reality of Biological Warfare*, St. Martin's Press, New York 1999, s.287.

²⁴⁶ Wendy Barnaby, *Virüs Saldırıyor...*, a.g.e., s.83.

²⁴⁷ Mustafa Kibaroglu, "Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Japonya'nın Güvenliği" *Avrasya Dosyası*, Cilt No:5, Sayı:2, s.23-39.

²⁴⁸ Selçuk Kılıç, a.g.m., s.10.

üretmiştir.²⁴⁹Buna ek olarak Irak elindeki Al Hussein ismini verdiği ve menzili 650 km'ye çıkarılmış olan SCUD füzelerinde kullanılabilir tarzda 16'sı botulinum toksin, 5'i şarbon ve 4'ü aflatoksin doldurulmuş halde 25 adet başlık fırlatılmaya hazır hale getirilmiştir.²⁵⁰ Bu silahlar, Ocak 1991'de dört bölgeye yerleştirilmiş ve bütün savaş boyunca aynı yerde kalmışlardır. Savaş sonrasında birçok Irak balistik füzesi BM'nin kontrolü altında imha edilmiştir.²⁵¹

Barnaby'e göre "*Amerikalıların biyolojik silahlar geliştirmede Iraklılara yardım ettiklerine dair çok az şüphe var gibi*" görünmektedir. ATCC Rockville-Maryland'de kurulu, kar amacı gütmeyen bir firmadır. Firma, ülkenin önde gelen kültür hastalıkları koleksiyonuna sahip olup dünyanın dört bir tarafındaki kurumlar için yaklaşık 1.000 mikropla bir kütüphane gibi vazife görmektedir. yaklaşık her yıl 130.000 kültür satmakta ve Irak'ın da içinde olduğu 60 ülkeye siparişler teslim etmektedir. ATCC, 1991-1996 arasında Irak'a 17 kez ihracat yapmıştır. Çeşitli toksin ve bakterilerin elde edilen türlerini kapsayan nakliyat, biyolojik silahlar için parçalar elde ettiğine inanılan Irak Atom Enerjisi Kurumu'na gitmiştir.²⁵²

Biyolojik silah yapımı ile ilgili olarak çok konuşulan kişilerden biri Rihab Rashid Taha al-Azawi'dir. Saddam Hüseyin'in biyolojik silah projelerini yürütmüş olan Rihab üniversiteyi Bağdat Üniversitesi'nde tamamlamış ve İngiltere Norwich şehrinde bulunan East Anglia Üniversitesi'nde yaptığı doktorasını 1984 yılında bitirmiştir. Irak'a döner dönmez de Bağdat yakınlarındaki El Muthanna kimyasal tesislerinde mikrop üretme ve mikrop savaşları projelerine katılmıştır. Bir süre sonra da Irak'ın en çok konuşulan El Hakam biyolojik savaş tesislerinin başına getirilmiştir. Kuveyt Savaşı sonrasında geri çekilen Irak, Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu (UNSCOM) tarafından, biyolojik silah üretip üretmediklerini kontrol için incelenmiştir. İncelenen birimlerden biri de Rihab Taha'nın başında olduğu kurumdur. Irak'taki bu tesiste Rihab Taha'nın yanında yaklaşık 100 bilim adamı daha çalışmakta ve biyolojik silah üretmekteydiler. Üretilenler arasında botulinum toksin doldurulmuş

²⁴⁹ Wendy Barnaby, *Virüs Saldırıyor...*, a.g.e., s.84.

²⁵⁰ Graham S. Pearson, *The UNSCOM SAGA- Chemical and Biological Weapons Nonproliferation*, Macmillan, Hampshire 1999, s.163

²⁵¹ A. Serdar Erdurmaz, a.g.e, s.186.

²⁵² Wendy Barnaby, *Virüs Saldırıyor...*, a.g.e., s.86.

157 mikrop bombası ve 16 füze başlığı, şarbon doldurulmuş 5 füze başlığı ve 50 bomba bulunmuştur.²⁵³

Irak, 1995 yılına kadar, sistematik bir şekilde bu alandaki faaliyetlerini inkar etmek istemiştir. İlk olarak Temmuz 1995'te önemli oranda savunmaya yönelik faaliyette bulunduğunu kabul etmiştir ve Ekim 1995'te de nihai olarak biyolojik silahlanma çalışmalarının olduğunu açıklamıştır.²⁵⁴

Irak, işbirliğine son verdiği 1998 yılı Ekim ayına kadar, denetçilerin devlet başkanlığı tesislerine girmesini reddetmiştir. Denetçilerin Kasım ayı ortasında bir aylığına daha geri dönmesine izin verilmiş, ancak 16 Aralık'ta UNSCOM Başkanı Richard Butler, tam işbirliği yapılmadığı için ABD ile İngiltere'nin hava saldırısının hemen öncesinde Irak'taki bütün çalışanını geri çekmiştir. Irak ilerleyen süreçte de denetçilerin dönüşüne izin vermemiştir. Butler, 30 Haziran 1999 tarihinde görevini tamamlayarak, UNSCOM Başkanlığı'ndan ayrılmıştır. Yerine atama yapılmamış, ABD'li uzman Charles Duelfer görevine vekalet etmiştir. BM Güvenlik Konseyi, silah denetimlerinin yeniden başlaması için sürdürdüğü çalışmaları yılsonuna kadar tamamlamış ve 17 Aralık 1999 tarihinde BM Kurucu Antlaşması'nın VII. Bölümü kapsamında kabul edilen 1284 sayılı kararla UNSCOM lağvedilerek, yerine BM Gözetleme, Kanıtlama ve Denetleme Komisyonu (UNMOVIC) kurulmuştur.²⁵⁵

11 Eylül saldırılarından sonra Saddam rejimini kitle imha silahlarını geliştirmek ve uluslararası terörizme destek vermekle suçlayan ABD yönetimi, Güvenlik Konseyi üyelerini de Irak'a askeri bir saldırıya onay veren yeni bir karar tasarısı kabul etmeye zorlamıştır. Ancak Amerikan önerilerine sıcak bakmayan Çin, Rusya ve Fransa gibi ülkeler ABD'yi tek taraflı ve periyodik olarak Irak'ı bombalamakla suçlamışlardır. Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararı çerçevesinde başlayan UNMOVIC ve IAEA'nın denetimlerinin ardından yapılan açıklamada ise "Irak'ta henüz kitle imha silahlarıyla ilgili bir bulguya ulaşılmadığının" ifade edilmesine karşılık, Amerikan yönetimi daha sonraki yıllarda yalanlanacak olan

²⁵³ Doğan Aydal, *Enerji Kan Kokuyor*, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.138-139.

²⁵⁴ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.188.

²⁵⁵ Mehmet Akif Okur, *a.g.m.*, s.170.

istihbarat bilgileri çerçevesinde Saddam'ın kitle imha silahı ürettiğini öne sürmüştür.²⁵⁶

Yılmaz'a göre "*Amerika'da bulunan ve silah sanayisinde korkunç paralar kazanan kesimlerin lobi etkisi ve Amerika'nın tüm Ortadoğu'da hakimiyet kurma ve zengin petrol kaynaklarına hakim olma isteği gibi olgular yüzünden başlayan Irak'ın İşgal süreci, iddia edildiği gibi, Saddam Hüseyin'in baskıcı yönetimine son verip, sözde demokrasiyi ve özgürlükleri henüz temin edebilmiş değildir.*" İşgalin başlamasına gerekçe olarak gösterilen kimyasal silahların varlığı ise hiçbir zaman ispatlanamamıştır. İşgali başında ABD'ye destek veren Irak'taki etnik kesimlerin bir çoğu, ABD'nin giriştiği El Kaide ve direnişçi operasyonları adı altında yaptığı baskınlardan sonra ABD'ye olan desteklerini kesmişlerdir. Savaşın geneline bakılığında ABD'nin çoğu hesabı tutmamış, takviye birliklere ve yeni maliyetlere ihtiyaç doğmuş, işgalin başladığı 20 Mart 2003 tarihinden itibaren resmi yetkililerin belirttiği rakamlarla 3200 ölü ve 33000 yaralı asker zayiatına uğramış, acı bir savaş tablosunun ortaya çıkmasına ve binlerce masum insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur.²⁵⁷

Mart 2003'te denetçilerini Irak'tan çeken UNMOVIC, Irak'ın işgalinin ardından da faaliyetlerine devam etmiştir. Fakat tüm aramalara rağmen hâlâ Irak Savaşı'nın gerekçesi olarak gösterilen Kitle İmha Silahları'nın izine rastlanamamıştır.²⁵⁸

3.4 Suriye

Suriye, sahip olduğu balistik füze envanterine rağmen, savunma ve saldırı yeteneği bakımından Saddam dönemindeki Irak'tan ve İran'dan çok daha zayıftır. Suriye'nin elinde kitle imha silahları bulunduğu iddiası ise tartışmalı bir konu olagelmıştır. Şam'ın kitle imha silahları geliştirmeye yönelik çabaları büyük oranda İsrail karşısındaki konvansiyonel yetenekler bakımından çok zayıf oluşu ile ilgilidir. Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Suriye'ye askeri teknoloji transferi durduğu halde

²⁵⁶ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze...*, a.g.e., s.211-212.

²⁵⁷ G. Silay Yılmaz, "Irak İşgalini Yapan Birleşmiş Amerika", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2337>, 16.11.2011

²⁵⁸ Mehmet Akif Okur, a.g.m., s.172.

Washington, İsrail'i konvansiyonel silah teknolojisi bakımından istikrarlı bir şekilde desteklemiştir.²⁵⁹

Wikileaks internet sitesinin, ABD Dışişleri Bakanlığı'na ait 251.287 gizli diplomatik yazışmada henüz 1000'in üzerinde belgeyi kamuoyuyla paylaşması devletlerarası ilişkilerde önemli etkiler yaratmıştır. Yayınlanan belgelerin en önemli boyutlarından birini Ortadoğu çıkışlı veya Ortadoğu ile ilgili konuların ele alındığı yazışmalar oluşturmaktadır. 15 Ocak 2009 tarihli bir belgede Suriye'nin kitle imha silahı geliştirme çabalarından ABD'nin duyduğu kaygı ve bunu engellemek için her tür aracı devreye soktuğu görülmektedir. Buna göre İspanya merkezli bir şirketin Suriye'ye demir ve alüminyum karışımı sattığı ve bu ürünlerin balistik füzelerin esas bileşenleri olduğunun Amerikan kurumları tarafından tespit edildiği belirtilmektedir.²⁶⁰

Tablo 12: Suriye Balistik Füzelerinin Tasarım Özellikleri

İsim	Menzil	İtici Güç	Durum
Frog-7	70 km	Sıvı	Kullanıma hazır
Skarab SS-21	70-120 km	Katı	Kullanıma hazır
Scud B	300 km	Sıvı	Kullanıma hazır
Scud C	500-700 km	Sıvı	Kullanıma hazır
Scud D	700-1.500 km	Sıvı	Bilinmiyor
SS-N-3b (Sepal)	300-450 km	Katı	Kullanıma hazır
SS-N-2C (styx)	50-80 km	Sıvı	Kullanıma Hazır
Kaynak:	<i>http://www.nti.org/e_research/profiles/Syria/Missile/index.html</i> , (01.09.2011).		

²⁵⁹ Erdem Kaya, "ABD-Suriye İlişkileri: Beklentiler & Muhtemel Gelişmeler", *http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=577:abd-suriye-likileri-beklentiler-a-muhtemel-gelimeler&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150*, (01.09.2011).

²⁶⁰ Oytun Orhan, "Wikileaks Belgelerinde Suriye-1", *http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1320*, (17.11.2011).

3.4.1 Nükleer Silahlar

Suriye, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na taraf bir ülke olup, aynı zamanda Ortadoğu'nun her türlü kitle imha silahından arındırılmış bölge olması çağrısında da bulunan bir ülkedir. 1991 yılında Çin, IAEA'ya 30 KW'lık bir araştırma reaktörünü Suriye'ye satacağını rapor etmiştir. Ancak, IAEA bu satışı durdurmuştur ve dolayısıyla Suriye'nin bu yöndeki faaliyetleri yavaşlamıştır. 1998 yılında Suriye, Rusya ile nükleer enerjinin barışçı kullanımı için anlaşma yapmıştır.²⁶¹

Suriye'nin nükleer güç hakkındaki algılaması, toprak anlaşmazlığı yaşadığı ve tarihinde sürekli savaştığı İsrail'in nükleer gücüne endekslidir. Her ne kadar Suriye nükleer silahlanma için ciddi bir gayret içine girmemişse de, İsrail'in nükleer tehdidini caydırmak istediği şeklinde iddialar ortaya atılmıştır.²⁶² Çin ve Sovyetler Birliği tarafından desteklendiği düşünülen Suriye'nin nükleer programı, teknik alt yapı eksikliği ve yüksek maliyet sebebiyle ilerleme kaydedememiştir. Fakat Çin'in yine de Suriye'ye balistik füze teknolojisi konusunda yardımlarını sürdürdüğünden şüphe edilmektedir.²⁶³ Şam'ın iddiasına göre nükleer araştırmalar askeri amaçlı değil, tıbbi amaçlı çalışmaları içermektedir.²⁶⁴

Suriye'nin nükleer işbirliği yaptığı ülkeler arasında Belçika, Çin, Almanya ve Rusya Federasyonu bulunmaktadır. 1998 yılında hükümetler arası Rusya Federasyonu- Suriye Ticaret Bilim ve Teknik İş Birliği Komisyonu, Rusya'nın Atom Enerjisi Bakanlığı ile Suriye nükleer enerji komisyonu arasında iş birliği muhtırası imzalanmış ve bunun neticesinde Rusya Federasyonu Suriye'de 25 MW'lık araştırma reaktörü kurma sözü vermiştir.²⁶⁵

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad Ortadoğu'nun iki önemli gücü olan Türkiye ve İran ile de sıkı ilişkiler kurmaya çaba göstermiş ve özellikle İsrail'e karşı

²⁶¹ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.193-194.

²⁶² Evren İşbilen, *a.g.e.*, s.89-90.

²⁶³ Ramazan Özey, *Küresel Silahlanma...*, s.321.

²⁶⁴ Brown, *a.g.m.*, s.66.

²⁶⁵ "Syria Profile, Nuclear Overview", http://www.nti.org/e_research/profiles/Syria/Nuclear/index.html, (02.09.2011).

İran kozunu devamlı olarak kullanmıştır. Irak-İran Savaşı sırasında Suriye, birçok Arap devleti ile karşı karşıya gelmeyi göze alarak İran'ın tarafında yer almıştır. Suriye ve İran arasındaki ilişkilerin yakınlığı günümüzde hala devam etmekte ve iki ülke özellikle İsrail sorununa karşı birlikte politikalar gerçekleştirmektedirler. ABD, İsrail ve diğer Batılı devletlerin İran'a yönelik nükleer enerji eksenli çıkışlarında Suriye, İran'ı desteklemiş ve Ortadoğu'nun güvenli bir hale gelmesi için işe İsrail'in silahsızlandırılmasından başlanması gerektiğini vurgulamıştır.²⁶⁶

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun yayınladığı rapora ilişkin bir diplomatik yazışmada Suriye'nin nükleer çalışmalarına ilişkin şüpheler yer almaktadır. Belgede UAEK'nın raporunun, Suriye'nin gizli olarak Al Kibar bölgesinde nükleer reaktör inşa etmesi çabasında olduğuna yönelik şüpheleri güçlendirdiği belirtilmekte ve UAEK'nın bahsi geçen bölgede uranyum kalıntıları bulunduğu ifade edilmektedir.²⁶⁷

Deyrizor vilayeti yakınlarındaki nükleer reaktör olduğu iddia edilen Al Kibar tesisi İsrail tarafından Türkiye'nin hava sahası kullanılarak 6 Eylül 2007 tarihinde imha edilmiştir. CIA'in Kongre üyeleri için hazırladığı videoya göre El Kibar tesisinde 2007 yılının Ağustos ayında atom bombası yapılabilecek kadar plütonyum üretimi gerçekleştirilmiş olacaktır. CIA görevlileri Kuzey Kore'nin teknik yardımı ile inşa edildiğini belirttikleri reaktörün nükleer silah üretebilme kapasitesinin düşük olduğunu açıklamışlardır. Dönemin Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) Başkanı Muhammed El Baradei, El Kibar bölgesinde yapılan araştırmalarda uranyum izine rastlandığını bildirmiştir. Fakat Suriye yönetimi bu izlerin İsrail'in tesisi vurmak için kullandığı düşük düzeyde uranyumla kaplanmış bombalardan bulaşmış olabileceğini ileri sürmüştür. UAEK'dan konu ile açıklamada bulunan diğer yetkililer de İsrail tarafından vurulan tesisin nükleer reaktör olduğuna ilişkin devam eden soru işaretleri olduğunu ifade etmişlerdir.²⁶⁸

²⁶⁶ Muhammed Hüseyin Mercan, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim", *Akademik ORTADOĞU*, Cilt No:4, Sayı:2, 2010, s.113.

²⁶⁷ Oytun Orhan, a.g.m.

²⁶⁸ Erdem Kaya, a.g.m., s.5.

Suriye'de nükleer silah üretimi için tasarlanmış yeni bir tesis ortaya çıkarılmıştır. BM müfettişlerinin El Hasakah kentinde olduğunu belirlediği, daha önce varlığı bilinmeyen tesisin, Suriye'nin nükleer silah üretimi konusunda Pakistan'daki nükleer silah üretiminin 'babası' olarak kabul edilen Pakistanlı bilim adamı Abdül Kadir Han ile birlikte çalıştığı şüphelerini güçlendirdiği bildirilmiştir.²⁶⁹

3.4.2 Kimyasal ve Biyolojik Silahlar

Suriye'nin hem kimyasal ve biyolojik silahlar hem de balistik füzeler ile ilgili ikili teknoloji tedarikini gerçekleştiren temel kurum Bilimsel Araştırmalar Merkezi 'dir. Esasen bir sivil kuruluş olarak yapılandırılan bu kurum, ağırlıklı olarak silah araştırmaları yapmaktadır. Buna ilaveten Suriye'nin kimyasal silah faaliyetleri, devlete bağlı ilaç firmaları aracılığı ile de artırılmıştır.²⁷⁰ Bazı istihbarat kaynaklarına göre Suriye'de en uzun menzilli füzelerden 150-200 kadarı kimyasal ve biyolojik savaş başlıkları ile donatılmış durumda bekletilmektedir. Diğer bir iddia ise Suriye'nin kimyasal silah üretmede uzun bir deneyime ve Hama'da kimyasal silah üretilecek tesislere sahip olduğudur.²⁷¹

Suriye kimyasal silahlarını ilk defa 1973 senesinde Mısır'da almıştır. Daha sonra savunmaya yönelik kimyasal savaş ajanlarını Rusya ve o zamanki Çekoslovakya'dan sağlamıştır. Kalıcı olmayan sinir gazını 1984 senesinde imale başlamıştır. Alman ve Fransız firmaları 1992 yılına kadar Suriye'ye kimyasal savaş tesisleri konusunda yardımcı olmuşlardır.²⁷²

Suriye'nin geliştirdiği füzeler kimyasal savaş başlıkları taşıyabilmekte ve Şam, Hims ve El-Safirah köyü civarındaki tesislerde, Sarin gazı ve VX sinir gazı üretilmektedir. Yine Şam Biyolojik Araştırma Enstitüsü tarafından da şarbon, kolera ve botulinum mikropları üzerinde çalışıldığı ve Suriye'nin İran ile ortak, SCUD-C,

²⁶⁹ <http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/11/01/suriyede.yeni.nukleer.tesis/635217.0/index.html>, (01.11.2011).

²⁷⁰ James Brown, *a.g.m.*, s.66.

²⁷¹ Yasin Atlioğlu, " Golan Tepeleri Ve Suriye-İsrail Askeri Güç Dengesi", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/678/golan_tepeleri_ve_suriye-israil_askeri_guc_dengesi, (02.09.2011).

²⁷² A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.194.

kimyasal ve biyolojik silah üretme konusunda müşterek çalıştıkları da söylenmektedir.²⁷³

Suriye, 1972'de Biyolojik ve Toksin Silahlar Konvansiyonu'nu imzalamış, fakat onaylamamıştır. Biyolojik bomba ve küçük nükleer silahlara sahip füze savaş başlıkları tasarımı, Suriye'nin yetenekleri içindedir.²⁷⁴

Suriye'nin biyolojik silah çalışmalarına ilişkin nispeten daha az bilgi bulunmaktadır. Şam'ın biyolojik silah üretimine yönelik henüz kanıt bulunamamasına rağmen, bazı kaynaklar Suriye'nin bir biyolojik silah üretim merkezinde geniş çapta araştırma çalışmalarını yaptığını ve burada sınırlı miktarda kullanılabilir üretim yaptıklarını iddia etmektedir. Batılı araştırmacılar Suriye'nin kimyasal ve biyolojik silah programlarının Irak'a göre daha az gelişmiş düzeyde olduğunu belirtmektedirler.²⁷⁵

3.5 İsrail

İngiltere'nin Filistin üzerindeki manda yönetiminin sona ermesinden sonra 14 Mayıs 1948 tarihinde Tel-Aviv'de toplanan Yahudi Milli Konseyi bir deklarasyon yayınlarak, İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Deklarasyon ile, ayrıca Birleşmiş Milletlerden üyeliğe kabul istemekte, İsrail Devleti içinde kalacak olan Arapların tam ve eşit vatandaşlık haklarına sahip olacakları belirtilmekte ve Arap ülkeleri ile barış ve iyi komşuluk ilişkilerinin kurulması arzusu vurgulanmaktaydı. Bağımsızlık ilanı ile birlikte, Ben Gurion²⁷⁶ başkanlığında 13 kişilik bir kabine

²⁷³ Ali Külebi, "Suriye Silahlı Kuvvetleri", <http://www.alikulebi.com/Sayfa.asp?islem=2&SayfaNo=178>, (03.09.2011)

²⁷⁴ A. Serdar Erdurmaz, *a.g.e.*, s.194-195.

²⁷⁵ James Brown, *a.g.m.*, s.66.

²⁷⁶ 1886 yılında Polonya'da dünyaya gelen Babası Siyonist bir örgüte üye olan Ben Gurion, daha okul yıllarında babasının yolunu takip ederek Siyonist örgütlerin içinde faaliyet göstermeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı ile birlikte İngilizler'le işbirliği içine giren Siyonist örgütün önde gelenlerinden olan Ben Gurion, dönemin iktidarı tarafından yurtdışına sürgüne gönderilmiştir. 1934 yılında İsrail'e geri dönmüş ve Mayıs 1948'de İsrail'in ilk başbakanı olarak İsrail'in kuruluş belgesini dünyaya deklere etmiştir. İki dönem İsrail başbakanı olan Ben Gurion 1973 yılında ölmüştür. Bkz. Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, s.227.

kurulmuş ve bu kabine Geçici İsrail Hükümeti adını almıştır.²⁷⁷ 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail Devleti'nin ilan edilmesi nedeniyle Suriye, Ürdün, Mısır, Lübnan ve Irak düzenli orduları ile 15 Mayıs'ta İsrail'e saldırmışlardır. Bu savaş ile Filistin topraklarındaki Yahudi-Filistinli çatışması devletlerarası bir mücadeleye dönüşmüştür. Artık taraflardan biri olan İsrail Devleti'ne karşı Filistin halkı ile Arap devletleri birlikte mücadele etmekteydi.²⁷⁸

İsrail, jeopolitiği, trajik tarihsel deneyimleri, küçük yüz ölçümü ve nüfusu sebebiyle kronik güvensizlik içinde bir ülkedir. Stratejik derinlik sahibi olmaması ve etrafındaki varlığını kabul etmeyen düşman Arap devletleri nedeniyle kronik güvensizliği artmaktadır.²⁷⁹ Ortadoğu'da Yahudiler tarafından bir devlet kurma fikrinin ortaya atıldığı zamandan başlamak üzere başlangıçta Osmanlı Devleti ile, daha sonra genelde Arap Ülkeleri, özelde ise Filistin halkı ile, şiddeti zaman içinde değişkenlik gösteren ve günümüzde de devam eden bir mücadele sürmektedir. Halen yaşanan şiddet olayları ve bölge üzerindeki güç mücadeleleri dünya barışı için her geçen gün daha tehlikeli bir boyut kazanmaktadır.²⁸⁰

Dünyada çok az ülkede ulusal güvenlik İsrail'de olduğu kadar toplumsal yaşam üzerinde belirleyici olmuştur. İsrail tarafından ulusal güvenliğe verilen önem, genel anlamda Arap komşularından kaynaklanan yoğun tehdit karşısındaki algıdan kaynaklanmaktadır.²⁸¹

Yaklaşık altı milyon nüfusu ve 20.770 kilometrekare yüz ölçümü ile dünyanın küçük ülkelerinden biri olan İsrail gerek savunma sanayi potansiyeli gerekse savunma politikaları açısından dikkat çekici ve kendine özgü özellikler gösteren bir örnek ülkedir. 15 Mayıs 1948'te kurulduğundan beri savunma konularında sürekli atılğan, risk almaktan çekinmeyen bir yol izlemiştir. Son birkaç on yıldır da savunma sanayindeki başarıları ile dikkat çekmeyi sürdürmüştür. İsrail'in gösterdiği bu

²⁷⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s.93.

²⁷⁸ Berna Süer-Ayşe Ö. Atmaca, *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*, ODTU Yayıncılık, Ankara, s.35.

²⁷⁹ Evren İşbilen, *a.g.e.*, s.78.

²⁸⁰ Selahattin İbası, "Arap-İsrail Sorunu", *Ortadoğu Siyasetinde İsrail*, Ankara 2005, s.55.

²⁸¹ Richar F. Nyrop, *Israel: A Country Study*, The American University Press, Washington D.C. 1979, s.233.

kendine has özelliklerin nedenleri tarihinde, coğrafi koşullarında ve ulusal psikolojisinde yatmaktadır.²⁸²

Ortadoğu coğrafyasında yer alan ve bu coğrafyadaki hemen hemen bütün devletlerin düşmanı olan İsrail, bu gerçeği kurulduğu ilk zamanlarda daha iyi analiz etmiş ve güvenliğini sağlamak için başvurulabilecek en doğal yol olan silahlanma konusuna her zaman önem vermiştir. Silahlanmanın etkili bir caydırıcı güç olabilmesi için de, kitle imha silahlarının üretimine 1950'li yılların sonlarına doğru başlamıştır.²⁸³ Geçen zaman içinde nükleer, biyolojik ve kimyasal harp maddeleri konusunda ulaştığı teknolojik seviye ve sahip olduğu silahlar ve fırlatma vasıtalarıyla ile sadece Ortadoğu bölgesi için değil tüm dünya için önemli bir tehdit haline gelmiştir.²⁸⁴

1960'ların sonlarında Mısır'ın Yemen'de kimyasal gaz kullanması ile başlayan ve Körfez Savaşı zamanında zirveye çıkan kimyasal saldırı tehdidi ile karşılaşmış, 1970'lerin sonlarında 1980'lerin başlarında biyolojik ve nükleer tehditle tanışmış ve bu tehdit sonucunda 1981'de Irak'taki Osirak nükleer santralini bombalamıştır. Gösterdiği tepkiden de anlaşılacağı gibi İsrail ciddi tehdit algı sınırları içine giren unsurlara karşı uluslararası tepkileri göz ardı ederek en sert tedbirleri almakta tereddüt etmemektedir.²⁸⁵

İsrail Başbakanı Begin'in Osirak reaktörünü tahrip etme gerekçesi, bu reaktörün İsrail'e karşı kullanılmak üzere nükleer bomba üretmek amacıyla inşa edilmesiydi.²⁸⁶ İsrail'in Irak'a saldırısı büyük tepki ile karşılanmıştır. Her şeyden önce Mısır Hükümeti, 9 Haziranda yayınladığı bir bildiri ile sert bir şekilde İsrail'i kınamıştır. Ardından 10 Haziranda ABD, saldırınının 23 Temmuz 1952 tarihli ABD-

²⁸² Serdar Çelebi, "İsrail'in Savunma ve Savunma Sanayii politikaları", *Ortadoğu Siyasetinde İsrail*, Ankara 2005, s.397.

²⁸³ Salih Özgür, *a.g.e.*, s.96.

²⁸⁴ Ömer L. Taşçıoğlu, "İsrail'in Kitle İmha Silahlar", *Ortadoğu Siyasetinde İsrail*, Ankara 2005, s441.

²⁸⁵ Hikmet Erdoğan, *Büyük İsrail Stratejisi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s.248.

²⁸⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.464.

İsrail "Savunma Yardımı Anlaşması"na aykırı olduğunu bildirerek İsrail'e F-16 uçaklarının satışını durdurduğunu açıklamıştır.²⁸⁷

3.5.1 Nükleer Silahlar

İsrail, geniş çevreler tarafından, Ortadoğu'da nükleer silahlara sahip olan ilk ve tek ülke olarak kabul edilmektedir. Fakat, İsrail nükleer kapasitesini ne kabul ne de inkar etmektedir ve bu tutumu nükleer belirsizlik politikası olarak adlandırılmaktadır. Böylece, İsrail Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşmaları'ndan doğabilecek baskı ve sınırlamalardan kaçınmaktadır. İsrail, nükleer kapasitesi hakkında İsrail kaynaklı bir bilginin yayınlanmasına izin vermemektedir.²⁸⁸

İsrail, NPT'ye taraf olmayan ve resmen ifade edilmese de nükleer silah sahibi olduğuna kesinlikle inanılan bir ülkedir. Ortadoğu bölgesinde coğrafi ve sosyo-politik konumu sebebiyle büyük güvenlik endişeleri bulunan İsrail, hayati çıkarlarını böylesi tahrip gücü fazla stratejik bir silaha sahip olmakta görmüştür. 1960'lı yıllar itibari ile yoğun olarak bu silahı üretme çabaları içine girmiş ve başarılı olmuştur. İsrail bugün önemli sayıda nükleer silaha sahip durumdadır fakat nükleer silahı "son başvuru silahı" olarak gördüğü ifade edilmektedir. İsrail'in gerek NPT'ye gerek Ortadoğu'da oluşturulmasına çalışılan "Kitle İmha Silahlarından Arındırılmış Bölge" düşüncesine fiiliyatta yanaşmamasının en temel nedeni bunun gibi anlaşmaların yeterli denetim gücünün olmayacağına olan inancı ve bu yöndeki ifadesidir.²⁸⁹

İsrail'in nükleer teknoloji ile tanışması, 1948 yılında kurulması ile başlamıştır. 1930'larda ve 1940'larda çok sayıda kabiliyetli Yahudi bilim adamı Filistin'e göç etmiştir. Bunların içinde en ünlüsü Dr. Ernst David Bergman'dır. İsrail Atomik Enerji Komisyonu'nun yöneticisi ve İsrail'de nükleer silah üretim çalışmalarının başlatıcısıdır. Dr. Bergman, İsrail'in kit doğal kaynakları ve sınırlı askeri gücünü,

²⁸⁷ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu Birinci Dünya Savaşından 2000'e*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.245.

²⁸⁸ Barış Çağlar, "İsrail'in Nükleer Kapasitesi", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2766>, 17.11.2011.

²⁸⁹ Mustafa Kibarolu, "Kitle İmha Silahlarının...", s.5.

nükleer enerji üretimi ile dengeleyebilecekleri görüşünü ortaya atmıştır. "*İki tür değil, tek bir tür nükleer enerji vardır*" diyerek asıl planının nükleer silah üretimi olduğunu açıklamıştır.²⁹⁰

İsraili bilim adamları 1948 yılında Necef Çölü'nde uranyum aramaya başlamışlar, 1950'de Sidon ve Beersheba'da düşük yoğunlukta uranyum cevheri bulmuşlar ve bununla ağır su üretimine başlamışlardır.²⁹¹

İsrail 1950'li yıllarda nükleer enerji konusunda Fransa ile yakın iş birliği yapmıştır. Hem Fransa hem de İsrail iki kutuplu sistem içinde bir nebze de olsa otonom hareket etmek için bağımsız bir nükleer cephaneliği bir seçenek olarak görmüşlerdir. Fransa ile yapılan bu işbirliği kapsamında Fransız uzmanlar Negev Çölü'nde Dimona Yeraltı Reaktörü'nü inşa ettiler. İsrail ilk zamanlarda bu sitenin bir nükleer santral olduğunu türlü şekillerde saklamak istemiştir fakat 1958 yılında Amerikan U-2 uçakları bu tesisin fotoğraflarını çekerek karmaşık bir reaktör kompleksi olduğunu bulgulamıştır.²⁹²

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Fransa, nükleer fizik araştırmalarında dünyada ilk sıradaydı. Ancak savaştan sonra bu pozisyonunu kaybetti. ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Kanada'nın gerisine düştü. Nükleer enerji konusunda uzmanlıkta, artık İsrail ve Fransa aynı düzeye gelmişlerdir. Hatta İsraili bilim adamları Fransızların çalışmalarına önemli katkılarda bulunmaya başlamışlardı. Ekim 1956'da İsrail ve Fransa birlik olup, Mısır'a karşı düzenlenen Süveyş Kanalı-Sina Harekatı'nın planlanması ve uygulanmasında İngiltere ile işbirliği yapmışlardır. Süveyş bunalımı İsrail'in nükleer silah üretimine başlamasında ilk adım olmuştur.²⁹³ 1953 yılında Mısır Devlet Başkanı Nasır, Tiran Kanalı'nı kapatınca, İsrail Başbakanı David Ben-Gurion, hem kimyasal hem de nükleer silah üretim emrini vermiştir.²⁹⁴

²⁹⁰ Avner Cohen, *Israel and the Bomb*, Colombia University Press, New York 1998, s.16.

²⁹¹ Anthony Cordesman, *Perilous Prospects: The Peace Process and the Arab-Israeli Military Balance*, Westview Press, 1996, s.118.

²⁹² Warner D. Farr, "The Third Temple's Holy of Holies: Israel's Nuclear Weapons", <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/farr.htm>, (10.09.2011).

²⁹³ Yılmaz Dikbaş, *İsrail'in Nükleer Sırları*, AsyaŞafak Yayınları, İstanbul 2006, s.35.

²⁹⁴ Avner Cohen, a.g.e., s.48-49.

Dimona'daki nükleer reaktör çalışmaya başlamadan önce 1960 senesinde General de Gaulle'ün yönetimindeki Fransa, İsrail ile yürütmekte olduğu nükleer projeyi askıya almaya karar vermiştir.²⁹⁵ Cezayir savaşındaki uygulamaları sebebiyle dünya kamuoyunda büyük bir prestij kaybına uğrayan Fransa, nükleer araştırmalar konusunda İsrail'e destek sağladığının ortaya çıkarak yeni bir skandalın meydana gelmesinden duyduğu endişeyle İsrail'e Projeyi uluslararası denetime açması konusunda baskı yapmaktaydı. Ben Gurion ile De Gaulle arasında sürdürülen görüşmeler sonunda Fransa'nın İsrail'e savaş uçakları satması, İsrail'in de Dimona reaktörünü kapatması kararlaştırılmıştır. Fakat birkaç ay sonra İsrail, Fransa'ya yeni bir teklif getirmiştir. Bu teklife göre Fransa, İsrail'e uranyum ve reaktör imali için gerekli parçaları sağlayacak ve uluslararası denetimden vazgeçecek, buna karşılık olarak da İsrail atom silahları üretmeme garantisi verecek, daha fazla plutonyum zenginleştirmeyecek ve mevcut reaktörün varlığını açıklayacaktı. Fakat İsrail 1964 yılından itibaren Dimona Reaktörünü tekrar faaliyete geçirmiş ve plutonyum zenginleştirme faaliyetine tekrar başlamıştır.²⁹⁶

6 Ekim 1973'de Suriye ve Mısır'ın ani saldırısına hazırlıksız bir şekilde yakalanan İsrail bütün cephelerde geriye düşmüştür. Bunun üzerine başbakan Golda Meir, 8 Ekim gecesi bir karar vererek 13 adet 20'şer kilotonluk nükleer silahı hazırlatmış ve son seçenek olarak bekletmeye başlatmıştır. Jericho füzeleri ve nükleer kabiliyeti olan F-4'ler silahlandırılarak Mısır ve Suriye'deki hedeflere yönlendirilmiştir. Bunun yanında uzun menzilli toplar da Suriye'nin başkenti Şam'a çevrilmiştir.²⁹⁷ Takip eden günlerde savaşın seyrinin İsrail lehine değişmesi nükleer seçeneğe başvurulmasını engellemiş fakat sonuç olarak Ortadoğu bölgesi nükleer bir felaketin eşliğinden dönmüştür.²⁹⁸

İsrail'in Dimona'daki nükleer silah üretim tesislerinde çok sıkı bir güvenlik ağı örülmüştür. Altıgün Savaşı (1967 Arap-İsrail savaşı) sırasında yanlışlıkla Dimona hava sahasına giren bir İsrail Miraj uçağını bile düşürmüşlerdir. 1973 yılında ise, yanlışlıkla Sina hava sahasına giren 104 yolculu bir Libya uçağını da yine aynı

²⁹⁵ Yavuz Dikbaş, *a.g.e.*, s.38.

²⁹⁶ Ömer L. Taşçıoğlu, *a.g.m.*, s.445.

²⁹⁷ Warner D. Farr, *a.g.e.*, s.13.

²⁹⁸ Evren İşbilen, *a.g.e.*, s81.

sebepten düşürmüştür. Bugün artık hiç kuşku duyulmamaktadır ki, İsrail 1960'ların sonuna doğru, dünyada nükleer silah üreten altıncı ülke konumuna gelmiştir.²⁹⁹

İsrail'e nükleer çalışmalarında destek veren ülkelerin başında gelen ABD, 1960'lı yıllarda ABD silahlı kuvvetlerinin nükleer reaktör kontrol panellerini üreten Tracer Lab. adında bir şirket aracılığı ile Belçika üzerinden İsrail'deki Dimona reaktörü için gerek duyulan reaktör parçalarını sağlamıştır. İsrail'in nükleer silah elde ettiğine ilişkin bilgiler ABD yönetimine ulaşınca Başkan Kennedy, İsrail başbakanı Ben Gurion'u uyarmış ve nükleer tesislerini denetime açmasını istemiştir.³⁰⁰ İsrail'in nükleer silah geliştirme programına en sert ve kararlı bir şekilde karşı çıkan tek ABD başkanı Kennedy olmuştur. İsrail Başbakanı'nı Beyaz Saray'daki makamına çağırarak ve nükleer silah hayalinden vazgeçmesini kesin bir dille isteyen Kennedy'ye, Ben Gurion verdiği cevapta nükleer gücü, deniz suyunu arıtarak içme suyu yapmak için geliştirmek istediklerini ifade etmiştir ve nükleer kazanımlarını askeri amaçlı olarak Ortadoğu'da ilk kullanan tarafın İsrail olmayacağını sözünü vermiştir. Dimona reaktörünün ülkesinin uzmanlarınca denetlenmesi hususunda ısrarlı olan Kennedy'nin bu isteği uzun sürede ve zorlukla gerçekleşebilmiş, fakat yapılan denetleme de oldukça sıradan ve yüzeysel olmuştur. Kennedy'den sonra yönetime gelen ABD başkanları kendileri için önemli müttefik olan İsrail'in artık oldukça ilerlemiş nükleer silah geliştirme programını durdurmak için kayda değer bir çaba içinde olmamışlardır.³⁰¹ İsraililer denetçilere, tesisin sadece üstündeki binaları göstermişler, tesisin yeraltındaki altı katını görmelerine izin vermemişlerdir. Her defasında, ABD denetçileri Dimona tesisine gelmeden hemen önce, İsraililer plütonyum işletme tesisine inen asansörün kapısını kiremitle örmüşlerdir.³⁰² ABD, Nixon, Carter ve Reagan yönetimleri dönemlerinde, İsrail'e devamlı nükleer yüksek teknoloji transferinde bulunmuştur.³⁰³ 1969 yılında İsrail Başbakanı Golda Meir ile Richard Nixon arasında günümüze kadar sürecek ve her Amerikan başkanı döneminde yenilenerek devam eden bir anlaşma imzalanmıştır. Nükleer Belirsizlik

²⁹⁹ Yavuz Dikbaş, *a.g.e.*, s.41.

³⁰⁰ Ömer L. Taşçıoğlu, *a.g.m.*, s.449.

³⁰¹ Mustafa Kibaroğlu, "Yeniden Yapılana Ortadoğu...", s.4.

³⁰² Seymour M. Hersh, *The Samson's Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Policy*, Random House, New York 1991, s.223.

³⁰³ Ramazan Özey, *Küresel Silahlanma...*, s.309.

olarak adlandırılan bu anlaşmaya göre ABD, dışarıya sızdırılmaması koşuluyla, İsrail'in nükleer programının devam edebileceğini kabul etmiştir.³⁰⁴

İsrail Dimona'da plütonyum kullanarak kitle imha silahları ürettiğini ilk defa, orada senelerce nükleer teknisyen olarak çalışan Mordechai Vanunu 'nun verdiği bilgilerin, 5 Ekim 1986'da İngiltere'de Sunday Times gazetesinde yayınlanmasıyla ortaya çıkmıştır.³⁰⁵ Mordechai Vanunu, 1954 yılında Fas'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi, 1963 senesinde İsrail'e göç etmiştir. Vanunu İsrail ordusunda üç yıl görev yapmıştır. Ordudan ayrıldıktan sonra Necef çölündeki Dimona nükleer reaktör merkezinde teknisyen olarak işe başlamış ve burada 9 yıl görevde bulunmuştur.³⁰⁶

Vanunu, Dimona'da çalışırken, nükleer silah üreten tesiste çeşitli ünitelerin ve üretim cihazlarının gizlice fotoğraflarını çekmiş, İsrail'in nükleer silah üretim programlarını gizlice kopyalamıştır. Vanunu, Londra'da Sunday Times gazetesinin araştırmacıları ve istihbarat uzmanlarıyla dört hafta boyunca görüştüğünden sonra, gizlice çekmiş olduğu fotoğrafları teslim eder. Gazetenin fotoğraflarla beraber verdiği bilgiler, İsrail'in nükleer silah üretimiyle ilgili o güne kadar duyulan derin şüphelerin tümünü doğrulamaktaydı. Bu fotoğrafları ve verilen bilgileri değerlendiren uzmanlar, İsrail'in elinde, o tarih itibarıyla, 200 kadar nükleer bomba bulunduğu yargısına varmışlardır. İsrail gizli istihbarat servisi Mossad tarafından öldürülme korkusu içinde olan Vanunu, Londra'da Cindy adlı Amerikalı sarışın bir kadınla tanışmıştır, fakat Cindy bir Mossad ajanıdır.³⁰⁷ Cindy, Vanunu'yu birlikte bir tatil için Roma'ya gitme konusunda ikna etmeyi başarmıştır. Vanunu böylece hiç zorluk çıkarmadan Mossad'ın eline düşmüştür. Daireye girdiği ana kadar Cindy'e inanan Vanunu bir anda karşısında iki Mossad ajanını bulmuş ve Mossad ajanları Vanunu'yu uyuşturarak bir yat ile İsrail'e kaçırmışlardır.³⁰⁸ Vanunu vatan hainliği suçundan 18 yıl hapse mahkum edilmiştir. Ömrünün 11,5 yılını 2x3 metre ölçülerinde tek kişilik bir

³⁰⁴ Güner Özkan, "ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu", *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar*, Cilt:44, Sayı:509, 2007,s.29.

³⁰⁵ Güner Özkan, *a.g.m.*, s.30.

³⁰⁶ Ramazan Özey, *a.g.e.*, s.312.

³⁰⁷ Yavuz Dikbaş, *a.g.e.*, s.84.

³⁰⁸ Zeynep Taha, "İsrail'in Susturmak İsteddiği Adam: Mordehay Vanunu", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/266822.asp>, (12.09.2011).

hücrede geçirmiştir.³⁰⁹ Vanunu 2004 yılında serbest bırakılmış, yine de yaptıklarını savunmuştur. "*İsrail'in nükleer çılgınlığını açıklamakla doğruyu yaptım, casus değilim ama dünyadaki nükleer yarış çılgınlığını sona erdirmek isteyen bir adamım*" demiştir.³¹⁰

İsrail bulunduğu coğrafyada kendisini tehdit altında hissetmektedir ve bu his İsraililer tarafından "varlık sorunu" olarak nitelendirilmektedir. Varlık sorunu İsrail'i nükleer silahlar edinmesi hususunda teşvik etmektedir. İsrail'in bölgesinde bir müttefikinin olmaması ve çevresindeki Arap ülkelerinin ve İran'ın askeri tehdidi altında hissetmesi; buna karşılık bu tehdide yanıt verebilecek yeterli insan gücünün ve coğrafi derinliğinin olmaması İsrail'i nükleer caydırıcılığı edinmesi konusunda motive edici bir etkisi vardır. Bunlara ek olarak Saddam döneminde Irak'ın, Suriye ve İran gibi ülkelerin nükleer silahlar ve bunları taşıyabilecek balistik füzeler konusunda hevesli olması, İsrail'in nükleer silah programını devam ettirmesi yönünde kamçılayıcı olmaktadır.³¹¹

İsrail'in sahip olduğu nükleer silah kapasitesinin taktik nükleer silahlar ve orta menzilli karadan, denizden ve havadan fırlatılabilen nükleer füzelerden oluştuğu bilinmektedir. Fas'tan İran'a kadar uzanan geniş bir coğrafya alanını vurabilecek menzile sahip nükleer füze sayısının 100 ile 400 arasında değiştiği tahmin edilmektedir. İsrail'in merkez üssü Hayfa Limanı'nda olan Almanya'dan satın alınarak sonradan nükleer silah taşıma kapasitesine dönüştürülen üç tane Dolphin denizaltısı olduğu da bilinmektedir.³¹² İsrail'in mevcut NBC silahlarını fırlatmak için Lance, Jericho I, Jericho II ve Popeye Turbo tipi füzelere, ayrıca Jericho tipi füzelerle atılabilen Ofseq-I-II-III tipi uydu sistemlerine de sahiptir.³¹³

³⁰⁹ Ömer L. Taşçıoğlu, *a.g.m.*, s.451.

³¹⁰ Zeynep Taha, *a.g.m.*

³¹¹ Ömer Çay, "İsrail'in Kimyasal-Biyolojik-Radyolojik Silah Kabiliyetleri", <http://www.ekopolitik.org/public/news.aspx?id=4323&pid=4082>, (15.09.2011).

³¹² Güner Özkan, *a.g.m.*, s.29.

³¹³ Ömer L. Taşçıoğlu, *a.g.m.*, s.454.

Tablo 13: İsrail'in Nükleer Kuvvetleri, Ocak 2009

Tür	Menzil (km)	Yük (kg)	Durum
Uçaklar			
F-16A/B/C/D/I Falcon	1.600	5.400	Envanterinde 205 tane uçak bulunmaktadır. Bazılarının nükleer silah taşıdığı doğrulanmıştır.
Balistik Füzeleer			
Jericho II	1.500- 1800	750- 1.000	50 tane füzesi bulunmaktadır. İlk olarak 1990 yılında başlanmış, 27 Haziran 2001 tarihinde test edilmiştir.
Jericho III	>4.000	1.000- 1.3000	17 Ocak 2008'de test başlattı.
Denizaltılar			
Dolphin			Nükleer yetenekli seyir füzeleri ile donatılmış olduğu yönünde söylentiler, İsrail tarafından reddedilmiştir.
Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute, <i>SIPRI Year Book 2009</i> , Stockholm 2009, s.376.			

Görüldüğü gibi İsrail nükleer tiradını tamamlamış gibi gözükmektedir. Havadan F16 ve F-15 uçaklarını yakın gelecekte stealth (Görünmez) karakterleri olan F-35 uçakları ile destekleyeceklerdir. Jericho-3 füzeleri İsrail'e yalnız Ortadoğu'yu değil, bütün Avrupa'yı, Rusya'nın önemli bir kısmını, ve Pakistan'ı kapsayan geniş bir coğrafyaya nükleer darbe yapma olanağı verecektir. İsrail'in denizaltıları İsrail'in sigortası olacak 2. bir nükleer saldırı dalgası yapma kabiliyetini sunabilir.³¹⁴

3.5.2 Kimyasal ve Biyolojik Silahlar

İsrail aynı zamanda kimyasal ve biyolojik silahlara da sahiptir. Söz konusu silahların bir bölümü Kudüs'ün kuzeybatısındaki Nes Siyona Biyoloji Enstitüsünde üretilmektedir. İsrail Hava Kuvvetlerindeki F-16 uçaklarından bir kısmı kimyasal ve biyolojik harp maddelerini atacak şekilde dizayn edilmiş ve uçuş ekipleri de bu amaçla özel eğitimden geçirilmiştir.³¹⁵

³¹⁴ Ömer Çay, a.g.m

³¹⁵ Ömer L. Taşçıoğlu, a.g.m., s.453.

İsrail'in Jericho I, kısa menzilli sistemleri hem konvansiyonel, hem de kimyasal savaş başlığı kullanabilmektedir. Şuanda, kimyasal savaş başlıklı balistik füzelere sahip ülkeler sınırlı ise de, 1992 yılında ABD tarafından yapılan bir çalışmada belirtildiği gibi, 500-1000 kg'lık yük taşımaya müsait füzesi olan her ülke, az bir çaba ile güvenilir bir kimyasal savaş başlığı üretebilmektedir. Suriye'nin kimyasal silahları konuşlandırması ve Irak'ın İran-İrak Savaşı'nda kimyasal silah kullanması üzerine 1980'lerin ortalarında kimyasal savaş tesislerini Dimona'nın güneyinde yeniden faaliyete geçirmiştir.³¹⁶

4 Ekim 1992'de El Al 747-200 kargo uçağı Amsterdam'ın güneyinde düşmüş, ve 43 kişi hayatını kaybetmiştir. Kapsamlı bir inceleme sonucu Uçağın Sarin sinir gazı yapmak için kullanılan bir kimyasal olan 50 galon dimetil metilfosfonat taşıdığı tespit edilmiştir. Bu kimyasal ABD'de bulunan Salkatronic Kimyasallar adında bir şirketten satın alınmış ve İsrail Biyolojik Araştırmalar Enstitüsüne sevk ediliyordu. Sarin gazı yapımında kullanılan 3 kimyasaldan ikisi de aynı uçakla sevk edilmiştir. İsrail, ilk başta bunu reddetmiş ve sonra sadece gaz maskelerini test etmek için ithal ettiğini iddia etmiştir.³¹⁷

İsrail'in nükleer silahlar konusunda sürdürdüğü "belirsizlik" politikası bir bakıma biyolojik ve kimyasal silahlar için de geçerlidir. İsrail Biyolojik Silahların Önlenmesi Anlaşması'nı da imzalamamıştır. Kimyasal Silahların Önlenmesi Anlaşması'nı ise imzalamış ancak onaylamamıştır. Dünya klasmanında kimya sanayisine, ilaç sanayisine, genetik alanında uzmanlaşmış biyoteknoloji firmalarına sahip olan İsrail'in istenildiği takdirde aylar içinde kimyasal ve biyolojik silah geliştirme imkanı bulunmaktadır. Ortaya atılan iddialar olsa da İsrail'in kimyasal ve biyolojik silah yaptığına dair kesin bir kanıt yoktur. Ness Ziona'da bulunan İsrail Biyolojik Araştırmalar Enstitüsü dünyada patojen bakteri/virüsler üzerine araştırma yapan en önemli merkezlerden biri olarak gösterilmektedir. Bu merkezin biyolojik silah üretme yeteneğinin olduğu da iddia edilmektedir.³¹⁸

³¹⁶ A. Serdar Erdurmaz, a.g.e., s.201-202.

³¹⁷ Anthony H. Cordesman, "Weapons of Mass Destruction in the Middle East", <http://www.denvergov.org/Portals/326/documents/WMDMiddleEast.pdf>, (20.09.2011), s.27.

³¹⁸ Ömer Çay, a.g.m.

SONUÇ

“Kitle İmha Silahları Bağlamında Ortadoğu: Sorunlar ve Beklentiler” başlıklı bu çalışmada Kitle imha silahları kavramından ve bu silahların neler olduğundan bahsedilmiştir. Özellikle soğuk savaş sonrası dönemde Ortadoğu bölgesinde yer alan ve Türkiye'ye komşu olan İran, Irak ve Suriye ile birlikte bölgede önemli bir aktör olan İsrail'in kitle imha silahlarına duydukları ilgi ve bu ilginin sonucu olarak yaptıkları çalışmalar ile bu çalışmaların doğurduğu sorunlar analiz edilmiştir. Çalışmanın başlığında geçen beklentilere ise sonuç bölümünde değinilmiştir.

Ortadoğu'da İsrail devletinin kurulmasının sonucunda gelişen ve giderek alevlenen çatışma ortamı, Arap ülkelerinin birbirleri ile olan olumsuz tutumları, bölge ülkelerinin kuvvet dengeleri ve ekonomik durumları göz önünde tutulduğunda bölgenin tansiyonunun ne kadar yüksek olduğu ve bu tansiyonun sebep olacağı krizler rahatlıkla görülmektedir. Bunun yanında Ortadoğu'nun zengin petrol rezervlerine sahip olması, diğer taraftan ABD ve müttefikleri ile diğer güçlü devletlerin Ortadoğu'ya müdahalelerinin önlenmesi ve kuvvet dengesini sağlamak için de bölge ülkeleri kitle imha silahlarına sahip olmak istemektedir.

İsrail nükleer silaha sahip bir ülkedir. İsrail kurulduğu günden beri bölge ülkeleri tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Varlığını koruyabilmek için de kitle imha silahları içinde en etkili olan nükleer silahlara sahip olmuştur. Nükleer silahın yanı sıra İsrail'in konvansiyonel silah zenginliği bakımından da dünya sıralamasında önlere olduğu da bilinen bir gerçektir. Dış politikada izlediği yolda olduğu gibi nükleer silahlar konusunda da ABD'nin desteğini alan İsrail Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nı da imzalamamıştır. İsrail'in sahip olduğu nükleer potansiyel bölge ülkeleri için büyük bir tehdit teşkil etmektedir. İsrail'in beklentilerine değinecek olursak ilk önce varlığının bölge ülkeleri tarafından tanınması, varlığına tehdit oluşturan unsurların ortadan kaldırılması ve bu unsurları destekleyenlere uluslararası arenada hesap sorulması, başta İran olmak üzere bölgede kendisini tehdit eden diğer ülkelerin nükleer silahlara yönelik çalışmalarına son vermesi ve bu çalışmaları destekleyen ülkelere de tepki gösterilmesi, bölgede

tek etkili güç olmak istemesi ve Büyük Ortadoğu Projesinin gerçekleşmesi ile birlikte bu projedeki rolünün etkin hale gelmesi İsrail'in beklentileri arasında sayılabilir.

Beklentiler bakımından baktığımızda bir diğer bölge ülkesi olan İran'ı görmekteyiz. Ağustos 2002'de gizlice inşa edilen Natanz uranyum zenginleştirme ve Arak ağır su reaktör tesislerinin gün yüzüne çıkmasından bu yana İran'ın nükleer programı uluslararası ilişkilerde oldukça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Özellikle ABD ve İsrail'in bu konudaki tepkileri dikkat çekmektedir. ABD, Ortadoğu'daki statükonun kendi çıkarlarının aksine olacak şekilde bozulmasını istememektedir. ABD bölgesel planları ve politikalarını belirlerken kendisi için önem teşkil eden petrol üzerinde durmaktadır. Nükleer silaha sahip bir İran bölgedeki gücünü daha da artıracak, başta İsrail olmak üzere bölge ülkelerini hem de Irak ve Afganistan'da bulunan ABD varlığını tehdit edecektir. ABD, İran'daki nükleer tesisleri insanlık için tehlikeli olarak görüp, bu bağlamda İran halkını baskıcı rejimden kurtararak demokratik bir rejime kavuşturma hevesine kapılarak Irak'a yaptığı operasyonun bir benzerini İran'a da yapabilir beklentisi uluslararası kamuoyunda görülmektedir. İranlı resmi görevliler nükleer programın sadece barışçıl amaçlarla kullanılacağını ifade etmektedir. İran'ın bu tarzda açıklamaları başta ABD olmak üzere Uluslar arası camiada kuşkuyla karşılanmaktadır. ABD'nin bu bağlamda beklentisi, nükleer silahsız demokratik bir rejimle yönetilen bir İran'dır. Böyle bir İran ABD'nin bölgedeki çıkarları için tehdit olmaktan çıkacak ve en önemlisi başta İsrail olmak üzere bölgedeki müttefikleri için tehdit oluşturmayacaktır. İsrail'in de nükleer bir güç olduğu düşünüldüğünde İran ile İsrail arasında bir dehşet dengesi oluşması olasılık dahilindedir. 1979 İslam devrimi'nden günümüze İsrail ile aralarında ideolojik, kültürel ve siyasal nedenlerden dolayı bir hasımlık ilişkisi sürmektedir. İran'ın nükleer silahlara sahip olması bu hasımlığı pekiştirecek bir gelişme olacaktır.

İran nükleer bir güç olduktan sonra İsrail bunu önlemek ve bölge liderliği yolunda bir rakibi egale etmek için bir önleyici darbe yapabilir mi? Dünya kamuoyunda uzmanlar arasında ne zaman İran konusu açılrsa hemen arkasından İsrail'in İran'ın nükleer tesislerine karşı bir saldırı gerçekleştirmesi riski ele alınır. Bu beklenti İran için de geçerlidir aslında. Genel düşünce ise İsrail'in böyle bir saldırıya ABD'ye danışmadan girişmeyeceği yönündedir. Bu bağlamda gerçekleştirecek bir saldırıdan ABD de sorumlu tutulacaktır. İsrail'in İran'a olası bir saldırısı Arap Baharı

olarak bilinen, Tunus'ta başlayan ve domino etkisi yaratarak diğer antidemokratik rejimle yönetilen Arap ülkelerini de etkisi altına alan demokratik değişim sürecini son derece olumsuz etkileyecektir. İran'ın vereceği cevap da önemli bir husustur. İsrail İran'a saldırdığı takdirde İran da misilleme yapacaktır. Bu misilleme de İsrail'e karşı bir füze saldırısı olabilir. Ortadoğu ülkeleri balistik ve cruise füzelerine sahip olmak için yoğun bir çaba sarf etmektedir. Bu füzelere klasik konvansiyonel harp başlıklarını taşıyacak şekilde tasarlanabildiği gibi, nükleer, biyolojik ve kimyasal silah ajanlarını da taşıyabilecek konvansiyonel olmayan, kitle imha silahları harp başlığı taşımak için de tasarlanabilmektedir. ABD, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'suna yakın bir bölgeden, atılması düşünülen bu balistik füzeleri vuracak ulusal füze savunma sistemini kurmaya çalışmaktadır. Bu sistemin kurulması durumunda ise Türkiye otomatik olarak hedef durumuna düşecektir. Türkiye'nin bu tehlikeyi göz önünde tutması ve buna göre tedbirler alması özellikle dış politikasını da bu yönde belirlemelidir. İsrail İran'a saldırırsa ve beklenen savaş senaryoları gerçekleşirse petrol fiyatları iki üç misli artabilir ve bu artış başta ABD olmak üzere birçok ülkeyi olumsuz etkileyecektir. İlerleyen süreçte, tahminler dışında ne olacağını bilmek mümkün görünmemektedir. Bakıldığında ne İran nükleer çalışmalarından vazgeçme çabasında ne de ABD bu bölgedeki çıkarlarından vazgeçme amacındadır. İran'ın bu açılardan bakıldığında beklentilerini şöyle sıralamak mümkündür; ABD'nin Ortadoğu'ya müdahale etmemesi, İsrail yanlısı politika izlemekten vazgeçmesi, İsrail'in nükleer silahlarını ortadan kaldırması ve tesislerini UAEK denetçilerine açması, yine İsrail'in Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nı imzalamasını ve son olarak da nükleerleşme hususunda kendisine karşı uygulanan çifte standarda bir son verilmesini beklemektedir.

Irak'a bakıldığında ise kitle imha silahları altyapısını geliştirme çabası içinde olduğu görülmektedir. Özellikle kimyasal silahlar konusunda Irak'ın geçmişi pek parlak sayılmaz. Saddam döneminde kimyasal silahlar ciddi şekilde kullanılmış ve büyük kayıplara neden olmuştur. Biyolojik silah programında da aktif olduğu değerlendirilmektedir. Diğer taraftan da balistik füze geliştirmeye çalışmaktadır. Dışardan aldığı destek ile daha uzun menzilli füzelerin testini yapabileceği önümüzdeki senelerde beklenen bir gelişme olacaktır. Irak'ın nükleer programını tekrar başlatmak için çift kullanımlı teçhizat dokümanları ve bu konuyla ilgilenen bilim adamlarını bulundurduğu bilinmektedir. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin

Irak'ta kimyasal silah stoklarının bulunduğunu iddia etmesi ve bu bağlamda demokrasi adı altında ülkeyi işgal etmesi sonucu, ne kimyasal silahlara rastlanılmış ne de ülkeye istikrar ve demokrasi gelmiştir. Aksine şiddetli bir kaos yaşanmıştır ve bunun etkileri günümüzde hala devam etmektedir. Irak'ın bu bağlamda beklentisi ise ABD'nin bahsettiği demokrasiyi ve istikrarı ülkeye getirmesi ve komşularla iyi ilişkiler içinde olmak.

Suriye'de devam eden Arap Baharı'nın etkileri ve buna bağlı artarak gelişen protestolar Baas rejimi tarafından şiddetli bir şekilde bastırılmakta ve bu durum onlarca insanın ölümüne sebep olmaktadır. Son zamanlarda Suriye'ye yönelik uluslararası müdahalenin konuşulduğu ancak gerek Rusya ve Çin'in kararsız tutumu gerek NATO üyesi ülkelerin artan ekonomik kriz ve iç politik sorunları yüzünden Esad yönetimine yönelik uluslararası baskı ortak basın açıklamalarından öteye geçmemektedir. Libya'ya yapılan müdahalenin Suriye'ye de yapılması beklentisi içinde olan dünya kamuoyu, Suriyenin petrol kaynaklarının azlığını göz önünde bulundurduğunda bu beklentilerinin neden gerçekleşmediğini anlamaktadır. Diğer taraftan Suriye'nin de özellikle balistik füzeler ve kimyasal silahlar üzerindeki çalışmaları dikkati çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında ABD ve İsrail'in Suriye'yi bir tehdit olarak algıladıklarını ve bu yönde kendilerine karşı bir saldırı beklentisi içine girmektedirler. Bu yüzden Suriye'de gerçekleşen ve hala devam eden Arap Baharını desteklemektedirler. Amerika'nın savunma bütçesi, Suriye'nin savunmaya ayırdığı bütçeden çok daha fazladır. Suriye, sahip olduğu balistik füzelerine rağmen, savunma ve saldırı kabiliyeti bakımından Saddam dönemindeki Irak'tan ve İran'dan çok daha zayıftır. Suriye'nin sahip olduğu kitle imha silahları iddiası ise tartışmalı bir konu olmuştur. Suriye'nin kimyasal silah programı İsrail'in kitle imha kabiliyetini dengelemeye yönelik yürütülmektedir. İşgal altındaki topraklarını İsrail'den dahi geri alamayan Suriye'nin ABD gibi güç bir ülkeye doğrudan ya da dolaylı olarak saldırması imkansız görünmektedir. Bu da ABD'nin Suriye tarafından kendisine karşı saldırı beklentisini boşa çıkarmaktadır. Halihazırda Suriye'nin elinde sinir ve hardal gazı gibi kimyasal silahlar olduğu zannedilmektedir. Biyolojik silahlar geliştirdiğine dair bulgu ise yoktur. Suriye'nin beklentilerini ise şöyle sıralayabiliriz, Bakıldığında Suriye'nin beklentileri İran'ın beklentilerinden pek farklı değildir. Nükleer silahlanma konusunda İsrail'in çalışmalarına son vermesini, vermeyecekse de bölgede nükleer çalışma içinde olan diğer ülkelere de karışmamasını, iç işlerine

müdahale edilmesinin son bulmasını, yönetime muhalif kesimleri destekleyen dış unsurların bu desteklerini bırakmalarını ve son olarak da Arap Birliği'nin Suriye aleyhine politikalar izlememesini beklediğini görmekteyiz.

Kimyasal ve biyolojik silahların nükleer silahlara göre üretimi daha masrafsız ve kolay olduğundan. Az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler için tercih sebebi olmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı terör örgütlerinin eline geçmesi de çok olası görünmektedir. Bu gruplara karşı mücadelede istihbarat ve istihbaratta işbirliği çok önemlidir ve her ülkenin beklentisi bu yöndedir.

Kitle imha silahları devletler tarafından kullanılması bile kaza, sabotaj ve terör tehlikeleri yüzünden , günümüzde devletleri kendi sınırları içinde vurulma tehdidi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Her şeye rağmen küreselleşme ve gelişen teknolojinin etkisi ile kitle imha silahları devletler tarafından üretilmeye ve elde edilmeye devam edecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

KİTAPLAR

Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul 2005.

Arı, Tayyar, *İran-İrak ve ABD*, İstanbul 2004.

Arıboğan, D. Ülke, *Terör Korku Hali*, İstanbul 2007.

Armaoğlu, Fahir, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları*, Ankara 1991

Aydal, Doğan, *Enerji Kan Kokuyor*, İstanbul 2009.

Ayhan, Veysel-Pirinççi Ferhat, *Tarih Yeniden Yazılırken Saddam Hüseyin*, Ankara 2008.

Barnaby, Wendy, *The Plague Makers: The Secret World of Biological Warfare*, London 1999.

Barnaby, Wendy, *Virüs Saldırıyor*, İstanbul 2003.

Buheiry, Marwan, *The Formation and Perception of the Modern Arab World*, New Jersey 1989.

Cankara, Yavuz, *Yeni oyun, İran'ın Nükleer Politikası*, İstanbul 2005.

Caşın, M. Hakkı, *Uluslararası Terörizm*, Ankara 2008.

Celalifer, A. Ekinci, *İran Nükleer Krizi*, Ankara 2009

Clark, W. Ronald, *Einstein: The life and Times*, 1971.

Cohen, Avner, *Israel and the Bomb*, New York 1998.

Cordesman, Anthony, *Perilous Prospects: The Peace Process and the Arab-Israeli Military Balance*, 1996.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, İstanbul 2010.

Dikbaş, Yavuz, *İsrail'in Nükleer Silah Cephaneliği*, İstanbul 2006.

Durmuş, Salih, *Nükleer Silahların Uluslararası İlişkilerdeki Rolü*, T.C Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Basılmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006

Egeli, Sıtkı, *Taktik Balistik Füzeler ve Türkiye*, Ankara 1993.

Erdoğdu, Hikmet, *Büyük İsrail Stratejisi*, İstanbul 2005.

Erdurmaz, A. Serdar, *Orta Doğu'daki Kitle İmha Silahları, Silahların Kontrolü ve Türkiye*, Ankara 2003.

Gerger, Haluk, *Nükleer Tehlike, Nükleer Silahlar ve Nükleer Savaş*, Ankara 1983.

Gönlübol, Mehmet, *Uluslararası Politika, İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Ankara 2000.

Gündoğan, Ünal, *İran ve Ortadoğu*, Ankara 2010.

Gürsoy, Barış, *Soğuk Savaştan Günümüze Asimetrik Tehdit*, İstanbul 2005.

Güzel, Uğur, *Saddam Hüseyin*, İstanbul 2005.

Hakkı M. Murat, *Türkiye, Ortadoğu ve Avrasya'yı Neler Bekliyor?*, İstanbul 2007.

Hersh, Seymour M., *The Samson's Option: Israel's Nuclear Arsenal and American Foreign Polic*, New York 1991.

Hıncal, Filiz-Çeliker, Ayşe-Özgüven, Şükran ve Kaya, Emine, *Kimyasal ve Biyolojik Savaş Ajanlarının Sağlık Üzerine Etkileri*, Ankara 1991

İşbilen, Evren, *Nükleer Satranç, İran'ın Nükleer Politikası ve Türkiye*, İstanbul 2009.

Kocaoğlu, Mehmet, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Ankara 1995.

Kona, G. Gamze, *Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, İstanbul 2004.

Köse, Talha, *İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti, Güç Dengesi ve Diplomasinin İmkânları*, Ankara 2008.

Mangold, Tom-Goldberg, Jeff, *Pague Wars-The Terrifying Reality of Biological Warfare*, New York 1999.

Martin, Lenore G., *New Frontiers in Middle East Security*, London 1998.

Nypro Richard F., *Israel: A Country Study*, Washington D.C. 1979.

Özey, Ramazan, *Dünya Denkleminde Ortadoğu*, İstanbul 1996.

Özey, Ramazan, *Jeopolitik ve Jeostratejik Açıdan Türkiye*, İstanbul 1998.

Özey, Ramazan, *Küresel Silahlanma Dünyanın Silah Depoları*, Ankara 2007.

Özgür, Salih, *Geleceğe Yönelen Tehdit, Kitle İmha Silahları*, İstanbul 2006.

Özkan, Ruşen, *Ve İnsanoğlu*, İstanbul 2003

Pabuçcu, Köksal, *Biyolojik Terör*, İstanbul 2003.

Pazarcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri IV. Kitap*, Ankara 2000.

Pearson, Graham S., *The UNSCOM SAGA- Chemical and Biological Weapons Nonproliferation*, Hampshire 1999.

Pirenne, Henri, *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul 1983.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul 2000.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, İstanbul 2000.

Stockholm International Peace Research Institute, *SIPRI Year Book 2009*, Stockholm 2009, s.229.

Süer, Berna-Atmaca, Ayşe Ö., *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*, Ankara.

Teber, Serol, *Nükleer Savaş ve Gezegenin Biyolojik İklimsel Yıkımı*, İstanbul 1985.

Yılmaz, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu: Birinci Dünya Savaşından 2000'e*, Ankara 2004.

MAKALELER

Amuzehar, Jahangir, "Nuclear Iran: Perils and Prospects", *Middle East Policy*, Cilt:13, Sayı:2, 2006.

Aras, Bülent, "Ahmedinecad Başkanlığında İran'da Siyasal İktidarın Haritasını Çıkarmak", *Satranç Tahtasında İran Nükleer Program*, İstanbul 2007.

Arda, Cansın, "Nükleer Silahlar ve Radyasyon", *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 2006; Cilt No:63, Sayı:1.

Atay, Mehmet, "Ortadoğu'da Terör Savaşı ve Barış Arayışları", *Avrasya Dosyası*, Cilt no:3, Sayı:2, 1996.

Bates, Gill, "Chinese Arms Exports to Iran", *MERÍA Journal*, Cilt:2, Sayı:2, 1998.

Bowen, Wyn Q. ve Kidd, Joanna, "The Iranian Nuclear Challenge", *International Affairs*, Cilt No:80, Sayı:2, 2004.

Brown, James, "Kitle İmha Silahları ve Ortadoğu", *Savunma ve Havacılık*, Cilt No:17, Sayı:20613, Ankara 2003.

Büyüyen Tehlike Kimyasal Savaş, M5 Savunma ve Silah Sistemleri Dergisi, İstanbul 1987.

Caşın, Mesut, "İran Silahlı Kuvvetleri", *Avrasya Dosyası İran Özel*, Cilt No:2, Sayı:1, 1995.

Chubin, Shahram, "Does Iran Want Nuclear Weapons?", *Survival*, Cilt:37, Sayı:1, 1995.

Çakmak, Cenap, "ABD ve Nükleer İran Krizi: Sorun Ne ve Nereye Gidiyor?", *Satranç Tahtasında İran Nükleer Program*, İstanbul 2007.

Çalışkan, Koray, "Ortadoğu Siyaseti ve Toplumlarını Anlama Yolları", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt No:39, İstanbul 2008.

Çelebi, Serdar, "İsrail'in Savunma ve Savunma Sanayii politikaları", *Ortadoğu Siyasetinde İsrail*, Ankara 2005.

Çırakoğlu Beyazıt, "Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm", *Bilim ve Teknik Dergisi Yeni Ufuklara Genetik 2*, 2002.

Davidson, Roderic H., "Where is The Middle East?", *Foreign Affairs*, Vol. 38, Newyork 1959-1960.

Demirtaş, Y. Serdar, "Kimyasal ve Biyolojik Savaş", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı:382, 2004.

Efegil, Ertan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Orta Asya Politikası 1991-1999", *Bilig-16*, 2001.

Ekşi, Muharrem, "Körfez'de Güvenlik: Güvenlik Sistemi, Güvenlik Sorunları ve Yapılanmaları", *Akademik ORTADOĞU*, Cilt No:3, Sayı: 2, 2009.

Elçin, Ö. İnan, "Potansiyel Tehlike: Şarbon", *Sted 2001*, Cilt No:10, Sayı:10, 2001.

El-Khawas, Mohamed A., "Iran's Nuclear Controversy: Propects for a Diplomatic Solution", *Mediterranean Quarterly*, Cilt No:16, Sayı:4, 2005.

Ercan, Arda ve Hamarat, Bilge, "İran Nükleer Programı ve Türkiye'ye Etkileri", *Satranç Tahtasında İran Nükleer Program*, İstanbul 2007.

Erdurmaz, Ali S., "İran ve Nükleer Programı", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:6, 2005.

Hancı, İ. Hamit ve Özdemir, Çağlar - Bozbiyık, Arif ve Tuğ, Aysim, "Biyolojik Silahlar: Etkileri, Korunma Yöntemleri", *Sted 2001*, Cilt No:10, Sayı:9, Ankara 2001.

Hüseyinoğlu, Pınar, "İran'ın Nükleer Programı ve Bölge Dengelerine Yansımaları", *Satranç Tahtasında İran Nükleer Program*, İstanbul 2007.

Işın, Güler, "Biyolojik Silahlar", *PIVOLKA-Savaş Özel Sayısı*, Ankara 2003.

İbasi, Selahattin, "Arap-İsrail Sorunu", *Ortadoğu Siyasetinde İsrail*, Ankara 2005.

Karataş, Çimen - Oral, Ersel Z., "Uluslararası Ulaştırma Koridorlarında Türkiye'nin Stratejik Rolü", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:9, Ankara 2007.

Kazemi, Ali A., "Ortadoğu'da Kitle İmha Silahlarının Yaygınlaşmasının Stratejik Anlamı", *Satranç Tahtasında İran: Nükleer Program*, 2007.

Kemp, Geoffrey, "Iran Nuclear Options", *Iran's Nuclear Weapons Options: Issues and Analysis*, The Nixon Center, 2001.

Keskin, Funda, "Silahlı Çatışmalar Hukukunun B.M. Kuvvetlerine Uygulanması", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt No:52, sayı:1, Ankara 1997.

Keskin, Arif, "İran'ın Yeni Güvenlik Konsepti ve Değişen Küresel ve Bölgesel Konumu", *Hedef Neden İran?*, İstanbul 2008.

Kılıç, Selçuk, "Biyolojik Silahlar ve Biyoterörizm", *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, Cilt No: 63, Sayı:1, 2006.

Kıbaroğlu, Mustafa, "İran Bir Nükleer Güç mü Olmak İstiyor?", *Avrasya Dosyası-İran Özel Sayısı*, Cilt No:5, Sayı:3, 1999.

Kıbaroğlu, Mustafa, "Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Japonya'nın Güvenliği" *Avrasya Dosyası*, Cilt No:5, Sayı:2, 1999.

Kıbaroğlu, Mustafa, "Kitle İmha Silahları İle Terör: Kıyametin Yeni Eşiği mi?", *Avrasya Dosyası*, Cilt:12, Sayı:3, 2006.

Lewis, Bernard, "Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:11, 1964.

Mercan, Muhammed Hüseyin, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim", *Akademik ORTADOĞU*, Cilt:4, Sayı:2, 2010.

Okur, Mehmet Akif, "Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı:7, 2008.

Özkan, Güner, "ABD-İran Arasında Nükleer Güç ve Güvenlik Sorunu", *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar*, Cilt:44, Sayı:509, 2007.

Quillen, Chris, "Iranian Nuclear Weapon Policy Past, Present and Possible Future", *Meria Journal*, Cilt:6, Sayı:2, 2002.

Sarıbeyoğlu, Meltem, "Kitle İmha Silahlarının Kullanımının Yasaklanmasına İlişkin Uluslararası Düzenlemeler", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, Sayı:5, 2004.

Savunma ve Havacılık, Cilt: 12, No:4, MÖNCH Yayın Grubu, Ankara 1998.

Sımons, Lewis M., "Kitle İmha Silahları", National Geographic Türkiye, Kasım 2002.

Sinkaya, Bayram, "İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü", *Ortadoğu Analiz*, Cilt No: 1, Sayı: 12, 2009.

Taşçıoğlu, Ömer L., "İsrail'in Kitle İmha Silahları", *Ortadoğu Siyasetinde İsrail*, Ankara 2005.

Tenet, George, "Weapons of Mass Destruction: A New Dimension in US Middle East Policy", *MERİA Journal*, Vol:4, No:2, 2000.

Turan, Davut, "Ahmedinejad ve İran Dış Politikası", *Satranç Tahtasında İran Nükleer Programı*, İstanbul 2007.

Uzun, Kubilay - Uzun, Özüm S., "İran'ın ABD'ye Yönelik Muhtemel Bir Kıtalar Arası Balistik Füze Taarruzunun Türkiye ve Diğer Bölge Ülkeleri Açısından Sonuçları", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:9, Ankara 2007.

Ülman, Haluk, "Dünya Nereye Gidiyor?", *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, 1992.

Yetim, Mustafa- Kalaycı, Rıdvan, "Türkiye İran İlişkileri: "Sıfır Sorun mu?", Nükleer Sorun mu?", *Akademik ORTADOĞU*, Cilt No:5, Sayı:2, 2011

İNTERNET KAYNAKLARI

"Iran Profile Nuclear Chronology, 1957-1985",
http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/chronology_1957_1985.html,
Erişim Tarihi: 05.07.2011

"Irak'ın Yakın Tarihi",
http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/02/040202_irak_kronoloji.shtml,
Erişim Tarihi: 20.08.2011

"İran'ın Bölgesel Politikalarına Bakış", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/2204/iranin_bolgesel_politikalarina_bakis, Erişim Tarihi: 19.06.2011

"Syria Profile, Nuclear Overview",
http://www.nti.org/e_research/profiles/Syria/Nuclear/index.html, Erişim Tarihi: 02.09.2011

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/08/060822_saddamtrial.shtml, Erişim Tarihi: 21.08.1985

<http://www.bsm.gov.tr/nbc/nukleersavas.asp>, Erişim Tarihi: 22.03.2011

<http://www.cnnturk.com/2011/turkiye/11/01/suriyede.yeni.nukleer.tesis/635217.0/index.html>, Erişim Tarihi: 01.11.2011

<http://www.deu.edu.tr/DEUWeb/Icerik/Icerik.php?KOD=13233>, Erişim Tarihi: 20.03.2011

<http://www.food-info.net/tr/tox/myco.htm>, Erişim Tarihi: 17.06.2011

<http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/missile.htm> Erişim Tarihi: 13.08.2011

<http://www.haberler.com/halepce-katliami-nin-sembol-fotografini-ceken-haberi/>, Erişim Tarihi: 26.08.2011

<http://mechanicus.blogcu.com/n-b-c-1-kimyasal-silahlar/2385602>, Erişim Tarihi: 05.04.2011

http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Missile/index.html, Erişim Tarihi: 13.08.2011

http://topics.nytimes.com/topics/reference/timestopics/people/r/ali_akbar_hashemi_rafsanjani/index.html, Erişim Tarihi: 15.06.2011

<http://translate.google.com.tr/?hl=tr&tab=wT>, Erişim Tarihi: 15.06.2011

<http://www.ttb.org.tr/eweb/savas/6.html>, Erişim Tarihi: 05.04.2011

http://www.usakafad.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=220&Itemid=29, Erişim Tarihi: 20.03.2011

Abdullah, Pınar, "Irak Tarihinde Karanlık Sayfa",
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=444>, Erişim Tarihi: 15.11.2011

Ali, Javed, "Chemical Weapons and the Iran-Iraq War: A Case Study in Noncompliance", <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/81ali.pdf>, Erişim Tarihi: 07.06.2011

Al Isa, Khalil Ibrahim, "Iraqi Scientist Reports on German, Other Help for Iraq Chemical Weapons Program",

<http://www.fas.org/nuke/guide/iraq/cw/az120103.html>, Erişim Tarihi: 24.08.2011

Altıntaş, İhsan, "Ortadoğu'da İran", "Ortadoğu'da İran",

<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2045>, Erişim Tarihi: 17.11.2011

Atlıoğlu, Yasin, " Golan Tepeleri Ve Suriye-İsrail Askeri Güç Dengesi",

http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/678/golan_tepeleri_ve_suriye-israil_askeri_guc_dengesi, Erişim Tarihi: 02.09.2011

Aydınkarahaliloğlu, Ercan, "Kimyasal Silahlar ve Korunma",

<http://www.bilkent.edu.tr/~bilheal/aykonu/Ay2003/January03/kimyasalsilah.htm>, Erişim Tarihi: 05.04.2011

Bal, Çiğdem, "Biyolojik Silahlar",

http://www.biyolojidunyasi.com/Biyolojik%20_Silahlar.pdf, Erişim Tarihi: 20.05.2011

Balcı, Kerim, "Ölümcül Silahlar Ambarı Ortadoğu",

<http://www.aksyon.com.tr/aksyon/haber-10850-26-olumcul-silahlar-ambari-ortadogu.html>, Erişim Tarihi: 22.08.2011

Bekteşevîç, Edina, "İran'ın Nükleer Çalışmaları",

<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1364>, Erişim Tarihi: 17.11.2011

Budak, Sait, "İran-Kontra Skandalı", <http://www.makaleler.com/gazete-makaleleri/iran-kontra-skandalı.htm>, Erişim Tarihi: 11.06.2011

Cordesman, Anthony H., "Weapons of Mass Destruction in The Middle East",

<http://csis.org/files/media/csis/pubs/wmdinmetrends%5B1%5D.pdf>, Erişim Tarihi: 12.06.2011

Cordesman, Anthony, "Concepts of Arms Control-III, Arms Control,

Technology, and the Revolution in Military Affairs",

<http://csis.org/files/media/csis/pubs/armescontrol3.pdf>, Erişim Tarihi: 17.06.2011

Cordesman, Anthony ve Burke, Arleigh, "Saudi Arabia Enters the 21'th

Century: The Military and Internal Security Dimension: Chapter Ten: Proliferation and Saudi Missiles", http://csis.org/files/media/csis/pubs/saudimilbook_10.pdf,

Erişim Tarihi: 21.06.2011

Cordesman, Anthony, "Weapons of Mass Destruction in the Middle East",
<http://www.denvergov.org/Portals/326/documents/WMDMiddleEast.pdf>, Erişim
 Tarihi: 20.09.2011

Cordesman, Anthony, "Iran and Nuclear Weapons",
<http://csis.org/files/media/isis/pubs/iranbackground032100.pdf>, Erişim Tarihi:
 15.11.2011

Çağlar, Barış, "İsrail'in Nükleer Kapasitesi",
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2766>, Erişim Tarihi: 17.11.2011

Çay, Ömer, "İsrail'in Kimyasal-Biyolojik-Radyolojik Silah Kabiliyetleri",
<http://www.ekopolitik.org/public/news.aspx?id=4323&pid=4082>, Erişim Tarihi:
 15.09.2011

Demiral, Turgut C., "İran Nükleer Krizinde Bıçak Sırtında Siyaset ve
 Türkiye'nin Rolü", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1036>, Erişim Tarihi:
 18.11.2011

Dursun, Davut, "Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi
 ve Tarihi", http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html, Erişim
 Tarihi: 01.06.2011

Farr, Warner D., "The Third Temple's Holy of Holies: Israel's Nuclear
 Weapons", <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/farr.htm>, Erişim Tarihi:
 10.09.2011

Feickert, Andrew, "Missile Survey: Balistic and Cruise Missiles of Foreign
 Countries", <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl30427.pdf>, Erişim Tarihi:
 12.08.2011

Gerardi, Greg J. ve Aharinejad, Maryam, "Report: An Assesment of Iran's
 Nuclear Facilities", <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/aharin23.pdf>, Erişim Tarihi:
 05.08.2011

GKB, "Kitle İmha Silahları ve Bunların Fırlatma Vasıtalarının Yayılmasının
 Önlenmesine İlişkin Genel Politika",
http://www.tsk.tr/4_ULUSLARARASI_ILISKILER/4_20_Kitle_Imha_Silahlari/Kitle_Imha_Silahlari.htm, Erişim Tarihi: 07.03 2011.

Hirschhorn, Phil ve Roth, Richard, "Gulf War Veterans Suing Companies For Chemical Exports", <http://edition.cnn.com/2003/LAW/01/17/iraq.chemical.suit/>, Erişim Tarihi: 26.08.2011

Kaplanseren, Erdal, "Cehennem Silahının Doğuşu", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/106899.asp>, Erişim Tarihi: 17.03.2011.

Kaştan, Yüksel, "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-İrak Siyasi İlişkileri", <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/Dergi%20say%C4%B1%201819/19/KA%C5%9ETAN,%20Y%C3%CKSEL.pdf>, Erişim Tarihi: 21.08.2011

Kaya, Erdem, "ABD-Suriye İlişkileri: Beklentiler & Muhtemel Gelişmeler", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=577:abd-suriye-likileri-beklentiler-a-muhtemel-gelimeler&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150, Erişim Tarihi: 01.09.2011

Keskin, Arif, "İran'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", <http://www.turksam.org/tr/a77.html>, Erişim Tarihi: 01.07.2011

Kıbaroğlu, Mustafa, "Kitle İmha Silahlarının Gelişim Süreci, Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Yapılan Çalışmalar ve Geleceğin Güvenlik Tehditleri", <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/2023DergisiSoylesiMetn.pdf>, Erişim Tarihi: 10.03.2011.

Kıbaroğlu, Mustafa, "Yeniden Yapılanan Ortadoğu ve Kitle İmha Silahları", <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/ASAM-Ortadogu-01Mart2004.pdf>, Erişim Tarihi: 04.06.2011

Kıbaroğlu, Mustafa, "İran'daki Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri ve Alınabilecek Tedbirler", <http://www.mustafakibaroglu.com/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/Kibaroglu-HarbAkademileri-Sempozyum-Iran-Mart2006.pdf>, Erişim Tarihi: 19.06.2011

Kona, Gamze Güngörmüş, "Ortadoğu'da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi", http://strateji.cukurova.edu.tr/ORTA_DOGU/gamze_gungormus_kona_ortadogu_guvenlik.pdf Erişim Tarihi: 02.06.2011

Kuloğlu, Armağan, "Körfez Savaşından 10 Yıl Sonra Ortadoğu'daki Son Durum", http://strateji.cukurova.edu.tr/ORTA_DOGU/05.htm, Erişim Tarihi: 13.08.2011.

Külebi, Ali, "Suriye Silahlı Kuvvetleri", <http://www.alikulebi.com/Sayfa.asp?islem=2&SayfaNo=178>, Erişim Tarihi: 03.09.2011

Laçiner, Sedat, "Ortadoğu Diye Bir Yer Var mı?", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/GYI6FMajJQzAE2kA4O5bQUNkO77VJu.pdf>, Erişim Tarihi: 01.06.2011

Orhan, Oytun, "Wikileaks Belgelerinde Suriye-1", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1320>, Erişim Tarihi: 17.11.2011

Özcan, Nihat A., "İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Etkileri", http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269869551r4959.Iran_Sorununun_Gelecegi_Senaryolar__Bolgesele_Etkiler_ve_Turkiye_ye_Oneriler.pdf, Erişim Tarihi: 21.06.2011

Özdemir, Çağlar, Özbıyık, Arif ve Hancı, İ. Hamit, "Kimyasal Silahlar: Etkileri, Korunma Yolları, Yasal Düzenlemeler", <http://www.drtuncayfiliz.com/kimyasalsilah.htm>, Erişim Tarihi: 26.03.2011.

Özyılmaz, Betül, "İran Nükleer Programının İki Yönlü Değişimi", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2254>, Erişim Tarihi: 17.11.2011

Pekbay, İbrahim, "Bostan Tarlasına mı Giriyoruz?", <http://blog.milliyet.com.tr/bostan-tarlasina-mi-gidiyoruz-/Blog/?BlogNo=45329>, Erişim Tarihi: 22.08.2011

Polatlı, Ahmet, "Hidrojen Bombası", <http://www.makaleler.com/bilim-makaleleri/hidrojen-bombasi.htm>, Erişim Tarihi: 12.03.2011.

Seven, Ertan, "Kimyasal Silahlar ve Korunma Önlemleri", <http://www.caginpolisi.com.tr/19/32-33.htm>, Erişim Tarihi: 05.04.2011

Sahimi, Muhammad, "Iran's Nuclear Energy Program. Part V: From the United States Offering Iran Uranium Enrichment Technology to Suggestions for Creating Catastrophic Industrial Failure",
<http://www.payvand.com/news/04/dec/1186.html>, Erişim Tarihi: 21.06.2011

Taha, Zeynep, "İsrail'in Susturmak İstediği Adam: Mordehay Vanunu",
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/266822.asp>, Erişim Tarihi: 12.09.2011

Yeşilbağ, Kadir, "Biyolojik Silahlar: I. Tehdidinin Boyutu", http://www.vhs-izmir.org/vhs_vph/makaleler/biyolojik_teror/biyolojik_silahlar_i_tehditin_boyutu.pdf,
Erişim Tarihi: 06.05.2011

Yeşilbursa, Behęet K., "Geğmişten Günümuze Irak Meselesi",
<http://www.gefad.gazi.edu.tr/window/dosyapdf/2009/5/72.pdf>, Erişim Tarihi:
20.08.2011

Yılmaz, G. Silay, "Irak İşgalini Yapan Birleşmiş Amerika",
<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2337>, 16.11.2011, Erişim Tarihi:
16.11.2011